

**IAIN M. BANKS'İN ROMANLARINDA
TRANSHÜMANİZM: *PHLEBAS'I HATIRLA, CEBİRCİ*
VE OYUNLARIN OYUNCUSU**

Caner GÜREL

**Doktora Tezi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ**

2023

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Caner GÜREL

IAIN M. BANKS'İN ROMANLARINDA TRANSHÜMANİZM:
PHLEBAS'I HATIRLA, CEBİRCİ VE OYUNLARIN OYUNCUSU

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

ERZURUM – 2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Iain M. Banks’in Romanlarında Transhümanizm: Phlebas’ı Hatırla, Cebirci ve Oyunların Oyuncusu” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

28.08.2023

Caner GÜREL

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ danışmanlığında, Caner GÜREL tarafından hazırlanan bu çalışma 28/08/2023 tarihinde savunulmuş ve İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mukadder ERKAN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Serkan TANRIÖVER

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
TEŞEKKÜR	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TRANSHÜMANİZM FELSEFESİ VE KÖKENLERİ

1.1. TRANSHÜMANİZM FELSEFESİ VE TEMEL KAVRAMLAR	10
1.1.1. Transhümanizme Ait Temel Kavramlar	11
1.1.2. Transhümanizm Literatüründeki Ekoller	14
1.1.2.1. Liberteryen Transhümanistler.....	15
1.1.2.2. Demokratik Transhümanistler	15
1.1.2.3. Eksropiyanist Transhümanistler	16
1.1.2.4. Tekilci Transhümanistler	16
1.1.3. Transhümanizme Yönelik Dijital Birey ve Toplum Gerekçesi.....	17
1.2. TRANSHÜMANİZMİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ	22
1.2.1. Posthüman ve Transhüman Kavramlarının Tarihçesi	22
1.2.2. Transhümanizm İzleri ve Nietzsche	24
1.3. HÜMANDAN TRANSHÜMAN VE POSTHÜMANA GEÇİŞ VE POSTHÜMANİZM.....	27
1.3.1. Posthümanizm Literatürü ve Felsefi Posthümanizm.....	28
1.3.2. Transhümanizm ile Posthümanizm Literatürünün Karşılaştırılması.....	32
1.3.3. Transhümanizmin Edebiyat, Felsefe ve Mühendislikteki Gelişimi	35
1.4. TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE DİN TARTIŞMASI	37
1.5. TRANSHÜMANİZME YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN TEKNOLOJİ VE TRANSHÜMANİZM

2.1. BİYOTEKNOLOJİ.....	44
2.2. NANOTEKNOLOJİ	46
2.3. SANAL GERÇEKLİK (VR) TEKNOLOJİSİ.....	47

2.4. YAPAY ZEKÂ	49
2.5. ROBOTİK.....	51
2.6. SİBORG TEKNOLOJİLERİ.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IAIN M. BANKS'İN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST UNSURLAR

3.1. GENETİK DÖNÜŞÜM VE GELECEĞİN İNSANI.....	57
3.2 YAPAY ZEKÂLARIN YÜKSELİŞİ VE MAKİNELER.....	91
3.3 TRANSHÜMANİST ÇAĞDA UZUN YAŞAM, ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK.....	116
SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ.....	150

ÖZET

DOKTORA TEZİ

IAİN M. BANKS'İN ROMANLARINDA TRANSHÜMANİZM: *PHLEBAS'I*
HATIRLA, CEBİRCİ VE OYUNLARIN OYUNCUSU

Caner GÜREL

Danışman: Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

2023, 150 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

Prof. Dr. Mukadder ERKAN

Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ

Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Serkan TANRIÖVER

Bu çalışmanın amacı Iain M. Banks'in *Phlebas'ı Hatırla, Cebirci ve Oyunların Oyuncusu* adlı bilim kurgu romanlarını transhümanizm bağlamında incelemektir. Çalışmada transhümanizmin tanımına, tarihsel gelişim sürecine, modern teknolojilerle insanlığın bütünleşmesine ve transhümanizmin incelenen bilim kurgu romanlarındaki iz düşümlerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada bilim ve teknolojinin insan hayatında değişen ve gelişen yaşam biçimlerine etkisi, insanın kendi benliği ve makine arasındaki karmaşık ilişki, insanın fiziksel, zihinsel ve duygusal değişimlerinin izleri ve toplumda oluşturduğu etkiler, insan ve makinenin birleşmesi gibi konular Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarına yansıdığı şekliyle ele alınıp transhümanizm felsefesi çerçevesinde irdelenerek analiz edilmektedir.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümde transhümanist ve posthümanist kuramın önde gelen kuramcılarının yapıtlarında tartışmaya açtıkları fikirler/kavramlar üzerine yoğunlaşmıştır. Transhümanizm ve posthümanizm felsefesi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde modern teknolojinin insanın dönüşümü üzerindeki etkisini daha derinlemesine anlamaya yardımcı olmak için transhümanistlerin bizzat üzerinde durduğu biyoteknoloji, nanoteknoloji, sanal gerçeklik teknolojisi, yapay zekâ, robotik ve siborg teknolojileri gibi ileri teknolojiler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde transhümanizmin Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarındaki yansımaları genetik müdahaleler, yapay zekâların varlığı, uzun yaşam ve ölümsüzlük temaları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, posthümanizm, teknoloji, yapay zekâ, genetik, ölümsüzlük, üstün-insan, insan-ötesi.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

TRANSHUMANISM IN IAIN M. BANKS' NOVELS: *CONSIDER PHLEBAS, THE ALGEBRAIST, THE PLAYER OF GAMES*

Caner GÜREL

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

2023, 150 pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Kubilay GEÇİKLİ

Prof. Dr. Mukadder ERKAN

Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ

Assoc. Prof. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

Assist. Prof. Dr. Ahmet Serkan TANRIÖVER

The aim of this study is to analyze the science fiction novels of Iain M. Banks named *Consider Phlebas*, *The Algebraist* and *The Player of Games* in the context of transhumanism. In the study, it has been intended to clarify the definition of transhumanism, its historical background, the integration of humanity with modern technologies and the traces of transhumanism in the science fiction novels examined. In the study, the effects of science and technology on the changing and developing life styles in human life, the complex relationship between the human self and the machine, the traces of humans' physical, mental and emotional changes and the effects of it on society, the unification of human and machine are analyzed as they have been reflected upon Iain M. Banks' science fiction novels based on the philosophy of transhumanism.

This study consists of three chapters apart from the introduction and conclusion parts. In the first chapter, which constitutes the theoretical framework of the study, the focus is on the ideas/concepts brought by the leading transhumanist and posthumanist theorists in their works. The philosophy of transhumanism and posthumanism are examined comparatively. In the second part of the study, advanced technologies such as biotechnology, nanotechnology, virtual reality technology, artificial intelligence, robotics and cyborg technologies are examined in detail in order to understand the effect of modern technology on human transformation. In the third part of the study, the reflections of transhumanism in Iain M. Banks' science fiction novels are examined comparatively within the framework of the themes of genetic interventions, artificial intelligence, long life and immortality.

Key Words: Transhumanism, posthumanism, technology, artificial intelligence, genetics, immortality, transhuman, posthuman.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma son derece yoğun bir araştırma, okuma ve ardından eserlerin yorumlanması gibi uzun ve yorucu bir sürecin ürünüdür. Bu tez çalışmasını gerçekleştirirken birçok güçlükle karşılaştığımı, zaman zaman karamsarlığa kapıldığımı belirtmek isterim zira çalışma esnasında ortaya çıkan pandemi süreci, yıkıcı depremler gibi büyük doğal afetler, acı kayıplarımız herkesi olduğu gibi beni de derinden sarsmıştır. Diğer taraftan, bu güçlükleri aşmamda her daim olumlu bakış açısıyla beni yönlendiren, gerek maddi gerek manevi hiçbir desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ'ye bana duyduğu güven, verdiği destek ve sonsuz sabrından ötürü sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Doktora eğitimimin ilk gününden tez sürecinin tamamlanmasına kadar bu zorlu yolculuğun her aşamasında öğrencisi olmaktan gurur ve mutluluk duyduğumu belirtmek isterim.

Lisans ve doktora eğitimim sürecinde öğrencisi olma şansına eriştiğim, engin bilgilerinden fazlasıyla faydalanma fırsatı bulduğum, bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, katkıları ile bana ışık tutan ve tez izleme komitelerinde fikirleriyle beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Mukadder ERKAN ve Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, derslerini büyük keyifle dinlediğim, kendisinden çok şey öğrendiğim ve bugünlere gelmemde katkısı olan, yakın zamanda kaybettiğimiz kıymetli hocam merhum Prof. Dr. Ahmet BEŞE'ye teşekkürlerimi sunarım. Kendisini özlem ve rahmetle anıyorum.

Çalışma sürecinde tez ile ilgili temel kaynaklara erişimde olduğu kadar fikirleri ve desteğiyle beni yalnız bırakmayan Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR'e, Atatürk Üniversitesi'ndeki eğitim-öğretim sürecime katkı sunan bölümdeki tüm kıymetli hocalarıma, bana bu süreçte katkısı ve yardımı olan değerli çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Bu zorlu sürecin manevi yükünü benimle paylaşan aileme, bitmeyen öğrencilik yaşamımda her zaman yanımda olan, beni destekleyen ve yükümü hafifletmek adına elinden geleni yapan değerli eşim, hayat arkadaşım Özlem GÜREL'e ve çalışmam boyunca değerli zamanlarından çaldığım sevgili kızlarım Lina ve Özüm'e özellikle gösterdikleri sonsuz sabırları ve anlayışları için minnettarım.

GİRİŞ

“Transhümanizme inanıyorum: Bunu içtenlikle söyleyebilecek yeterli sayıda insan bulunduğu anda insan türü yeni bir varoluşun eşiğinde duruyor olacaktır, şu anda bizler Pekin Adamından ne kadar farklıysak o da bizlerden o kadar farklı olacaktır. Ve nihayet gerçek kaderini bilinçli bir şekilde yerine getiriyor olacaktır.”

-Julian Huxley

Tarih boyunca insanlık her zaman ilerleme arzusuna ve kendini aşma isteğine sahip olmuştur. Bu arzu ve istek insanlığı yeni yöntemler geliştirmeye, fikirler üretmeye, icatlar yapmaya, yenilikler bulmaya, yeni yaşam alanları oluşturmaya, konfor alanını geliştirmeye, yeteneklerini arttırmaya itmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl “bilgi çağı” ya da “dijital çağ” olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda 21. yüzyılın teknolojik gelişmeleri, çağdaş insanın biyolojik ve fizyolojik varoluşunu yeniden yapılandırma arzusunu pekiştirmiştir. Özellikle son yüzyılda gerçekleştirilen teknolojik ilerlemeler teknolojinin bizzat insanlığın faydası doğrultusunda kullanılmasını sağlayacak gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İşte bu gelişmeler, insanların daha uzun, daha sağlıklı ve daha kaliteli bir yaşam sürmeleri için yapılan çalışmaları da tetiklemiştir.

Teknoloji her zaman toplumu ve kültürü şekillendiren itici bir güç olmuştur. Diğer yandan, bugün gelinen noktada nanoteknoloji, biyoteknoloji, robotik, enformasyon ve iletişim teknolojisi ile uygulamalı bilişsel bilimin birbirlerini tamamlayarak ve etkileyerek birleşmesiyle yeni bir sürece girilmiştir. Bu yeni süreçte artık insanların sadece dış çevrelerini ve yaşam koşullarını iyileştirmekle yetinmedikleri, aynı zamanda insanın biyolojik varlığını da değiştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Yani yeni tür bilişsel araçlar yapay zekâ teknolojisini moleküler biyoloji ve nanoteknoloji ile birleştirmekte; bu sayede genetik manipülasyonla insanın zihinsel ve fiziksel kapasiteleri geliştirilebilmekte; hastalıklarla daha başarılı bir şekilde mücadele edilmekte; yaşlanma süreci yavaşlatılabilmekte; insanın arzuları ve psikolojik durumları kimyasal maddelerle kontrol altına alınabilmektedir. Bu gelişmelerle birlikte insanlığın biyolojik

kusurlarından tamamen kurtulabileceğine dair ümidi daha da artmıştır.¹ İşte bu ümidin insanlığı transhümanizm ile tanıştırdığı söylenebilir.

Günümüzde hem doğrudan hem de dolaylı olarak teknoloji ile bütünleşen insanlığın mevcut durumu ve özellikle onun geleceği hakkındaki anlayış gün geçtikte değişmektedir. Bu anlayışı ve insanın teknoloji ile iç içe geçmiş yeni durumunu kavrama, açıklama ve savunma gereksinimiyle yeni bir felsefi kavram ve hareket olarak transhümanizmin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Transhümanizm bilimden yararlanarak ve en son teknolojik gelişmeleri kullanarak insan ömrünü uzatmayı, hastalıklardan tamamıyla arındırılmış sağlıklı bedenler yaratmayı, insanın zihinsel kapasitesini en üst düzeyde kullanabilmesini ve mevcut zekâsını aşmasını amaçlayan bir hareket olarak karşımıza çıkar.

Günümüzde transhümanizm kavramını açıklayan birçok tanım bulunsa da bu tanımların hepsi teknoloji-insan etkileşimini ele alarak teknolojinin insanlık üzerindeki faydalarına odaklanır. Transhümanizmi bir yaşam felsefesi, entelektüel, kültürel bir hareket ve bir çalışma alanı olarak tanımlayan Max More “*The Transhumanist Reader*” adlı eserde “Transhümanizm felsefesinin temel içeriği nedir?”² sorusunu sorar. More bunu, transhümanizm kelimesinin ekleri arasına tire işareti koyarak açıklar. Ona göre Aydınlanma hümanizminden kaynaklanan felsefi görüş, “trans-humanism” olarak adlandırılmalıdır ve bu ifade, ilerleme kaydetmek ve daha iyi bir gelecek yaratmak için dua etmekten ya da doğaüstü güçlerden medet ummaktan ziyade kişisel sorumluluklar alınmasına; inanç yerine akla, teknolojiye, bilimsel yöntem ve insan yaratıcılığına odaklanılmasına vurgu yapar. “Transhuman-ism” ise bu felsefenin devam eden geçiş sürecinde sürekli iletişim kuran, hareket eden, sorgulayan ve öğrenen özgür bir insanı tercih etmesi anlamına gelir. Bu noktada “transhüman” kavramı ise transhümanizmin hem araçlar hem de amaçlar bakımından hümanizmin ötesine geçtiğini vurgular. More'a

¹ Hava Tirosh-Samuelson, “Transhumanism as a Secularist Faith”, *Zygon*®, vol. 47, no. 4, 2012, 710–734, Erişim Tarihi: 12.01.2023, doi:10.1111/j.1467-9744.2012.01288.x., <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-9744.2012.01288.x>

² Max More, “The Philosophy of Transhumanism”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, Max More, Natasha Vita More (Ed.), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013. 4.

göre, bugün insan doğası, sabit olmayan arzu ve değerlerimizin bir sonucu olarak sürekli değişecek olan geçici bir durumdur.³

Transhümanizm, en temelde insanın mevcut özelliklerinin ve potansiyellerinin iyileştirilmesini ve geliştirilmesini ifade eden felsefedir. Bu iyileştirme ve geliştirme sürecinde tüm bilimsel ve teknolojik imkânlardan faydalanılacağına vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda transhümanizm, insanın var olan özelliklerinin ve potansiyellerinin mümkün olan tüm bilimsel ve teknolojik imkânların kullanılmasıyla değiştirilip geliştirilmesi ve tüm insanlarca erişilebilir hale getirilmesi bağlamında kültürel bir hareket olarak tanımlanır.

Transhümanizmin içerdiği başlıca savlardan yola çıkılarak ulaşılabilecek kavramlar; yaşam kalitesini arttırma, yaşlanmayı yavaşlatma, sonsuz yaşam vaadi, duygudan yoksun insan, yapay organlar, biyolojik sınırlarını aşmış beyin, insan-makine bütünleşmesi, robot, cyborg, android, yapay gerçeklik/sanal gerçeklik, nano teknoloji, yapay zekâ, tekillik olarak sıralanabilir. Dolayısıyla insanın fiziksel, entelektüel ve psikolojik yapısını geliştirebilecek her teknoloji ve bilimsel çalışma transhümanizmin alanına girmektedir zira More'a göre transhümanist felsefe sadece belli başlı teknolojileri ön plana çıkarmak istemez fakat belirli teknolojiler, mevcut ve öngörülen gelecekteki teknolojik gelişme alanları, açık bir şekilde özellikle transhümanist hedeflerle ilgilidir. Bunlar arasında bilgi teknolojisi, bilgisayar bilimi ve mühendisliği, bilişsel bilim ve nörobilimler, nöral-bilgisayar arayüzü araştırması, malzeme bilimi, yapay zekâ, rejeneratif tıp ve yaşam uzatma ile ilgili bilimler, genetik mühendisliği ve nanoteknoloji yer alır. Bu bağlamda bakıldığında transhümanizmin disiplinler arası bir sistem olduğu görülmektedir.⁴

Bazı araştırmacı ve yazarlara göre insanı geliştirme teknolojileri, insanın dönüşümü hakkında kafa karıştırıcı sorular olduğu düşüncesinden hareketle farklı sorgulamaları gündeme getirmektedir. Bu sorular insanın gelecek durumuna da kuşkuyla bakıldığını gösterir.

“Gelişmiş kişi hâlâ aynı kişi olarak kalacak mı? [...] Yetenekleri ve kapasitesi artırılmış kişi hâlâ insan mı olacak? Teknoloji hangi noktada Homo sapiens’in ötesinde yeni bir türün ortaya çıkmasına neden olacak bir değişim yaratacak?

³ Max More, “The Philosophy of Transhumanism”. 4.

⁴ Max More, “The Philosophy of Transhumanism”. 5.

Bazıları teknolojinin insanları o kadar değiştireceğine inanıyor ki, artık bilinen anlamda insan, insan olmayacak, başka bir insansı türe dönüşecektir. Eğer bu gerçekleşirse, bu bir çeşit "tür" intiharı, evrimleşmiş ve her zaman bildiğimiz şekliyle insan doğasının ölümü anlamına mı gelir?"⁵

İşte bu gibi sorular transhümanizmle ortaya çıkan tartışmanın da merkezinde yer alır. Bu noktada transhümanistler, insan doğasını eksik ve kusurlu, mevcut insan biyolojisini sınırlandırılmış olarak gördükleri için bu sorulara çok derin yanıtlar vermek yerine sadece ileri teknolojiyi insanlığın yararına kullanarak yeni bir insanlık türüne giden yolun kapılarını aralamak istemektedir. Transhümanistler modern teknolojinin insanlığı yeni bir türe kavuşturma potansiyeline dikkat çekerken mevcut insan doğasından daha üstün özelliklere sahip olacağını savunur. Bu noktada transhümanist düşünürler yakın gelecekte insanın transhümana dönüşeceğini iddia eder.

Herhangi bir teknolojik dönüşümü insanın bir dönüşümü olarak ele almak gerekmektedir. Yeni genetik çalışmalar, biyolojik durumumuzu geliştirmemizi sağlamakta; nanoteknoloji, malzemeleri atomik ölçekte manipüle etmemize imkân tanımakta ve robotik ise yalnızca insan beynini biyolojik olmayan bilgi işlem gücüyle değiştirmekle kalmamakta, insan beynini aşmaya doğru yol almakta, aynı zamanda biyoloji ve bilgi teknolojisinin entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır.

Transhümanist düşünce için en önemli kavram insanın gelişimidir ve bu hedefe ulaşmanın anahtarı da bilim ve teknolojidir. Transhümanizm zihin yüklemesi, beden dondurulması, gen klonlama, yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin insan üzerinde detaylı bir şekilde kullanılmasını destekler. Bu bağlamda Bostrom, transhümanizmin insanlığın sağlıklı yaşam süresini radikal biçimde uzatma, gereksiz acıların ve hastalıkların bertaraf edilmesi amaçlarına ek olarak aynı zamanda uzaya koloni kurulması ve süper zeki makineler yaratma olasılığını da transhümanist temalar olarak ifade eder. Diğer bir ifadeyle insanlık durumunu değiştirebilecek diğer potansiyel gelişmeler de transhümanizmin alanına girer.⁶ Bostrom'un transhümanist temalar olarak belirttiği bu kavramlar aynı zamanda bilim kurgu romanlarının temalarıdır. Bilim kurgu türünün ele aldığı konularla birebir örtüşen bir felsefî vizyon olan transhümanizmin önde gelen

⁵ Ronald Cole-Turner, "Transhumanism and transcendence: Christian hope in an age of technological enhancement", Ronald Cole-Turner (Ed.), Georgetown University Press, USA 2011, 10.

⁶ Nick Bostrom, "Transhumanist Values", *Philosophy Documentation Center*, 4, 2005, 3-14, Erişim Tarihi: 19.02.2023, <https://NickBostrom.com/ethics/values.pdf>, 3.

düşünürlerinin, gelişen teknolojiden etkilendikleri kadar bilim kurgudan da etkilendikleri söylenebilir.

Transhümanistler aynı zamanda ölümsüzlük, insanın mükemmelliği, doğa üzerinde hâkimiyet kurma, zaman ve mekânın insanlara dayattığı sınırları aşma arayışlarıyla kendi üzerlerinde hâkimiyet kurma peşinde koşarlar.⁷ Burada belirtilen insanın kendi üzerinde hâkimiyet kurma meselesi insanın biyolojik sınırlarından kurtulduktan sonra bedeni üzerinde söz sahibi olabilmesini ifade eder. Ray Kurzweil de *İnsanlık 2.0* adlı kitabında tam olarak bunu kasteder ve bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıkladığımız tekillik kavramıyla birlikte insanın mevcut kısıtlamalardan kurtularak kendi kaderi ve bedeni üzerinde kontrol sahibi olabileceğini iddia eder:

“biyolojik bedenlerimiz ve beyinlerimizin söz konusu kısıtlamalarını aşmamızı sağlayacak. Yazgımıza karşı güç kazanacağız. Ölümlülüğümüz kendi elimizde olacak. Dilediğimiz kadar yaşayabileceğiz [...] İnsan düşüncesini tam olarak anlayacak, kapsamını büyük çapta açıp genişleteceğiz [...] Teknolojimiz, insani özelliklerin en iyisi olarak gördüğümüz şeyin mükemmelliğini ve esnekliği karşılayabilir hale gelebilecek.”⁸

Kurzweil’in bu bilim kurgu romanlarını andıran fütüristik bakış açısından da anlaşılacağı üzere, insanın dönüşümünü sağlayacak ve ona yeni bir boyut kazandıracak güç teknoloji olarak görülür. Esasen bu ifadeleriyle Kurzweil yapay zekâ teknolojisine, genetik mühendisliği çalışmalarına, sibernetik teknolojisine de gönderme yaparak yakın gelecekte teknolojinin ileri boyutlara erişmesiyle insanın artık insan olarak tanımlanamayacağını ifade eder. Tam da bu açıdan belirtmek gerekirse daha önce “homosapiens olarak bilinen varlık, homocyberneticusla yer değiştirecektir. Hümanizm insanı hurafenin zincirlerinden kurtarmışken, transhümanizm ise biyolojik zincirlerinden kurtarır.”⁹

Çalışmamıza konu olan transhümanizm kavramı, İngiliz edebiyatı, felsefe ve mühendisliğin çeşitli dalları içerisinde gelişmiş çağdaş bir kavram olmakla birlikte onun geçmişi İlkçağlar’a ve terimsel olarak Ortaçağ’a uzanmaktadır. Ayrıca çağdaş dönemde transhümanizmin liberal, demokratik, ekstropiyanist ve tekilci gelenekleri veya yorumları bulunmaktadır. Bundan ayrı olarak çağdaş dönemde transhümanizm

⁷ Braden R. Allenby, Daniel Sarewitz, *The techno-humancondition*, Braden R. Allenby, Daniel Sarewitz (Ed.), MIT press, London 2011, 18.

⁸ Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, (çev. Mine Şengel), Alfa Yayınları, İstanbul 2016, 23.

⁹ Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, Elis Yayınları, İstanbul 2018, 168.

düşüncesinin İngiliz edebiyatı içerisinde doğup geliştiği, biyoloji içerisinde olgunlaştırıldığı, felsefe ve mühendislik literatürleriyle günümüzdeki mevcut içeriğine evrildiği söylenebilir. Buna göre transhümanizm, insanlık tarihinin insanlığı ulaştırdığı bir düşünce olup, İngiliz edebiyatı, biyoloji, felsefe ve mühendislik başta olmak üzere çağdaş dönemde onun gelişiminde birçok disiplin, araştırmacı ve düşünürün ortak katkısı vardır.¹⁰ Bu bağlamda insanın zihinsel, fiziksel, entelektüel ve psikolojik durumunu geliştirebilecek/arttırabilecek her teknoloji ve bilimsel çalışma transhümanizmin kapsamına girmekte ve günümüzde transhümanizm kavramı filozoflar, fütüristler, bilim adamları, hukukçular, sosyologlar, tıp doktorları, sağlık bilimciler, mühendisler, sanatçılar, edebiyatçılar, psikologlar, farmakologlar, genetik bilimciler, teknoloji araştırma kurumları tarafından ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Iain M. Banks'in *Phlebas'ı Hatırla* (1987), *Cebirci* (2004) ve *Oyunların Oyuncusu* (1988) adlı bilim kurgu romanlarını transhümanizm bağlamında incelemektir. Bu çalışmada transhümanizmin ne olduğuna, tarihsel gelişim sürecine, modern teknolojilerle insanlığın bütünleşmesine ve özellikle transhümanizmin incelenen bilim kurgu romanlarındaki iz düşümlerine açıklık getirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmada bilim ve teknolojinin insan hayatında değişen ve gelişen yaşam biçimlerine etkisi, insanın kendi benliği ve makine arasındaki karmaşık ilişki, insanın fiziksel, zihinsel ve duygusal değişimlerinin izleri ve toplumda oluşturduğu etkiler, insan ve makinenin birleşmesi gibi konular Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarına yansıdığı haliyle ele alınıp analiz edilmektedir.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümde öncelikle transhümanist felsefenin açıklaması yapılmaktadır. Julian Huxley, Fereidoun M. Esfandiary, Max More, Natasha Vita-More, Nick Bostrom, Ray Kurzweil, Francesco Ferrando gibi önde gelen transhümanist ve posthümanist düşünürlerin ve fütürist filozofların yapıtlarında tartışmaya açtıkları yeni fikirler ve kavramlar transhümanizm kapsamında ele alınarak yapılan karşılaştırmalı analizlerle çalışmaya temel teşkil edecek olan kuramsal altyapı oluşturulmaktadır. İlgili alandaki başat kuramcı, düşünür ve fütüristlerin transhümanizm

¹⁰ Muhammet Özdemir, "Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi", Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Transhümanizm & Posthümanizm –Disiplinlerarası Bir Çalışma* (15-46), Eskiyei Yayınları, Ankara 2021, 22-23.

alışmaları, eserleri ve görüşleri yürütülen bu çalışmanın kavramsal arka planını ve yöntemini oluşturmaktadır. Bu noktada transhümanizm düşüncesinin ortaya çıkardığı ya da transhümanist düşünceyle dolaylı olarak bağlantısı olan tekillik, ekstropi, hüman, transhüman, üstün insan/overhuman, posthüman, H+, siborg gibi transhümanizmin temel kavramları tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan sonra transhümanizm düşüncesinde zaman içinde meydana gelen kırılmalarla birlikte ortaya çıkan farklı transhümanist bakış açıları dört ayrı akım olarak verilmektedir. Transhümanizm literatüründe belirtilen bu farklı ekollerin savundukları değerler ve geleceğin toplumuna ilişkin düşünceleri ile birbirlerinden ayrıldıkları söylenebilir. Transhümanist felsefeyi tam manasıyla anlamak için farklı ekoller çalışmamızda tartişılmıştır.

Bu ekollerin temsilcileri liberteyen, demokratik, ekstropiyanist ve tekilci transhümanistler olarak nitelendirilmektedir. Çalışmamızın bir sonraki kısmında transhümanizmin ortaya çıkış gerekçeleri, diğer bir ifadeyle neden transhümanizm gibi bir düşüncenin ortaya çıktığı ve topluma getireceği faydaların neler olabileceği tartişmaya açılmıştır. Ayrıca burada Aydınlanma felsefesinin transhümanizm ile birleştiği ve farklılaştığı noktalara değinilmektedir.

Çalışmanın bir sonraki başlığında transhümanizm felsefesinin tarihsel erevesi ele alınmaktadır. Bu bağlamda, transhümanist düşüncenin en eski ve en temel fikirlerini oluşturan mitlere ve destanlara değinildikten sonra bu felsefenin izleri çeşitli eserlerin kronolojik sıralamasıyla ortaya konmaya çalışılır. Transhümanizmin transhmanının Friedrich Nietzsche'nin "bermench" ifadesiyle örtüşen/ayrışan noktaları, diğer bir ifadeyle transhmanizmde Nietzsche'nin izleri konunun uzman yazarlarının/kuramcılarının düşünceleri ışığında karşılaştırılmalı olarak tartişılmaktadır. Bu noktadan sonra kendi içerisindeki tanımlamalarda ve literatürde anlam kargaşasına yol açan posthümanizm kavramı ele alınarak posthümanizm felsefesi odağında transhümanist düşünce ile karşılaştırılması yapılmaktadır. Böylelikle posthümanist ve transhümanist bakış açıları alanyazında önde gelen filozofların ve yazarların düşünceleri doğrultusunda karşılaştırılmalı olarak tartişılmaktadır.

Çalışma kapsamında transhümanizmin birçok farklı disiplini etkilediği ve disiplinler arası bir düşünce olduğu görülür. Transhümanizm literatürünü oluşturan kaynakların önemli bir kısmını transhümanizm ve din arasındaki ilişkiye odaklanan

alışmalar oluşturur. Her ne kadar çalışmamızın odak noktasını oluşturmasa da transhümanizmi anlamlandırmamıza katkı sağlayacağı düşünölerek din felsefecilerinin ve teologların transhümanizm hakkındaki görüşleri transhümanizm ve din tartışmaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca kuramsal çerçeveyi oluşturan birinci bölümün son kısmında transhümanizme yöneltlen eleştirilere değinilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise biyoteknoloji, nanoteknoloji, sanal gerçeklik (vr) teknolojisi, yapay zekâ, robotik ve siborg teknolojilerinin, transhümanizmin gelişimine nasıl ve ne ölçüde katkı sağladığı irdelenmektedir. Transhümanizmin en büyük dayanağı ve diğer “-izm”lerden farkı teknolojiyi merkeze konumlandırmasıdır. Transhümanistlere göre insanlık ileri teknolojiyle birlikte radikal bir dönüşüm yaşayacaktır. Transhümanist vizyona göre, teknoloji insan kabiliyetlerini her açıdan yükseltmek ve insanı bir anlamda “update” ederek onu bir üst sürüme yani transhüman’a ve nihayetinde posthüman’a taşımak için itici güçtür. Bu bağlamda, çalışmamızın bu bölümünde modern teknolojinin insanın dönüşümüne etkisini daha derinlemesine anlamak için transhümanistlerin bizzat üzerinde durduğu önde gelen ileri teknolojiler kısaca ele alınmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Iain M. Banks’in bilim kurgu romanlarındaki transhümanizm yansımaları transhümanist temalar temelinde karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir.

Genetik teknolojilerin geliştirilmesine ve kullanılmasına önem veren transhümanistler, genetik müdahalelerin gerekliliğini insanın sınırlarını aşması ve bir üst insana ulaşması noktasında savunmaktadır. Ayrıca genetik manipölasyonlar, transhüman’a ulaşılması hedefi doğrultusunda yeni olasılıkların kapısını aralayacak bir anahtardır. Dolayısıyla bu bölümün ilk alt başlığında, çeşitli genetik müdahalelere maruz kalmış ya da genetik modifikasyonları tercih etmiş kurgusal karakterlerin değışen yaşam tarzları, hayata, olaylara ve kendi benliklerine bakış açıları irdelenmektedir. Ayrıca genetik müdahalelerin hem değışen toplum hem de dönüştürölen insan doğasında olumlu ve olumsuz etkileri örnekler ile aktarılmıştır.

Iain M. Banks’in bilim kurgu romanlarında Yapay Zekâlar (YZ) başat rol oynar. Çalışmanın bu kısmında YZ’lerin tasviri yapılırken bir yandan da onların Banks’in kurgusal toplumları üzerindeki etkileri transhümanist bakış açısıyla irdelenmektedir. Bu

çalışma kapsamında ele alınan eserlerde yapay zekâlar, makineler, bilinçli dronlar ve robotlar çeşitli şekillerde ve görevlerde okuyucuyla buluşturulmaktadır. Bu bağlamda insan-makine etkileşiminin ve YZ-insan iletişiminin yol açtığı bireysel, toplumsal ve sosyal alandaki etkiler ve sürecin insan hayatında değişen ve gelişen yaşam biçimleri üzerindeki tesirleri tartışılmaktadır. Ayrıca üstün-insanın/transhümanın kendi benliği ile makine arasındaki karmaşık ilişkisi örneklerle incelenmektedir. Transhümanist bir çağda YZ’ler ile insanların dostluğu/düşmanlığı bu kısımda tartışılmaktadır.

Çalışmamızın bir diğer alt başlığı da “uzun yaşam, ölüm ve ölümsüzlük” temasıyla ilgilidir. Iain M. Banks’in bu çalışmaya konu olan eserlerinde uzun ve sağlıklı yaşam, ölüm teması yazar tarafından farklı yönleriyle işlenmiştir. Romanlar boyunca yaşam ve ölüm, ölümsüzlüğe erişme ve uzun yaşam, kriyojenik (cryonics), ölümü geciktirme veya erteleme gibi konulara değinilir. Bu başlık altında, transhümanist hareketin savunucularının uzun yaşam vaatleri, yaşlanmayı geciktirme çalışmaları, ölümü kontrol altına alma çabaları, ölümsüzlüğe erişme ve ölümü ortadan kaldırma düşüncelerinin uygulamaları ve izlekleri çalışmamıza konu olan eserlerde tartışılmaya ve irdelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz konuların transhümanların yaşam tarzına, sosyal hayatlarına ve topluma bakış açılarına etkileri edebi analizlerle ortaya konmaktadır.

Burada farklı bir noktaya açıklık getirmekte fayda vardır. “Transhüman” alanyazında çeşitli isimlendirmelerle “süper insan, üstün insan, artı insan (H+) ya da aşkın insan” tanımlarıyla karşımıza çıkar. Latince kökenli trans¹¹ ön eki “öteye geçmek, aşmak” fiilinden alıntıdır. Bu bağlamda insanı aşan anlamı bulunmaktadır. Bu çalışmada kelimenin orijinaline sadık kalınarak transhüman ya da yer yer üstün-insan, aşkın insan ifadeleri bu sözcüğü karşılamak üzere kullanılmıştır. Çalışmamızda “transhümanizm” sözcüğü ise öte-insancılık ya da insan-ötecilik yerine, bir anlam karmaşasına yol açmamak için (“posthümanizm” için de aynı ifadelere yer verildiğinden) transhümanizm şekliyle verilmektedir zira çevirmenler de “transhümanizm kavramının tıpkı feminizm, komünizm vb. gibi artık dünya-tarihsel bir kavram haline geldiği”¹² için bu şekilde ifade edilmesi konusunda görüş belirtir.

¹¹ Bknz. (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/trans>), (<https://www.etymonline.com/search?q=TRANS>)

¹² Çevirmen Kağan Kahveci, Luc Ferry’nin *Transhümanist Devrim* (2023) kitabı çevirisinde “Notlar” kısmında konuya açıklık getirir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TRANSHÜMANİZM FELSEFESİ VE KÖKENLERİ

1.1. TRANSHÜMANİZM FELSEFESİ VE TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmamızın bu ilk bölümünde transhümanizm felsefesi, transhümanizme ait temel kavramlar, bu felsefenin tarihsel gelişimi, transhümanizmle birlikte gündeme gelen meseleler ve bu felsefenin vizyonuna yer vermek yararlı olacaktır. Bunun için öncelikle transhümanizmin tanımlanması ve temel kavramlarının tanıtılıp açıklanması gerekmektedir.

Transhümanizm alanyazında biyolojik ve fiziksel özellikleri iyileştirilmiş, böylece psikolojik durum ve bilinç açısından yetkinleştirilmiş ve güçlendirilmiş insanlık düşüncesi olarak tanımlanmaktadır.¹³ Biyolojik ve fiziksel özelliklerin iyileştirilmesi, hastalanma, engellilik durumları, yaşlanma ve ölümün iptal edilmesinin yanı sıra bedensel uzuvların doğadaki kullanım olanaklarının ve işlevsel etkinliklerinin artırımını da içermektedir. Bunun için teknolojiye gelişmelerden yararlanılmaktadır. Biyoteknoloji, nanoteknoloji, yapay zekâ, sanal gerçeklik teknolojisi, robotik teknoloji, siborg teknolojisi ve bilincin bilgisayara aktarımı teknolojisi gibi birçok teknolojik olanağın insanın biyolojik ve fiziksel özelliklerinin iyileştirilmesinde etkin bir şekilde kullanılması istenmektedir.¹⁴

İnsanın söz konusu özelliklerinin iyileştirilmesi doğa, evren ve yaşama ilişkin kabul ve bilgilerin değişmesine yol açacaktır. Kültür ile doğa arasındaki ikilem geride kalabilecek, evren insanın maksimum seviyede yararlandığı bir ortaklık çerçevesi olacak ve yaşam ancak insanın kendi iradesiyle sonlandırabileceği psikolojik bir boyuta evrilecektir. İnsanın toplumsal yaşamı ve bireysel yetkinliği de olumlu bir gelişim gösterecek ve insanların birbirlerine olan ihtiyaçlarında azalma meydana gelecektir. *Tekillik (singularity)* olarak da alımlanan bireysel insanın mükemmelliği transhümanist düşüncenin en ileri aşamadaki beklentisi olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda

¹³ More, Max, "The Philosophy of Transhumanism", Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (3-17), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013, 15.

¹⁴ Vineeta Sharma, "Transhumanism Is the Idea of Man Merging with Technology", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook*, Springer, Cham/Switzerland 2019, 667.

teknolojik gelişmelerin içselleştirilerek insanlığın bir üst yetkinlik aşaması olan posthüman (insan-ötesi) evresine geçişi anlamına da gelen transhümanizm tarihin yazımını değiştirecektir. İnsanlık transhümanist bir geçiş döneminden sonra posthüman olacaktır.¹⁵

Transhümanizm düşüncesinin daha derinlemesine anlaşılabilmesi için bir sonraki kısımda transhümanizme ait temel kavramlar tanıttıldıktan sonra transhümanizmin tarihsel çerçevesi, farklı disiplin alanlarında gelişmiş ortak literatürü ve transhümanizme yöneltmiş eleştirilere yer verilmektedir.

1.1.1. Transhümanizme Ait Temel Kavramlar

Transhümanizm düşüncesi bağlamında tanımlanması gereken birçok kavram bulunmaktadır. Yukarıda tanımlanmış transhümanizm kavramının dışında ekstropi (extropy), teknolojik tekillik (singularity), sibernetik (cybernetic), hüman, transhüman, superhuman/overhuman, posthüman ve siborg gibi kavramların tarif edilmesi uygun olacaktır.

Ekstropi: Transhümanizmin önde gelen kuramcılarından Max More tarafından 1990'lı yıllarda geliştirilmiş bir kavram olan “*extropy*”, insanların bireysel gelişimlerini ve kendi dönüşümlerini içermektedir. Ekstropi Enstitüsü 2006 yılında kapatılmış olmasına rağmen transhümanizm içerisindeki ağırlığı devam etmektedir. Kavram, kendini dönüştürme, pratik iyimserlik, akıllı teknoloji, açık toplum (bilgi ve demokrasi), öz-yönetim ve rasyonel düşünme ilkeleriyle özetlenebilecek ölümsüz insan düşüncesine karşılık gelmektedir. İngiltere'de tıbbi bir kavramsal türeve sahip olan ekstropi, teknolojik evrimsel bir süreç neticesinde kendini dönüştürmüş insanın yeni yetkinlik durumuna işaret eder. Extropianism (ekstropiyanizm) aynı zamanda transhümanizmin temel akımlarından birisi olarak anılabilir.¹⁶

Teknolojik Tekillik: Amerikalı bilgisayar ve mühendislik bilgini Ray Kurzweil tarafından mühendislik alanında kullanılan transhümanist bir kavram olan *singularity*

¹⁵ Ray Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking, Penguin Group, New York, 2005, 265-266, 301, 332-333.

¹⁶ Scott Jeffery, *The Posthuman Body in Superhero Comics Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, 139; Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, Bloomsbury Academic Publishing, London, New York, 2019, 32.

(tekillik), insanın zekâsı ile bedeni arasındaki bir ayırmadan hareket etmekte ve teknolojiadaki gelişmeler yoluyla zihinlerin bireysel özgürleşmesini dile getirmek üzere kullanılmaktadır. Kurzweil'in 2005 yılında yayımlanmış eserine göre, insanın özü onun zihnindedir ve bu öz bir bilinçtir. Beden ise ondan başka bir şeydir. Bilincin bilgisayara aktarılarak ebedi olduğu teknolojik bir gelişim çağıının başlamasıyla insanlar birer posthüman (insan-ötesi) olacak ve bireysel kurtuluşlarını elde edeceklerdir. Bu aşamada insanların tedaviye, yenilenmeye, ölümü düşünmeye ve birbirleriyle sosyalleşmeye gereksinimleri kalmayacaktır. Kurzweil, posthümanın bu gelişim sürecine teknolojik tekillik adını vermektedir.¹⁷

Sibernetik: 1970 ile 1990 yılları arasında gelişmiş ve 1990'lardan itibaren ilerlemiş bir güdüm bilimi olan *cybernetic* (sibernetik), canlı organizmalar ile cansız organizmalar, insan bedeni ile makine parçalar arasındaki ilişkileri yöneten bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir. Özellikle posthümanizm kuramcıları Donna J. Haraway ve Katherine Hayles tarafından işlenen sibernetik alanının uzmanları olan Kevin Warwick ve Slawomir J. Nasuto, 1990'lardaki çalışmaların insan bedeninin yetersizliklerinin yapay zekâ teknolojisindeki gelişmelerle giderilebileceğini gösterdiğini belirtmektedirler.¹⁸ Sibernetik biyoloji, tıp ve mühendisliğin birlikte geliştirdiği bir alan niteliğinde 1985 yılından itibaren Haraway ve Hayles'in metinlerinde insan bilincine uygulanmaya başlamıştır. Buna göre, biyo-teknoloji, nanoteknoloji ve yapay zekâ teknolojisindeki gelişmelerin ardından önce insan bedeninin sonra insan bilincinin mükemmelleşmesini planlamak olanaklı olmuştur.¹⁹

“Human”: Transhümanizm literatüründe “*human*” (insan) ile kastedilen günümüzde gereksinimleri olanaklarından fazla olan herhangi bir insan veya bütün insanlardır. Biyolojik ve fiziksel olanakları gereksinimlerine kıyasla sınırlı ve yetersiz olan insanlar gelişmeye ve yetkinleşmeye ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanın mükemmelleştirilmesi çerçevesinde Friedrich Nietzsche'nin “*Übermensch*” (üstün insan) kavramından esinlenmiş olan Max More, hümanizm, Aydınlanma, endüstri devrimi ve bilgi çağını takip eden bir dönemde yeni bir evrim ve ayıklanmaya

¹⁷ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 37-38.

¹⁸ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 116.

¹⁹ Jeffery, *The Posthuman Body in Superhero Comics Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*, Palgrave Macmillan, 25-26.

hazırlanıldığını ve bu sürecin neticesinde süper insan (superman/overhuman), transhüman ve posthümanın ortaya çıkacağını düşünmektedir.²⁰

Transhüman: Max More’a göre, biyoteknoloji, nanoteknoloji ve siber teknolojideki gelişmelerle birlikte gelişim, değişim ve yetkinleşmeye başlamış geçiş dönemi insanına *transhüman* (trans-insan) denilmektedir. Bu insan artık eski hüman olmayacak ve gereksinimlerine göre olanaklarını ve erişimlerini artıracak olan trans-insandır. Aynı zamanda transhüman, teknolojiyle birlikte makine-insan birleşimine katılan ve bir türden melez insanı içeren siborga da karşılık gelmektedir. More, insanlığın makûs talihini değiştirecek ve yetersizliğin insana dayattığı sınırları aşacak insana transhüman demektir.²¹

“Superman/Overhuman”: Max More’un 1990’lı yıllardan itibaren kullandığı bu iki kavram Friedrich Nietzsche’nin “*Übermensch*” (üstün insan) kavramından esinlenilerek oluşturulmuştur. Üstün insan anlamındaki *superman* ve *overhuman* kavramları, teknolojiden yararlanılarak erişim ve kullanım olanakları artırılmış bedenlerdeki zihinlerin günümüz insanını aşması gerçeğini kastetmektedir. Teknolojik tekillik insanı üstün insana taşıyacaktır. Üstün insan veya gelişmiş insanın son aşaması posthüman olacaktır.²²

Posthüman: Transhümanizm literatürü ve posthümanizm literatürü arasında ortak kullanılan kavramlardan biri olan posthümana her iki literatürün verdiği anlam birbirinden farklıdır. Transhümanistlere göre posthüman, *transhuman* ve *overhuman*ın son aşamasıdır. Posthümanistlere göre ise posthüman, erişim ve olanakları artırılmış insanın bilinçsel yenilenmesi ve insan-merkezcilikten kurtulduğu yeni birey-oluşsal bilincin niteliğidir.²³ More, erişim ve olanakları artırılmış, biyolojik ve fiziksel özellikleri geliştirilmiş, çevresi ve yaşamı iyileşmiş ve sanal ortamları kullanmayı ilerletmiş transhümanın son evrim aşamasının posthüman evresi olduğunu

²⁰ Jeffery, *The Posthuman Body in Superhero Comics Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*, Palgrave Macmillan, 2-3; Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 45-48.

²¹ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 11.

²² Vinge, Vernor, “Technological Singularity”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (365-375), Wiley-Blackwell, Malden, Oxford, Sussex 2013, 366-367; Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 47-48.

²³ Muhammet Özdemir, Nevin Başaran, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2021: 32 (1), 36-37.

belirtmektedir. Bu durumda evrimin aşamaları sırasıyla şu kavramlarla ifade edilebilir: İnsan, trans-insan, üstün insan ve posthüman.²⁴

H+: Transhümanistler çevrimiçi platformlarda “H” ile insanlığı (*Humanity*) ve artı işaretiyle de (+) güçlendirmeyi kastederek “H+” imini kullanmaktadırlar. Türkçede insanlık için “İ” ve güçlendirme için artı işareti (+) bir araya getirilerek “İ+” kullanılabilir. İnsanlığa güçlenme ve iyileşmeyi sağlayacak olan bilim ve teknolojidir. Bu, artı işaretinde bilim ve teknolojinin yanı sıra transhümanistlerin emeğinin bir araya geldiğini göstermektedir.²⁵

Siborg: Öncelikle Donna J. Haraway ve Katherine Hayles, sonra da Judith Halberstam ve Ira Livingston tarafından 1980 ve 1990’lı yıllarda işlenmiş olan *siborg*, yapay makine organların katıldığı bedenlere sahip insanları ifade etmektedir. Makine-insanın bir aşaması olan siborgta, bedenin eskiyen bazı organları yapay zekâ kaynaklı organlarla değiştirilmekte ve böylece bedeninin bir kısmı makine olan melez bir insan bilinci gelişmektedir. Transhümanizmden ziyade posthümanizm akımında tercih edilen ve kullanılan bir kavram olan siborg, posthüman aşamasından önceki bir insan evresi olarak tasarlanmaktadır. Posthümanizme göre insandan sonra siborg, siborgdan sonra posthüman evresi yaşanacaktır. Transhümanistler açısından kavramın önemi makine-insanın yeni beden-zihin etütlerinde bir açılım sağlayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca transhümanistler de makine-insandan *overhuman* kavramı çerçevesinde çokça söz etmektedirler ve adlandırma dışında aslında arada pek bir farklılık da bulunmamaktadır. İnsanlık siborgla birlikte melez bir bilince erişecek ve böylece eski insanın dışlayıcı, bölücü ve ötekileştirici özellikleri azalacaktır.²⁶

1.1.2. Transhümanizm Literatüründeki Ekoller

Transhümanizm düşüncesi içerisinde yer alan ekoller farklı bakış açılarından hareketle farklı adlarla anılabilir. Sözgelimi çalışma alanlarından gelen disiplinler şemalara bağlı kalmaları açısından ayrı, insanlığın geleceğine ilişkin toplum fikirleri

²⁴ More, The Philosophy of Transhumanism, 4-5.

²⁵ Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 31.

²⁶ Judith Halberstam, Ira Livingston, “Introduction: Posthuman Bodies”, Judith Halberstam, Ira Livingston (Ed), *Posthuman Bodies* (1-22) Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 1995, 8, 19; Michael Hauskeller, *Mythologies of Transhumanism*, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland, 2016, 21; Laurent Alexandre, Jean-Michel Besnier, *Do Robots Make Love? From AI to Immortality – Understanding Transhumanism in 12 Questions-*, Octopus, London, 2018, 29-31.

açısından ayrı ve inanç olgusu ve dinlere yaklaşımları açısından ayrı adlandırılabilirler. Francesca Ferrando, transhümanist düşünürleri kendi adlandırmalarını koruyarak, liberteryen transhümanistler, demokratik transhümanistler, ekstropiyanist transhümanistler ve tekilci transhümanistler (singularitarianist) adı altında dört ekol olarak sınıflandırmaktadır. Bütün ekollerde ortak olan özellik insanın güçlendirilmesinin değerlendiriliyor olmasıdır. Bu nedenle bütün transhümanist ekoller bilim ve teknolojinin kullanılması yoluyla insanın kendi gereksinimlerini giderme ve hayatta kalma olanaklarının artırılmasını araştırmaktadırlar. “H+” bütün transhümanistlerin kullandığı ortak bir işaret olarak ifade edilir.²⁷

1.1.2.1. Liberteryen Transhümanistler

1980 ve 1990’lar boyunca kendini göstermiş liberteryen transhümanizmin iki önemli ayırıcı özelliği bulunmaktadır. Bu gruba dâhil olan transhümanistler insanlığın kendini güçlendirmesinin bilim ve teknolojinin kullanımı yoluyla mümkün olabileceğine inandıkları için ilerleme fikrinin korunması gerektiğini kabul ederler. Onlara göre insanlık ilerleme fikrine sahip çıkmaya devam etmelidir.²⁸ İkinci olarak, bu grubun temsilcileri bilimsel ve teknolojik çalışmaların ortaya çıkması, görünür olması ve desteklenmesi adına farklı sesleri ve ticareti doğru yönetebilecek bir serbest piyasa ekonomisini desteklerler. Bu bağlamda, liberteryen transhümanistlere göre, insanlığın güçlenmesi ve bilinçlenmesi ancak serbest piyasa koşullarında mümkün olabilir. Siyasal bilinçlenme serbestiyetçi gerçekleşmediği takdirde bütün kazanımların bir distopya yaratma riski bulunmaktadır. Ronald Bailey, Amerikalı liberteryen bilim yazarı ve transhümanizm düşünürü olarak örnek gösterilmektedir.²⁹

1.1.2.2. Demokratik Transhümanistler

2000’lerin başından itibaren kendini göstermeye başlamış demokratik transhümanizmin ayırıcı özelliğinin, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve söz konusu gelişmelerin yarattığı olanaklara erişim ve bunlardan yararlanma konusunda eşitliği şart koşması olduğu söylenebilir. Aksi takdirde belirli bir sosyopolitik sınıf, ayrıcalıklı yeni

²⁷ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 31.

²⁸ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 13.

²⁹ Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 31.

insanlar, ekonomik güç stratejisi, yeniden ırkçılık ve cinsiyet politiği söz konusu olacaktır. Bu açıdan toplumsal cinsiyet, ırk, renk, din, ulus, coğrafya, sosyal ve ekonomik statü ayrımları olmaksızın bütün bireylerin teknolojik olanaklardan yararlanabilmeleri gerekir ki eşitsizliklerin yaratabileceği yeni güç savaşları söz konusu olmasın. Bunun için transhümanistlerin eşitlikçi bir toplum ve alışveriş modeline inanmaları ve böyle bir dünyayı desteklemeleri gerekmektedir. Örneğin James Hughes Amerikalı sosyolog ve biyoetikçi bir düşünür olarak demokratik transhümanizmin önde gelen bir teorisini olarak tanınmaktadır.³⁰

1.1.2.3. Eksropiyanist Transhümanistler

1980'lerin bir kısmı ve 1990'ların başından itibaren kendini gösteren ve esas itibariyle transhümanizme kendi yönelimini kazandıran felsefi bakış açısı ekstropiyanizm içerisinde gelişmiştir. Diğer transhümanizm türleri sosyal, ekonomik ve siyasi bakış açılarından hareketle kendilerini tanımlarken ekstropiyanizm insanın dönüşümü ve kendini gerçekleştirmesinden yola çıkar. Bu noktada transhümanizm bireysellik ve kendini kendi eliyle dönüştürme fikrine dayandırılmaktadır. Max More ve Natasha Vita-More başta olmak üzere Nick Bostrom, Stefan Sorgner ve birçok felsefeci ekstropiyanist transhümanizmin başlıca aktörleri niteliğinde öne çıkmaktadırlar. Daha sonra tekilci transhümanizmi de etkilemiş ve koşullandırmış bir akım olan eksropiyanizm, insanın öyküsünün öncelikle bireysel ve kendi dönüşümüne yaptığı katkılarla şekillenebileceğini kabul etmektedir. More, transhümanizm diğer türlerini dışlamamaktadır fakat ekstropiyanizmi bu türler içerisinde kurucu bir felsefe olarak nitelemektedir.³¹

1.1.2.4. Tekilci Transhümanistler

Tekilci (singulitarian) transhümanizm 2000'li yılların başında ortaya çıkmıştır ve ekstropiyanizmle üç özellik bakımından örtüşmektedir. Bu özelliklere değinmek gerekirse, birincisi insan bedenindeki yetkinleşmenin onun zihnini kesinlikle dönüştürüp mükemmelleştireceği kabul edilmektedir. İkincisi, zihinsel dönüşümün tıpkı ekstropiyanizmdeki gibi bireysel ve insanların kendi emekleriyle olabileceği kabul edilip

³⁰ Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 31.

³¹ Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 32.

ısrarla vurgulanmaktadır. Üçüncüsü, sonunda insanların yazılım-insanlara (software-based humans) evrilecekleri ve böylelikle bugünkü sınırlarını aşabilecekleri kabul edilmektedir. Tekilci transhümanizm mühendisler arasında yaygındır ve bilinen en önemli kuramcı düşünürü Amerikalı bilgisayar bilimci ve mühendis Ray Kurzweil'dir. Kurzweil, spekülative felsefeye karşı çıkmakta, ama bunun yerine mühendisliğe ve biyoteknolojiye dayalı spekülative düşünmeyi önermektedir. Ona göre, insanın bedeniyle zihni arasındaki ikilem önce bedenlerin geliştirilmesi yoluyla ve nihayetinde ancak insan bilincinin bilgisayara veya yazılıma aktarılmasıyla çözülebilecektir. Tarih boyunca en önemli sorunlardan biri bu ikilem olarak görülür. Bilim ve teknoloji bu ikilemi çözerek ölümsüzlüğü mümkün kılmaya uğraşmaktadır.³²

1.1.3. Transhümanizme Yönelik Dijital Birey ve Toplum Gerekçesi

Transhümanizm felsefesini küresel ve bölgesel ölçekte anlamlı kılan birçok gerekçeden söz edilebilir. Bunlardan en önde gelenleri, insan bireyleri ve toplumlarının sağlık ve tedavi gereksinimleri, yaşlanmayı geciktirme ve gençliği uzatma ihtiyaçları, dezavantajlılık durumlarının giderilmesi arzuları, ömrün mümkün olabildiğince uzatılması ve hatta ölümsüzlüğün bulunması arayışları, güzelleşme ve daha estetik bir görünüme sahip olma girişimleri ve konforun kalıcı kılınması beklentileri olduğu söylenebilir. Newton Lee, herhangi bir hastalığı engellemek veya hastalık anında tedaviye başvurmak amacıyla antibiyotik, iğne ve ilaç kullanmayan herhangi bir insanın neredeyse hiç bulunamayacağını belirtmektedir. Bütün insanlar yaşamak ve yaşamlarını güzelleştirmek isterler. Lee'ye göre, bu yönelimdeki bütün insanların transhümanist olduklarının kabul edilmesi gerekmektedir.³³

Ölümsüzlük arzusunun yanı sıra teknolojideki gelişmeler insanın gitgide dijitalleşmesine ve bu yeni toplum tarzına uygun bir bedensel özellik kümesine ihtiyaç duymasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Covid-19 pandemisinin yol açtığı zorunlu kapanma ve korunma koşullarında insanlık çevrimiçi (online) yaşantıları deneyimlemiş ve bunlara alışmıştır. Dijital topluma adaptasyon insan bedeni ve zihni için yeni bir gelişmedir. Bu durumun insan için yeni bir tıbbi gereksinim ihtiyacı doğurduğu

³² Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 37-38.

³³ Newton Lee, (Ed.), "Brave New World of Transhumanism", *The Transhumanism Handbook* (3-48), Springer, Cham/Switzerland 2019, 5.

söylenbilir. Biyolojik ve fiziksel özellikleri yeni bir koşul kümesinde tekrar anlamlandıran ve insanlığın ve toplumsallığın içeriğini güncelleyen dijitalleşme bilincin de güncellenmesini gerektirmektedir.³⁴ Aslında transhümanizmi dijitalleşmeden önce veya onun yanı sıra koşullayan en önemli gereksinim gıda krizidir. Gıda krizi insanlığın yaşamını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu yiyeceklerin üretimi ve dağıtımını için eldeki dünyevi koşulların zamanla yetersiz kalacağına ilişkin bir değerlendirmeye karşılık gelmektedir. Bu nedenle teknolojik gelişmelerden yararlanarak yapay gıda üretimine emek verilmesi gerektiğini içeren bir dizi analiz ve proje gıda krizi ve transhümanizmi gündeme getirmektedir. Bu bağlamda ilk ve en çok akla gelen kişi 20. yüzyılın henüz başında hayatını kaybetmiş olan Rus bilim insanı ve düşünürü Nikolai Fedorovich Fedorov'dur. Fedorov, eserlerinde insanın doğayla mücadelesine yer vermiş ve Ortodoks Hristiyanlığına bağlı kalarak çağdaş felsefi transhümanizm öncesi ölümsüzlük fikirlerini ısrarlı bir şekilde işlemiştir.³⁵

Fedorov gıda krizi çerçevesinde birkaç anafikre yoğunlaşmaktadır. Bunlardan bir tanesi, hızla artan insan nüfusuyla ters orantılı olarak dünyevi kaynakların tükeniyor olmasıdır. Bir gün insanlar yeryüzünde tüketecek enerji, besin ve su kaynakları bulamayabilirler. Bunun yanı sıra insanların gereksinimleri ile doğanın olanakları arasında bir uyumsuzluk göze çarpmaktadır. İnsanlar arasındaki toplumsal işbölümü, statü hiyerarşileri, güç ilişkileri ve savaşların nedeni de aslında insan ile doğa arasındaki mücadeledir. Bu açıdan insan kendini ve yaşamını garantiye almaya çabalamaktadır. Ayrıca insanlık tarihi insanın kendini geliştirmesinin ve kabiliyetlerini kullanmasının bir sınırı olmadığını ve doğayı daha fazla tanıyıp onu yenebileceğini de göstermektedir. İnsanın potansiyel gücü doğanın gücünden fazla olabilir. Bunun için emek vermek ve bunu denemek gerekmektedir. Teknolojik gelişmeleri daha bilinçli ve hızlı yönlendirip yöneterek insanlar gıda ve enerji sorunlarını çözebilirler. Hatta insanlar ölümsüzlüğü bulabilirler.³⁶

Fedorov'un analiz ve önerileri transhümanizmin birey ve toplumlar açısından gerekçelendirilmesi bakımından önemlidir. Ondan sonra son örneklerinden biri Stephen

³⁴ Vorontsova Yulia, Postigo Solana Elena, "Human Nature, Transhumanism and Digital Transformation", *E-Management* 2 (3), 2019, 58-63.

³⁵ Roberto Manzocco, *Transhumanism Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status*, Springer, Cham/Switzerland 2019, 13-14.

³⁶ Manzocco, *Transhumanism-Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status*, 16-17.

Cave'in Immortality: The Quest to Live Forever and How It Drives Civilization (Ölümsüzlük: Sonsuza Kadar Yaşama Arayışı ve Uygarlığı Nasıl Yönlendirdiği) adlı kitabı olan birçok deneme, kitap ve roman kaleme alınmıştır. Fedorov gibi ondan sonrakilerin de ortak özelliği insanın sağlıklı, sonsuz, konforlu ve barışçıl yaşam gereksinimlerini bir fantastik anlatı yerine gerçek sorunlar ve bilim ve teknolojik gelişmelerle iç içe değerlendirmeleridir.³⁷ Rus, Fransız, İngiliz, Alman ve Amerikalı bilim ve düşünce insanları gıda krizi, insanın doğayla mücadelesi ve ölümsüzlük arayışından söz etmekte ve bilim ve teknolojinin bu konuda insanların en önemli ortak olanağı olduğunu dile getirmektedirler. Gıda krizi genel bir başlık niteliğinde insanın sınırlı dünyevi kaynakları kullanarak giderdiği bütün besin, barınma, korunma, ısınma, tedavi ve konfor gereksinimlerini içermektedir. Bu konuda birçok yazarın ve transhümanizm savunucularının doğanın sınırlılığından kaynaklanan nedenlerle, insanın eksik kalabildiğini işleyen çalışmaları bulunmaktadır. Transhümanistlerin insan bedeninin sınırlı ve eksik olduğuna ilişkin fikirlerinin gerisinde hem insanın bedensel yenilenemezliği hem de doğanın kaynaklarının süreğen kılınamazlığı bulunmaktadır. Bu açıdan, insanın biyoteknoloji, nanoteknoloji, dijital teknoloji ve yapay zekâ teknolojilerinden faydalanarak bedensel ve doğal sınırları kendi potansiyeline uygun şekilde geliştirmesi gerekliliğine inanılır.³⁸

Transhümanizmin Aydınlanma projesinin çağdaş bir ürünü olduğu da söylenmelidir zira Max More hümanizmin yanı sıra Aydınlanmayı özellikle anmaktadır. O, İngiliz bilim ve toplum filozofu Francis Bacon ve Fransız Aydınlanma filozofu Marquis de Condorcet'in insanın yetilerinin geliştirilmesiyle ilgili fikirlerini, Charles Darwin'in doğal seçim düşüncesini ve Fedorov'un analizlerini ayrıntılı bir biçimde araştırmacılar ve okurlarla paylaşmaktadır. Jean Finot, J. B. S. Haldane, J. D. Bernal, Charles Stephens, Alexander Bugdanov, Robert Ettinger ve Saul Kent'in isimlerini anan ve bu isimlerin kitaplarındaki mükemmel insan arayışını tek tek aktaran More, her birinin transhümanizmin aydınlanmacı öncüleri olduklarını belirtmektedir. More için transhümanizm insanlığın aydınlanmasının son önemli aşamasına karşılık gelmektedir.³⁹ Burada aydınlanma hâlâ Immanuel Kant'ın 1784'te tanımladığı

³⁷ Manzocco, 18, 136-143.

³⁸ Manzocco, 19-22, 87, 100.

³⁹ More, The Philosophy of Transhumanism, 9-12.

çerçeveyi içermektedir: “İnsanın kendi eliyle düştüğü ergen olamama durumundan kurtulması.”⁴⁰

Bu noktada Aydınlanmanın transhümanizm felsefesiyle ilişkisine değinmekte yarar vardır. Aydınlanma, modern Batı uygarlığının bir çeşit yeniden doğum projesi ve yeni bir dünya kurma girişimi niteliğinde görülebilir. İngilizler Aydınlanma kavramını pek tercih etmezler, çünkü kavram ilk kez Almanca “*Aufklärung*” terimiyle Kant’ın metninde 1784 yılında ayrıntılı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Aydınlanmanın Britanyalı filozof John Locke’un fikirleri ve İngiliz toplumsal deneyimleriyle başladığı ve 18. yüzyılda Fransa’da Fransız filozoflar tarafından işlenip geliştirildiği kabul edilmektedir. 1789 Fransız İhtilali Aydınlanma döneminin sonuna doğru ortaya çıkmış önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte Aydınlanma bu siyasi veya toplumsal hareketten daha fazlasını içermektedir. İnsanların kendi yaşam ve gereksinimlerine özgürce yoğunlaşabilmeleri ve kendi kaderlerine kendilerinin karar verebilmelerini ifade etmektedir.

Cumhuriyet, demokrasi, hak, adalet, eşitlik, emek, paylaşım, özgürlük, mülkiyet, bilim, teknoloji, gelişme, ilerleme vb. kavramların tamamı Aydınlanma ile gündeme gelmiş ve somut bir çerçeveye kavuşmuşlardır. İnsanlık Avrupa’da 18. yüzyılda büyük bir uyanış yaşamış ve akla ve insanın kendisine güveni içeren bu uyanışa Aydınlanma adının verilmesi uygun bulunmuştur. Olgusal bağlamda Aydınlanma, insanın diğer insanlarla, yaşamla, doğayla ve kendi bedensel sınırlılıklarıyla başa çıkabilmesine yönelik bir bilinçlenmeye, çalışmaya ve özgürlüğe inanmayı içermektedir. Aydınlanma, insanın tarihsel yolculuğunun iyileştirilmesi ve insana iyi gelebilecek çözümlerin açık yüreklilikle sorgulanması ve araştırılması demektir. Aydınlanma 1685 yılı ile başlamış ve 1789’da tamamlanmış gibi görünse de aslında günümüzde de devam eden bir uyanışı ifade eder.⁴¹

Max More’un Aydınlanma’yı transhümanizmin temeline yerleştirmesinin nedeni, insanlığın biyoteknoloji, nanoteknoloji, dijital teknoloji ve siborg teknolojisiyle birlikte yeni bir uyanışa hazırlanıyor olmasıdır. Transhümanistlerin bu çerçevede tıpkı 18.

⁴⁰ Immanuel Kant, “An Answer to the Question: “What is Enlightenment?”, Königsberg in Prussia, 30th September, 1784, Blackmask Online, 2002, 1.

⁴¹ Jonathan I. Israel, *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution, and Human Rights 1750-1790*, Oxford University Press, Oxford, New York 2011, 1-35.

yüzyıl Aydınlanma'sında olduğu gibi din kavramı, mitolojik ve metafiziksel anlatılar ile ilgili olumsuz bir kanıya sahip oldukları söylenebilir. Bundan anlaşılması gereken transhümanizmin dini inanç ve bireysel dindarlığa karşı olduğu değildir. More, insanların bedensel yetersizlikleri ve doğal sınırlılıklardan dolayı Tanrı inancı ve dinsel inançların var olduğu konusunda belirgin bir kanaate sahiptir.⁴² Lee gibi araştırmacıların da heyecanla sahiplendikleri bu kanaatin nedeni bizzat inançların kendilerinden ziyade bazı olumsuz dinsel deneyimler olsa gerektir. Olumsuz dinsel deneyimlere mecburiyetin azalacağıyla ilgili bir taahhütte bulunmak üzere transhümanistler din ve metafiziksel konular bağlamında yeni bir uyanışın yaşanacağını haber vermektedirler.⁴³ Bu noktada Aydınlanma'nın transhümanizmin kalbinde yer aldığı söylenebilir.

Sağlıklı ve barış içerisinde bir yaşam beklentisi, daha uzun ve gençliğin korunduğu bir hayat gereksinimi ve gıda krizi gibi birçok nedenden dolayı teknolojinin olanaklarının kullanıldığı bir iyileştirilmiş insan/transhüman düşüncesi gündeme gelmiştir. Bu düşüncenin arka planında biyoloji, tıp ve edebiyattan mühendislik, felsefe ve gelecek bilimine (futurizm) kadar oluşturulmuş kapsamlı bir literatür mevcuttur.

Özellikle Max More ve onun İngiltere'deki düşünür arkadaşlarının transhümanizm felsefesinde öne çıktıkları görülmektedir. Tamamının ortak amacı, daha iyi bir insan yaşamının teknolojik gelişmelerden yararlanılarak mümkün kılınmasıdır. İnsan bireyleri ve toplumları transhümanist düşünce sayesinde daha ileri, gelişmiş, barışçıl, sağlıklı ve mutlu bir yaşama evrilebileceklerdir. Bunu anlatabilmek için Nick Bostrom, transhümanist değerleri izah etmeye çalışmakta ve insanlığın canlılıktan, transhümanın insanlıktan ve posthümanın da transhümandan ileride olduğunu ifade etmektedir. İnsan yaşamının hem daha canlı, hem daha uzun ve hem de daha verimli olabileceği posthüman çağında insanlık daha mutlu olabilecektir.⁴⁴

⁴² More, *The Philosophy of Transhumanism*, 8-9.

⁴³ Lee, *Brave New World of Transhumanism*, 3, 8-9.

⁴⁴ Nick Bostrom, "Transhumanist Values", *Philosophy Documentation Center*, 2005, Erişim Tarihi: 19.02.2023 <https://nickbostrom.com/ethics/values.pdf>, 4-6.

1.2. TRANSHÜMANİZMİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

1.2.1. Posthüman ve Transhüman Kavramlarının Tarihçesi

Posthüman kavramı oldukça yeni ve çağdaş bir kavramdır. Onun “*posthumous*” şeklinde ilk geçtiği versiyon Aldous Huxley’nin *Brave New World* (*Cesur Yeni Dünya*) adlı romanıdır. Buradaki anlam, ölümden sonraki süreçtir.⁴⁵ Transhüman kavramı ise eski ve geçmişi arayış olarak İlkçağlara, adlandırma olarak ise Ortaçağa dayanan bir kavramdır. Nick Bostrom, *Gilgamiş Destanı*’na referansta bulunarak M.Ö. 1700 yıllarında ölümsüzlük arayışlarının başladığını belirtmektedir. Yunanlılarda da transhümanizme yönelik bu arayış korunmuştur.⁴⁶ Posthüman ile tam yetkinleşmiş insanın yeni, sağlıklı, başarılı, huzurlu ve mutlu evresi kastedilmektedir. Transhüman ile posthümana yönelik dijital teknoloji, biyo-teknoloji, nanoteknoloji ve sanal yaşam teknolojilerini yaşayarak geçiş dönemine erişmiş insanın deneyimleri kastedilmektedir.⁴⁷

Bizzat More’un anlatımına göre transhüman kavramı anlam ve arayış niteliğinde İlkçağlardan beri mevcuttur. Fakat bu arayışın adlandırılması ve ona ilişkin ilk ekosistem işleyişi *Divine Comedy* (*İlahi Komedya*) adlı kitapta 1312 yılında karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸ Dante Alighieri, bu kitabında Latince *transumanare* kavramını ‘insanlığın mevcut sınırlarını aşan insan’ anlamında kullanmaktadır. Her ne kadar İtalyan yazarın kastettiği ruhsal ve dinsel nitelikte bir aşkınlık olsa da bunu dönemin sosyopolitik koşullarına göre anlamlandırmak mümkündür. Yaşanılan dünyada insanlığın bedensel sınırlar ve zorluklara sahip olduğunu, bunların aşılması gerektiğini ve insanın kendi olanaklarını geliştirmesinin de mümkün olduğunu gören ve bunu ilk dile getirerek adlandıran düşünür Dante’dir. Çağdaş dönemde neredeyse bütün metinler ona referansta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Richard Maurice Bucke’nin *Cosmic Consciousness* (*Kozmik Bilinç*) adlı kitabıdır. Bucke, ilk kez 1901 yılında yayınlanmış *Kozmik Bilinç*’te dünya ve bedenlerle sınırlı insanlığı aşan bir bilinci göstermek üzere

⁴⁵ Aldous Huxley, *Brave New World*, College Book (Collegebookshelf.net), 2004, 20 (http://scotswolf.com/aldoushuxley_bravenewworld.pdf)

⁴⁶ Nick Bostrom, “A History of Transhumanist Thought”, 2005, Erişim Tarihi: 18.02.2023, <https://nickbostrom.com/papers/history.pdf>, 1.

⁴⁷ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 4-6.

⁴⁸ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 8.

“transhumanizing”, “transhumanized” ve “transhumanization” terimlerini kullanmaktadır. Bucke’tan sonra Thomas Stearns Eliot 1949 yılında yayınlanmış *The Cocktail Party* (Kokteyl Partisi) adındaki eserinde “transhumanized” terimini bir diyalog içerisinde ve aydınlanmış insanı kastederek kullanmaktadır. Henüz bu üç metinde insanın bedensel ve dünyevi sınırlarının aşılmasıyla ilgili olarak teknolojiye söz edilmemektedir. Ama bunların tümünde insanın yetkinleşmesine ilişkin gereksinimiyle ilgili ortak bir yargı, ortak bir gerekçelendirme ve ortak bir kavram söz konusudur.⁴⁹

Julian Huxley’nin 1957 yılında resmi nitelikte yayınlanmış olan *New Bottles for New Wine* (Yeni Şarap İçin Yeni Şişeler) adlı kitabı kısa bir “transhumanized” bölümüne sahiptir. Evrimci biyolog Huxley, burada transhümanistleşmiş insan ile “mevcut sınırlı insanlığını devam ettirirken insanlığın doğasını geliştirmek yolunda yeni olanakları fark eden insanı”⁵⁰ kastetmektedir. Bu yeni olanakların bilim ve teknolojinin içerisinde arandığı belirgin olduğu için transhümanizmin kurucu isimlerinden birinin Huxley olduğu söylenilebilir. Daha sonra Belçika doğumlu İran asıllı Amerikalı yazar ve öğretmen Fereidoun M. Esfandiary 1972 yılında kaleme aldığı bir kitap bölümünde “transhuman” terimini, insanlığı aşarak insanlık sonrasına geçiş anlamında kullanmıştır. Esfandiary, Huxley’yi ve ondan öncekileri izleyerek bu geçişi evrimsel nitelikte alımlamakta ve işlemektedir.⁵¹ More’a göre bu alandaki en önemli transhümanist fikri atılımlardan biri Huxley ile birlikte Esfandiary’ye aittir.⁵²

1983 yılında transhümanizm adına iki önemli olay gerçekleşmiştir. Birincisi, *Webster’s New Universal Unabridged Dictionary*’de (Webster’in Yeni Evrensel Kusursuz Sözlüğü) transhümanın “superhuman” (süper insan), “transhumanize” (transhümanlaşma) ve “insan olmanın ilerisinde bir evreye yükselmek veya dönüşmek” anlamıyla tarif edildiği görülmektedir. İkincisi ise Max More’un eşi ve transhümanist Natasha Vita-More’un “Transhumanist Manifesto” ve “Transhumanist Arts Statement” adlarında iki metin kaleme almasıdır. Vita-More ilk kez insan beden ve zihinlerinin geliştirilmesi yoluyla insanların kendi sınırlarını aşarak dönüşebildikleri bir

⁴⁹ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 8; Özdemir, Başaran, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, 34. Bkz. T.S. Eliot, *The Cocktail Party*, Al Haines, Cindy Beyer & the Online Distributed, Distributer/Canada 1950, 2, 7. Eliot’un oyuna yazdığı ilk önsözün tarihi 1949’dur.

⁵⁰ Özdemir, Başaran, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, 34.

⁵¹ Özdemir, Başaran, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, 34.

⁵² More, *The Philosophy of Transhumanism*, 8-9.

transhümanizm felsefesinden söz etmektedir. Vita-More'un ardından Max More 1990 yılında "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy" (Transhümanizm: Gelecekçi Bir Felsefeye Doğru) adlı felsefi bir deneme yayınlamıştır. Bu kısa denemede bugünkü anlamda biyo-teknoloji ve başka teknolojik gelişmelerin insan bedenine yansıtılması ve onun güçlendirilmesi yoluyla insan bilincinin geliştirilmesi anlatılmaktadır. Böylece insan zihninin ve bütün bir insanlığın yeni bir aydınlanmanın kapısında olduğu dile getirilmektedir. Bir bilinç felsefesi niteliğinde transhümanizmin analiz edilip değerlendirildiği ilk çağdaş çalışma budur.⁵³

Ray Kurzweil, Hans Moravec, Nick Bostrom ve Marvin Minsky gibi transhümanist düşünürler de özellikle süper zekâ/artırılmış zekâ çalışmalarıyla transhümanizmin gelişmesine ciddi katkılar sunar.⁵⁴ Diğer taraftan, More ailesi felsefi nitelikte transhümanizmi ele alan ilk düşünürler olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, transhümanizm felsefesi üzerine çalışan uzmanların birlikte kabul ettikleri ilk profesyonel transhümanizm düşünürü Max More'dur.⁵⁵ Transhümanizm çerçevesinde birçok eser kaleme alınmış olmakla birlikte aynı zamanda mühendislik alanında ve felsefe alanında birçok kitap, makale ve bildiri yayınlanmıştır. Max More, Natasha Vita-More, Ray Kurzweil, Nick Bostrom ve David Pearce gibi önde gelen transhümanizm kuramcılarının yanı sıra Newton Lee, Roberto Manzocco ve David Roden Sandberg gibi birçok araştırmacı bu alanda dikkat çeken editoryal ve bireysel kitap yayınlarında bulunmuşlardır.

1.2.2. Transhümanizm İzleri ve Nietzsche

Yukarıda overhuman ve superhuman kavramlarının tanıtılması/tanımlanması çerçevesinde söz edildiği üzere Alman filozof Friedrich Nietzsche felsefi transhümanizm veya ekstropianizm açısından önemli bir esin kaynağıdır. Max More, ekstropiyi veya insan bireyinin gelecekte kendini dönüştürmesi düşüncesini açıklarken

⁵³ Özdemir, Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi, 26-27.

⁵⁴ Benjamin Ross, *The Philosophy of Transhumanism: A critical analysis*. Emerald Publishing Limited, UK 2020, 41.

⁵⁵ Hauskeller, *Mythologies of Transhumanism*, 78; Natasha Vita-More, "History of Transhumanism", *The Transhumanism Handbook* (49-62), Newton Lee (Ed.), Springer, Cham/Switzerland, 2019, 51; Roberto Manzocco, *Transhumanism Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status*, Springer, Cham/Switzerland 2019., 5, 37, 41.

Charles Darwin'ın “doğal seleksiyon” kavramını, Nietzsche'nin “übermensch” (üstüninsan) yaklaşımını ve Rus Ortodoks filozof Nikolai Fedorovich Fedorov'un ölümsüzlüğe ilişkin analizlerini temel almaktadır. Bunun nedeni ise her üç düşünürün de Aydınlanma olgusundan gelen ilerlemecilik ve insanın yetkinleşmesi fikrine bağlı kalıyor olmalarıdır. More, Nietzsche'nin bilim ve teknolojinin aracı olduğu bir yetkinleşmeyi kastetmediğini bildiğini, ama amacının böyle bir insani gereksinime modern felsefe içerisinde işarette bulunmak olduğunu belirtmektedir. Çünkü Nietzsche de transhümanistler gibi insanların bedensel yetersizlikleri ve mecburiyetleri dolayısıyla özgür olamadıklarını ve üstün insanın bu türden tutsaklıklara sahip olmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶

Transhüman, posthüman ve Nietzsche'nin üstüninsan kavramları arasındaki ilişkiden sistematik seviyede ilk söz eden filozof, İngilizce Keith Ansell Pearson'dır. O, Stefan Sorgner'in 2009'da ve More'un 2010'da bu ilişkiden söz etmelerinden önce 1997 yılında yayınlanmış kitabında konuya kapsamlı bir şekilde yer vermektedir. Pearson, Nietzsche'nin üstüninsan kavramı olmaksızın transhüman ve posthüman arayışlarının tarihsel olarak gerekçelendirilemeyeceğini düşünmektedir.⁵⁷ Ayrıca o, detaylı bir saptamayla insanlığın mevcut sorunlarından arınması gereksinimiyle overhuman (üstüninsan) taahhüdü arasında bir ilişkinin bulunduğunu,⁵⁸ Nietzsche'nin üstüninsan kavramının bu taahhülle ilgili olduğunu,⁵⁹ ama bu filozofun soykütüğü (jeneoloji) analiziyle Aydınlanmanın insan hedefi ve Darwin'in doğal seleksiyoncu biyolojik anlayışına karşı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰

Bununla birlikte Pearson'ın transhüman ve posthüman kavramları ile Nietzsche'nin üstüninsan kavramı arasında kurduğu ilişki felsefi gelenek bakımından felsefi transhümanizm literatüründen çok felsefi posthümanizm literatürüne yakın görünmektedir. Çünkü her ne kadar Pearson kitabında biyoteknolojik olanaklardan söz ediyorsa da felsefi düşünce bakımından Kıta Avrupası'nın çağdaş filozoflarına dayanmaktadır. Aşağıda yer verileceği şekilde tıpkı posthümanist düşünürler gibi

⁵⁶ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 10-11.

⁵⁷ Ahmet Dağ, “Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, <http://flsfdergisi.com/> 2018 Bahar/Spring, sayı/issue: 25, 218.

⁵⁸ Keith Ansell Pearson, *Viroid Life: Perspectives on Nietzsche and the Transhuman Condition*, Routledge, 1997, London & New York, 9-15.

⁵⁹ Pearson, 37-41.

⁶⁰ Pearson, 85-90.

Pearson da G. W. F. Hegel, Karl Marks, Martin Heidegger, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jacques Derrida ve Jean Baudrillard gibi büyük ölçüde 19. ve 20. yüzyılın Alman ve Fransız filozoflarına atıfta bulunmaktadır. Ayrıca More'un Nietzsche'nin üstüninsanını ilerlemeciliğin yeni bir durağı olarak onaylamasının tersine Pearson'ın üstüninsan yorumu ilerlemeciliğe karşıdır. Bunun yerine ahlaki bir üstüninsan fikri öne çıkarılmaktadır.⁶¹

Max More, Pearson'ın ve Sorgner'in yorumlarından sonra yeniden bir açıklamada bulunmaktadır çünkü Pearson Aydınlanma'yı transhümanizmin merkezine alan bir bakış açısına sahip değildir. Sorgner ise, transhümanist filozof Bostrom'un transhümanizm hareketi ile Nietzsche felsefesi arasında bir ilişkinin bulunduğunu reddetmesine karşı böyle bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmekte, ama bunu ayrıntılandırmamaktadır.⁶² More, Sorgner'in eksik bıraktığı detaylara dikkat çekerek Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitabından bazı alıntılar yapmaktadır. Bunlardan en önemlisi, dine dayalı iddiaların üstüninsan olmanın önündeki engelleri aşmayı başaramayacağı, Nietzsche'nin de bunu ifade ediyor oluşunu içeren alıntılardır. 1990'larda bunları yazmış olduğunu, overhuman (üstüninsan) olmak için tıpkı Nietzsche gibi modern Fransız akılcılığı (rasyonalizm) ve René Descartes felsefesinin dayandığı bir tür hümanizm ve Aydınlanma'yı eleştirdiğini dile getirmektedir. More, Nietzsche felsefesinin ve onun üstüninsan kavramının ait olduğu sosyal arka planın farkında olduğunu, ama aslında bu felsefenin de ekstropi felsefesi gibi her insan bireyinin kendini dönüştürmesi gereğine adanmış bir felsefe olmasının kendisini etkilediğini söylemektedir.⁶³ Buradan More'un Aydınlanma'nın insan idealini aşkın insan anlamında miras aldığı, ama onun akılcı vurgularını kabul etmediği söylenebilir.

Yunus Tuncel, More'un analizlerini onaylamaktadır. Nietzsche'nin üstüninsan kavramıyla More'un ekstropiyanist overhuman ve transhümanı birbirlerinin eşanlamlısı kavramlar olmayabilir, ama her iki düşünürün de insanlığa ilişkin aşkınlık arayışı benzeşmektedir. Nietzsche'nin üstüninsanı mevcut insanlığı aşmak azmindedir;

⁶¹ Pearson, 2, 5, 11, 26, 29, 42, 147.

⁶² Stefan Lorenz Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", *Journal of Evolution and Technology*, 20 (1), 2009, 29-32.

⁶³ Max More, "The Overhuman in Transhuman", Yunus Tuncel (Ed.), *Nietzsche and Transhuman: Precursor or Enemy?* (27-31), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2017, 27-31.

More'un transhümanı da verili insani sınırları aşmaya yönelmektedir.⁶⁴ Bostrom'ın iki felsefi arayışın birbirinden çok farklı olduğuna dair itirazı ve More'un Nietzsche'nin üstüninsan kavramında biyoteknolojik ve nanoteknolojik gelişmeler gibi vasıtaların hiç düşünülmemiş olduğuna ilişkin saptaması birlikte göz önünde bulundurulduğunda üstüninsan ile transhümanın yönelim bakımından kavramsal bir benzeşmeyi paylaştığı, ama aslında iki kavramın içerik ve kastedilen anlam bakımından birbirinden farklı olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte More Nietzsche'nin *Zerdüşt* kitabını okumuş ve ekstropiyi oluştururken ondan yararlanmıştır.⁶⁵

1.3. HÜMANDAN TRANSHÜMAN VE POSTHÜMANA GEÇİŞ VE POSTHÜMANİZM

Transhümanist düşüncede genellikle felsefi posthümanizm literatürü ile karıştırılan *posthümanizm* terimi önemlidir. Max More, Ortaçağdan Yeniçağa geçişi hümanizm çerçevesinde, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla değin yaşanan teknolojik değişimlere bağlı insanlık gelişimini transhümanizm çerçevesinde ve 21. yüzyıldan itibaren meydana gelecekleri posthümanizm çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu kavrayışa göre hümanizm ile insanlık metafizik, mitolojik ve akla dayalı olmayan her türlü bilgi ve toplum çeşidinden ayrılmıştır. Transhümanizm ile endüstri devriminden itibaren farklı bir aşamaya erişmiş ve öngörülebilirlik ve risk yönetiminin daha fazla kontrol altında olduğu bir toplumsal evreye evrilmiştir. İnsanlık şu anda transhümanist çağı yaşamaktadır. Gelecekteki yeni-insanlık dönemi veya ileri insanlık çağı olacaktır.⁶⁶

Nick Bostrom da More'u yeniden yorumlarken insan veya hümanın canlılığın içerisinde bir bileşen olup onun en yetkin aşamasını temsil ettiğini saptamaktadır. Transhüman hümandan ileridedir ve posthümanın etkin olduğu posthümanizm de transhüman olmuş hümanın en yetkin ve ölümsüz olduğu çağa karşılık gelmektedir. Bu çağdaş insanlık sağlıklı, sürekli gençliği yaşayan ve ölümsüz bireyler topluluğu olarak

⁶⁴ Yunus Tuncel, "Nietzsche", Robert Ranisch, Stefan Lorenz Sorgner (Ed.), *Post- and Transhumanism: An Introduction* (83-99), Peter Lang Edition, Frankfurt, Main 2014. 91-93.

⁶⁵ Özdemir, Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı", 46.

⁶⁶ Max More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy", 1990, 1996, Erişim Tarihi 20.02.2023, <https://www.ildodopensiero.it/wp-content/uploads/2019/03/max-more-transhumanism-towards-a-futurist-philosophy.pdf>, 1.

kendisini yetkinliğe taşıyacaktır.⁶⁷ Kurzweil de posthümanizmi, tekilci transhümanizm düşüncesinin mükemmel dönemindeki insanın çağı olarak kavramaktadır. Ona göre, biyoloji teknolojiyle kendini ileriye taşıdıktan sonra biyoteknolojik devrim posthümanizm evresini koşullayacaktır. Böylece insanlık uygarlığın son sınırına erişebilecektir. Kurzweil, insanın posthümanizm çağında biyonik ve beyinsel yetkinliğe erişebileceğini, nanobotların (mini robotlar) sayısının 500 milyonu aştığı bu dönemde insanlığın tekil ve yetkin bilinçler niteliğinde ebediyen yaşayacağını ifade etmektedir.⁶⁸ Bu çerçevede çağdaş Fransız felsefesine dayanılarak yine siborg düşüncesiyle birlikte 1985 yılından itibaren Donna J. Haraway, N. Katherine Hayles ve Rosi Braidotti'nin katkılarıyla gelişmiş felsefi posthümanizm literatürü farklı bir posthümanizm görüşü ortaya koymaktadır. Bu kavrayışla transhümanizm literatüründeki posthümanizm kavrayışı birbirinden farklı olduğu için tartışmaya yol açmaktadır. Transhümanizm araştırmacıları aradaki çok ciddi farkları değerlendirdikten sonra transhümanizmin bir sonraki aşamasının posthümanizm olacağını, felsefi posthümanizmdeki insan-merkezci bakış açısından çıkışın posthümanın en yetkin dönemi olabileceğini ifade etmektedirler.⁶⁹

Bu bağlamda genel olarak posthümanizm literatürü ve özel olarak felsefi posthümanizm akımının siborg ve posthüman yaklaşımına ilişkin bilgi vermekte yarar vardır. Transhümanizmin posthümanizm çağına ilişkin analizlerinin doğru değerlendirilebilmesi ve iki literatür arasındaki insan anlayışı farkının doğru saptanabilmesi için böyle bir açıklamaya gereksinim vardır.

1.3.1. Posthümanizm Literatürü ve Felsefi Posthümanizm

Posthümanizm literatürü ve felsefi transhümanizme yer vermeden önce posthümanizm düşüncesini kısaca tanımlayabiliriz. Rosi Braidotti'nin değerlendirmesine göre posthümanizm, insanın evren, canlılık ve yaşamın merkezinde ve ayrıcalıklı olduğu her türden kavrayışı ve bu kavrayışa dayanan bütün türcülükleri

⁶⁷ Bostrom, "Transhumanist Values", 4-6.

⁶⁸ Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*, 250.

⁶⁹ Sophie Wenerscheid, "Not in the Image of Humans: Robots as Humans' Other in Contemporary Science Fiction Film, Literature and Art", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (557-572), Springer, Cham/Switzerland 2019. 560-561; Mark Crowther, "Iot and Transhumanism", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (689-700) Springer, Cham/Switzerland, 2019, 689-691.

reddeden; dahası toplumsal iletişim ve iş bölümünde hiyerarşilere yol açan tüm tanımlama ve ötekileştirmeleri bertaraf etmeyi taahhüt eden bir yaşam dönemi fikrine karşılık gelmektedir. Posthümanizm kendini öncelikle karşı çıktıkları üzerinden tarif etmektedir ve ilk karşı çıktığı olgu, kavram ve düşünce de bizzat hümanizm ve ondan doğmuş olan aydınlanma ve doğal seleksiyon fikirleridir.⁷⁰ Karşı çıkılan her üç kavram da transhümanizm felsefesi için önemli ve meşru kavramlardır. İki düşünce akımının birbirinden ayrıldığı yerler bu üç kavram üzerinden şekillenmektedir.

Literatürün ilk sistematik teorisyenleri olan Donna J. Haraway ve N. Katherine Hayles'in posthümanizmi çağdaş eleştirel Avrupa düşüncesinde gelişmiş Marksist ve postmodernist feminizme dayandırdıklarını belirtmekte yarar vardır. Bu ortak girişimden önce Hayles'in verdiği bilgiye göre, posthümanizm kavramını ilk kez kullanan ve onunla hümanizmin geride bırakıldığı bir insanlık dönemini kasteden ilk çağdaş düşünür Mısır asıllı Amerikalı Ihab Hassan'dır. O, 1972 yılında sunduğu bir bildiride postmodernizm fikri ve sibernetiğe ilişkin düşünceleri birleştirerek ileri bir insanlık dönemini saptamaya uğraşmıştır. Hassan, teknolojik gelişmelerin insan bedenine uygulandığı bir zamanda insan bilincinin her türden ayrımı geride bırakarak hümanizmi aşabilen bir kuşatıcı toplum modeli üretebileceğini öngörmüştür.⁷¹ Ondan sonra 1985 ve 1991 yıllarında Haraway ve Hayles'in yayınladığı metinler, öteki, kadın ve hayvan olma sorunlarını teknoloji, simiyenler (maymunlar) ve siborglarla birlikte insan-merkezciliğin reddedildiği yeni bir çerçevede yorumlamışlardır. Burada posthümanizm, biyoteknolojideki ve bedene uygulanan diğer teknolojik dallardaki gelişmelerden sonra insanların birbirlerine, doğaya ve hayvanlara karşı tarih içerisinde oluşturdukları ikilemlerin ve ötekileştirmelerin geride kalabileceği bir dönem olarak varsayılmıştır.⁷²

Feminist çerçeve yerine bütünüyle postmodernizmin çağdaş anti-hümanist (hümanizm eleştirmeni) kapsamına dayanan Neil Badmington posthümanizmi bütün

⁷⁰ Rosi Braidotti, *The Posthuman*, Polity Press, Cambridge 2013, 45-54; "A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities", *Theory Culture & Society*, 0 (0), 2018, 22-23.

⁷¹ N. Katherine Hayles, *How Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics Literature and Informatics*, The University of Chicago Press, Chicago, London 1999, 1-2, 247; Özdemir, Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı", 34-35.

⁷² Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 1-3; Donna J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of the Nature*, Routledge, New York 1991., 1, 13, 25, 30, 67, 113-114, 121-123, ; *When Species Meet*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London 2008, 16, 164-165; Hayles, *How Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics Literature and Informatics*, 221, 47-248.

canlıların ve insanlığın kucaklandığı bir teknolojik bilinç çağı olarak işlemiştir.⁷³ Badmington ile birlikte çalışmış ve 2000 yılında posthümanizme dair önemli bir esere ortak olmuş olan Elaine L. Graham, hüman ve posthüman arasındaki farkı posthümanizm içerisinde somutlaştırmak için 21. yüzyıldaki dijital, sibernetik ve biyomedikal teknoloji gelişmelerine yaslanarak bedenlerden kaynaklanan türçülüğün geride kalmasını değerlendirmiştir. Graham transhümanist Kurzweil'in çalışmalarını göz önünde bulunduran bir değerlendirme ortaya koymaktadır.⁷⁴ Cary Wolfe, posthümanizmin tarihçesini ve önde gelen teorisyenlerini kayda geçirmeye yönelik bir girişimde bulunmuş ve bu arada posthümanizmi bütünüyle postmodernist ve post-kolonyalist düşüncelerle irtibat halinde değerlendirmiş ve bu düşüncüyü dijital dönemin yeni toplumsal anlatısı olarak betimlemiştir.⁷⁵ Rosi Braidotti, insan-merkezciliğin yanı sıra toplumsal işbölümü ve iletişimde hiyerarşi yaratan bütün ikilemleri ve bölünmeleri reddeden bir kuşatıcı posthümanizm tarifi ortaya koymaktadır.⁷⁶ Aynı zamanda post-kolonyalizm uzmanı olan Pramod K. Nayar, bir taraftan posthümanizmin kökenleri ve transhümanizm literatürü ile farklarını aydınlatmaya çalışmış,⁷⁷ diğer taraftan da transhümanizm ile posthümanizm arasında yeni bir ortak zemin bulmaya çabalayarak posthümanizmi olgunlaştırmayı denemiştir. Nayar'a göre transhümanizm posthümanizmden önce insanın eriştiği teknolojik bir evreye karşılık gelmekte, posthümanizm ise her türden türçülüğün kozmopolitan bir canlılık toplumu kapsamında geride bırakılacağını haber veren bir düşüncüyü içermektedir.⁷⁸ Tam da bu noktada posthümanist düşünce, evrene, canlılığa ve yaşama bakışta doğa ve kültür, erkek ve kadın, insan ve hayvan, beyaz ve siyah, Batı ve Doğu gibi her türden ikici yaklaşımı ve insan-merkezci kozmolojiyi reddeden bir yeni akım olarak dikkat çekmektedir. Bu düşünce de kendini birinci derecede biyoteknoloji, nanoteknoloji ve dijital teknolojideki gelişmelere yaslamaktadır.

⁷³ Neil Badmington, *Alien Chic: Posthumanism and the Other Within*, Routledge Taylor & Francis Group, London, New York 2004, 35-63.

⁷⁴ Elaine L. Graham, *Representations of the Post/Human: Monsters, Aliens, and Others in Popular Culture*, Manchester University Press, Manchester 2002, 1-15.

⁷⁵ Cary Wolfe, *What is Posthumanism?*, University of Minnesota Press, Minnesota, London 2010, xi-xxxiv.

⁷⁶ Braidotti, *The Posthuman*, 55-76.

⁷⁷ Pramod K. Nayar, *Posthumanism*, Polity Press, Cambridge, Malden 2014, 15-33.

⁷⁸ Nayar, *Posthumanism*, 16, 202-210.

Posthümanizm düşünürlerinin fikirlerinden anlaşıldığı kadarıyla posthümanizmde dört önemli bileşen ve özellik öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, anti-hümanizmdir. Anti-hümanizm fikri, her türden insan-merkezciliğin modern dönemde yarattığı tahribatları ve özellikle iki dünya savaşını eleştiren postmodernizm literatürüne dayanmaktadır. Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean-François Lyotard, Jacques Derrida, Jean Baudrillard gibi Fransız düşünürleri, Ortaçağ sonlarında gelişmiş hümanizm fikrinin ve Yeniçağda yaşanmış Fransa merkezli Aydınlanma'nın önce dünya insanlarını kendi aralarında, sonra hayvanlara ve doğaya karşı böldüğünü düşünmektedirler. Bu bağlamda posthümanistler doğa ile kültür ve doğa ile teknoloji arasındaki ikilemden başlayarak bütün ikilemlerin geride kalacağını öngörmektedirler.⁷⁹ Posthümanizmin ikinci bileşeni ekofeminizm ve yeni-materyalizmdir. Posthümanizm düşüncesi esas itibarıyla biyoteknolojideki gelişmelerin yanı sıra postmodernizm ve feminizm akımlarına dayanmaktadır. Feminizm, postmodernizmin ardından ekofeminizm, toplumsal cinsiyet feminizmi ve post-kolonyal feminizm gibi farklı yeni akımlar üretmiştir. Julia Kristeva, Judith Butler ve Gayatri Chakravorty Spivak posthümanizm düşüncesinin özel olarak feminist kuram içerisinde referanslandığı düşünürlerdir.⁸⁰ Bu düşünürlerden etkilenmiş olan Haraway ve Hayles yeni-materyalizm denilebilecek bir yönetime başvurarak posthüman veya yeni-insanın yaşam evrenini (ekosistem) ve çevresini (ekoloji) anlamaya ve anlaşılır kılmaya çabalamaktadırlar.⁸¹ Posthümanizmin üçüncü bileşeni siborg düşüncesidir. Posthümanizmin ilk kurucu teorisyenlerinden Haraway, 1978-1989 yılları arasında kaleme aldığı denemelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıkım, kadın sorunu, evrim ve sibernetiği bir arada düşünerek insan bedenlerinin yapay organlarla birlikte alabilecekleri siborg şeklinin bir çözüm getirebileceğini değerlendirmiştir. Burada siborg, makine-insan bedene karşılık gelmektedir ve simiyanlarla başlayan evrimsel süreçte insan bedeninin eksiklerini giderme fikrinin ürünüdür. Güçsüz veya zayıf olduğu/göründüğü için güçlüler (erkekler) tarafından sömürülen ve haksızlığa maruz kalan dezavantajlı bireylerin evrimsel biyoloji içerisindeki olumsuz rolleri siborg

⁷⁹ Hayles, *How Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics Literature and Informatics*, 4, 22, 192; Wolfe, *What Is Posthumanism?*, xi, 100.

⁸⁰ Braidotti, *The Posthuman*, 3, 24-25, 35, 98-99.

⁸¹ Braidotti, *Framework for the Critical Posthumanities*, 2-5.

teknolojisiyle bertaraf edilebilir.⁸² Böylece posthümanist düşünürler siborg ve sibernetiğe duyarlı fikirler üretmeye dikkat etmişlerdir. Melez beden fikri feminizme önceden bu yana aykırı gelmemektedir. Posthümanizmin dördüncü bileşeni ise, post-kolonyalizmden hareketle kozmopolitan ve kuşatıcı bir canlılık fikridir. Haraway, Hayles, Braidotti ve Nayar başta olmak üzere posthümanist düşünürler, Frantz Fanon, Edward Said, Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak ve Achille Mbembe gibi yazarların kitaplarını, eleştirilerini ve fikirlerini okumaya önem vermişlerdir. Buna koşturuk olarak, insanın Batı Avrupalı insandan ibaret olarak görüldüğü Aydınlanma ve bunu gerekçelendiren doğal seleksiyon fikri başta olmak üzere dışlayıcı, ötekileştirici ve yoksayıcı bütün Batıcı kabuller reddedilmektedir.⁸³ Böylece posthümanizm renk, dil, ırk, cinsiyet ve hatta tür ayrımı yapmaksızın bütün canlıları kapsayan bir toplum modeli önermektedir.

Burada yer verilmiş temsilci düşünürlerin görüşlerinden anlaşılabilirdiğine göre, transhümanizm literatüründe işlenmiş posthümanizm kavramının evrimci biyolojinin yetkin bir insanlık aşamasını imlemesinden ayrı olarak felsefi posthümanizm literatüründe işlenmiş posthümanizm kavramı haksızlığa uğrayan insan ve canlılar için güvenli olan yetkin bir insanlık aşamasına işaret eder. Transhümanizm teknolojiyi yine ve öncelikle insanların yetkinleşmesi için kullanmakta ve posthümanizm bu yetkinleşmenin zirvesini ifade etmektedir. Ama posthümanizm literatürü teknolojiyi öncelikle mağdur olmuş insan ve canlılar için barışın yetkinleştiği çerçeve bir olanak niteliğinde kullanmakta; posthümanizm bu barışçıl yetkinleşmenin zirvesini ifade etmektedir. Aradaki bu farkı teslim etmekle birlikte biz bu çalışmamızda transhümanizm literatürünün varsaydığı posthümanizm/posthüman fikrini baz alıp kullanacağız.

1.3.2. Transhümanizm ile Posthümanizm Literatürünün Karşılaştırılması

Posthüman kavramı ve posthümanizm çağına ilişkin farklı kavrayış, tasarım ve öngörülerini nedeniyle transhümanizm literatürü ve posthümanizm literatürünün karşılaştırılmasında yarar vardır. İki düşünme şekli ve iki literatür arasındaki bir karşılaştırma posthümanizme dair ayrılıkların yanı sıra insanın geleceğine ilişkin bir

⁸² Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of the Nature*, 1-4.

⁸³ Haraway, *When Species Meet*, 216, 256, 309; Braidotti, *The Posthuman*, 9, 42-44, 110-111.

analizde söz konusu yaklaşımların rolleriyle ilgili bir fikir verebilir. Bu açıdan transhümanizm insanın bireysel yetkinliği ve bilinciyle ilgili bir literatür gibi görünürken posthümanizm insanın toplumsal pratikleri ve davranış kurallarıyla ilgili bir literatür gibi görünmektedir. Bunun anlamı, insanın transhümanizm literatürüyle biyolojik ve psikolojik açılardan, posthümanizm literatürüyle sosyolojik ve politik açılardan yetkinleşebileceğidir.⁸⁴

Öncelikle transhümanizm ve posthümanizm literatürleri insanın, insanlığın ve dünyanın geleceğine ilişkin konuşmak ve fikir üretmek bakımından ortaklaşmaktadırlar. Her iki düşünce de insan için daha iyi ve mutlu bir gelecek nasıl olabilir sorusuna yanıt aramaya çabalamaktadırlar. Ayrıca hem transhümanizm hem de posthümanizm biyoteknolojiyle başlayan ve nanoteknoloji ve dijital teknolojiyle olgunlaşan makine-insan, sibernetik, siborg ve ölümsüz insan arayışlarıyla ilgilenmektedirler. İki literatür de kendi görüş ve argümanlarını teknolojik gelişmelere yaslamaktadır. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmelerin insana ve yaşama iyi geleceği konusunda hemfikirdirler. Beden üzerine yoğunlaşarak insan bilincinin bedene bağımlılığı konusunda iki literatür görüş birliği içerisinde düşünce üretmektedirler. Özellikle posthümanizm literatürü dayandığı çağdaş Kıta Avrupası düşüncesinin aksine tıpkı transhümanizm literatürü gibi teknolojiyi onaylamakta ve desteklemektedir. Bu bağlamda iki literatür ve düşüncenin birbirine yakın ve hatta temel hedefler ve kullanılan araçlar bakımından birbiriyle benzer oldukları saptanabilir.⁸⁵

Transhümanizm literatürü ile posthümanizm literatürü arasındaki en önemli farklılık, ilkinin bireyci toplum modelini, ikincisinin ise toplumcu birey ve toplum modelini esas alıyor olmalarıdır. Bireyci toplum modelinde insanlar öncelikle kendi eğilimleri, yönelimleri ve amaçları üzerinden tanımlanmaktadırlar. Tekilci transhümanizmin merkezde olmasının gerekçesi bu ayrıntıyla açıklanabilir. Toplumcu birey ve toplum modelinde insanlar öncelikle toplumsal aidiyetleri, ilişkileri ve yönelimleri üzerinden tanımlanmaktadırlar. Felsefi posthümanizmde türçülüğün reddedilmesinin gerekçesi bu ayrıntıyla açıklanabilir. Transhümanizmde insan kendini

⁸⁴ Muhammet Özdemir, "Posthumanın Yeni Yaşam Alanı (Ekosistemi) ve Yeni Çevresi Olarak Metaverse", Sabri Öz, Cengiz Akyıldız, Rızzvan Yılmaz (Ed.), *Metaverse* (111- 134), Hiperlink Yayınları, İstanbul 2022.
122, 134.

⁸⁵ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 27-28.

öncelikle ebeveynleri, bölgesel yakınlıkları ve tarihsel ve kültürel kazanımları üzerinden değerlendirmemektedir. Burada insan öncelikle gereksinimleri, özellikleri ve hedefleri ile tanımlanan bir özne niteliğinde alınmaktadır. Posthümanizmde insan kendini öncelikle ailesi, milleti, dünya, evren, tarih ve kültür üzerinden bilebilmektedir. Burada ise insan öncelikle toplumsal ilişkileri, görevleri, hakları ve canlılığın ortak bir paydaşı niteliğinde ele alınmaktadır.⁸⁶

Bu iki farklı insan ve toplum anlayışının beslendiği iki felsefe geleneği olarak Anglosakson felsefe ile Kıta Avrupası felsefesi birbirinden farklıdır. Bu farklılık aslında iki geleneğin 20. yüzyıldaki iki dünya savaşına farklı yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim hem transhümanizm hem de posthümanizm söz konusu iki büyük dünya savaşının olumsuz mirasına referanslanmaktadır. Transhümanizme göre insan bir şeyleri eksik bıraktığı için iki dünya savaşı yaşanmıştır. Posthümanizme göre insan bireyleri yanlış fikirleri sahiplenip uyguladığı için iki dünya savaşı yaşanmıştır. Transhümanizm Ortaçağdaki insan-merkezci evren, canlı ve yaşam tasarımı onaylamaktadır. Hümanizm transhümanizmin sahip çıktığı ve dayandığı bir kavramdır. Posthümanizm ise insan-merkezci evren, canlı ve yaşam tasarımı bütün insani felaketlerin sebebi kabul edip hümanizme şiddetle karşı çıkmaktadır. Hümanizmi onaylayan transhümanizm Fransa merkezli geliştiği halde Aydınlanma'yı ve evrimci biyolojinin doğal ayıklanma kavramını birer ilerleme niteliğinde övmektedir. Hatta transhüman olma ve posthümanizme evrilme de bu kavramların birer devamıdır.

Hümanizmi reddeden posthümanizm literatürü Aydınlanma ve doğal ayıklanma fikirlerini insanlık, canlılık, yaşam ve evren açısından sakıncalı ve yanlış bulur. Transhümanizm açıkça insanın merkezde olduğu türcülüğe sahip çıkar ve bunun doğanın bir kuralı olduğunu kabul eder. Diğer taraftan, posthümanizm ise insanın merkezde olduğu her türcü yaklaşımın toplumlar tarafından oluşturulmuş yanlış, sakıncalı ve tahripkâr olduğunu belirtmekte ve bunun doğayla bütünleşmeye engel olduğunu kabul etmektedir. Transhümanizm doğa ile kültür, doğa ile teknoloji, insan ile hayvan, gelişmiş ekonomi insanlarıyla gelişmemiş ekonomi insanları gibi ikici ayrımları

⁸⁶ Özdemir, Başaran, "Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı", 41.

görmezden gelmektedir; fakat posthümanizm söz konusu ikilemleri kendi düşünsel merkezine alıp bunlarla meşgul olmaktadır.⁸⁷

1.3.3. Transhümanizmin Edebiyat, Felsefe ve Mühendislikteki Gelişimi

Transhümanizm düşüncesini üreten, geliştiren ve değerlendiren literatürün devasa bir literatür olduğu ve bu literatürdeki metinlerin büyük ölçüde İngiliz dilinde kaleme alınmış oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, bu metinlerin kavramsal öncüsü olan arayışlar edebiyatçıları tarafından işlenmiş, ardından biyologlar bu arayışları evrime dair çalışmalar çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Daha sonra denemeci, felsefeci ve mühendis düşünürlerin bu değerlendirmeleri bugünkü seviyeye getirinceye değin geliştirdikleri görülür. Bu alanların literatüre yaptığı katkılara biraz yer vermekte yarar vardır. Çünkü çalışma alanındaki farklılıklar aynı zamanda günümüzde belirginleşmiş farklı transhümanizm ekollerinin de varlık gerekçesini meydana getirmektedir. Diğer taraftan transhümanizm alanının gerçek çağdaş kurucu düşünürünün Max More olduğu söylenebilir.

20. yüzyılda İngilizcede kaleme alınmış ve transhümanizmi anan ilk metin bir psikiyatrist olan Richard Maurice Bucke'a aittir ve *Kozmik Bilinç* adlı çalışma 1901 yılında yayımlanmıştır. Kitabın içeriği incelendiğinde ilk üç bölümün, cümlelerin ve anlatımların bilimsel temelli olmaktan ziyade çeşitli iddialara ve öngörülere dayandığı fark edilebilmektedir. Kitabın dördüncü ve uzun bölümünde ise tarih boyunca önde gelen bilim insanı, filozof ve hatta bir Peygamber olarak Hz. Muhammed'in yaşamöyküleri ve fikirlerinden söz edilerek bütün bunlar kozmik bilinç kavramı açısından değerlendirilmektedir. Bu kitap, üslup ve içerik açısından deneme niteliğinde kaleme alınmış bir metin olup görece İngiliz edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek bir kitaptır.⁸⁸

20. yüzyılda İngilizcede kaleme alınmış ve transhümanizmi anan ikinci metin bir edebiyatçı olan Thomas Stearns Eliot'a aittir ve *Kokteyl Partisi* adlı bu eser 1949 yılında yayımlanmıştır. Bu eser bir tiyatro oyunudur ve edebi kıymeti yüksek bir metindir. Oyunda Julia karakteri insanın nasıl bir canlı olduğunu anlatırken onun

⁸⁷ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 27-28, 39-40, 107-108.

⁸⁸ Richard Maurice Bucke, *Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind*, Innes & Sons, 2. Basım, Philadelphia 1905.

zorunlu acılara dayalı deneyimlerden sonra aydınlanma yaşayabilen ve böylece sürekli geçişlerle dolu bir hayatın öznesi olan “*transhumanized*” bir birey olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Eliot’un oyununun yanı sıra kaleme alınmış birçok edebi eser bulunmaktadır. Hem Bucke’un hem de Eliot’ın kitabında transhüman ve transhümanizm henüz ‘aydın bilince sahip insan’ anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamların büyük ölçüde edebi nitelikte olduğu kabul edilebilir zira teknolojiyle herhangi bir ilişkiden söz edilmemektedir.

20. yüzyılın üçüncü İngilizce metni Julian Huxley’ye aittir ve yazarın *Yeni Şarap İçin Yeni Şişeler* adlı biyolojik deneme kitabı 1957 yılında yayımlanmıştır. Bu kitabın ilk bölümü transhümanizm başlığını taşır. Huxley’nin denemesini önceki iki kitaptan ayıran özellik, daha bu ilk bölümden itibaren yazarın bilimsel verilere ve rakamlara yer vererek insanlığın evrimsel süreçte yeni bir aşamaya hazırlandığını göstermeye çalışmasıdır. Evrimci bir biyolog olan Huxley’nin bu analizi mühendislik ve felsefe kapsamındaki çağdaş transhümanizmi etkileyecektir çünkü o, biyoteknolojik devrimleri ve insan bedenindeki muhtemel gelişmeleri transhümanizm başlığı altında haber vererek aynı zamanda bilinçsel bir evrimi bildirmektedir. Bu bakımdan, çağdaş transhümanizm düşüncesi açısından Alman filozof Friedrich Nietzsche ve Rus Ortodoks filozof Nikolai Fyodorovich Fyodorov’dan sonra üçüncü önemli öncü Huxley ve onun *Yeni Şarap İçin Yeni Şişeler* adlı kitabıdır. Öncekilerin aksine Huxley açıkça transhümanı anmaktadır.⁹⁰

İngilizcede transhümanizm 1960’lı yıllar boyunca tartışılmış ve nihayet *futurist* (gelecek bilimci) Fereidoun M. Esfandiary’nin 1972 yılında kaleme aldığı deneme niteliğindeki bir kitap bölümüyle birlikte yolunu netleştirmeye başlamıştır. Esfandiary, denemesinde geleceğe ilişkin bir geçiş insanından söz etmektedir. Edebi ve biyolojik nitelikteki çalışmalardan sonra denemelerin yazılmaya başlamasının önemi transhümanizmin belirginleşen yönelimiyle ilgilidir. Amerikalı psikolog Timothy Leary ve canlı dondurma bilimi uzmanı olduğu (*cryonics*) söylenen Amerikalı uzman Robert Ettinger yeni yorumlar ve uyarlamalarla birlikte denemecilik geleneğini geliştirmişlerdir. 1980’lerden itibaren kurucu düşünürler olarak Natasha Vita-More ve Max More’un, 1990’lardan itibaren Nick Bostrom, David Pearce ve Anders Sanberg’in felsefi transhümanizmi üretmeleri bu denemelerin etkisiyle birlikte gelişmiştir.

⁸⁹ T. S. Eliot, *The Cocktail Party*, 115.

⁹⁰ Julian Huxley, *New Bottles for New Wine: Essays*, Chatto & Windus, London, Edinburgh 1957, 13-17.

Teknolojik posthümanizm veya mühendislik transhümanizmi 1980’li yılların ortasından itibaren yine aynı denemelerin izlenmesiyle gelişmiştir. Amerikalı bilgisayar ve yapay zekâ uzmanı Marvin Minsky, Amerikalı matematik, fizik ve kozmoloji (evrenbilim) uzmanı Frank Tipler, Avusturya asıllı robotik teknoloji ve yapay zekâ uzmanı Hans Moravec ve Amerikalı bilgisayar mühendisi ve futurist Ray Kurzweil 2000 yılına değin teknolojik posthümanizmi ve sibernetik teorisini tartışmışlardır. 2000’li yıllardan önce mühendislerin transhümanizm hareketine hiçbir şekilde yer vermedikleri ve sibernetik analizlerle yetindikleri söylenebilir. Kurzweil de dâhil mühendisler 2000’li yıllardan sonra transhümanizm geleneğine dâhil olmuşlardır.⁹¹

1.4. TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE DİN TARTIŞMASI

2000’li yılların ortası ve sonundan itibaren transhümanizm ile din arasındaki ilişkiye dair metinler kaleme alınmaya başlamıştır ve günümüzde bunlar da transhümanizm literatürü içerisinde kayda değer bir etkiye sahip görünmektedirler. Özellikle Derek F. Maher, Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen 2009 yılından başlayarak birbirinden farklı çok sayıda editoryal kitap ve telif eser kaleme almışlardır. Bu kitapların her birinde transhümanizm, posthüman ve transhümanın tanımlandığı ve transhümanistlerin dini onaylamayan düşüncelerinin eleştirel değerlendirildiği görülmektedir.⁹² Bu çalışmaların tamamından önce Brent Waters tarafından kaleme alınıp yayımlanmış bir kitapta hem Nick Bostrom gibi transhümanistlerin hem de Donna J. Haraway ve N. Katherine Hayles gibi posthümanistlerin düşünceleri çerçevesinde Hristiyanlık yeniden değerlendirilmiştir.⁹³

Transhümanizm ile din arasındaki ilişkileri analiz eden metinlerin ortak odak noktası insanın ölümsüzlüğü meselesidir zira dinsel inanç ve özel olarak Tanrı’nın varlığı inancı insanın ölümlü oluşuna dayandırılmaktadır. Tarih boyunca kanıksanmış

⁹¹ Oliver Krüger, (2011), *Virtual Immortality: God, Evolution, and the Singularity in Post- and Transhumanism*, (Çev.: Ali Jones, Paul Knight), Bielefeld 2021, 61-63.

⁹² Bkz. Derek F. Maher, Calvin Mercer, (Ed.), *Religion and the Implications of Radical Life Extension*, Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2009; Calvin Mercer, Derek F. Maher, (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*, Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2014.; Calvin Mercer, Tracy J. Trothen, (Ed.), *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, Praeger, California, Oxford 2015; Calvin Mercer, Tracy J. Trothen, *Religion and the Technological Future: An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism*, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland 2021.

⁹³ Brent Waters, *From Human to Posthuman: Christian Theology and Technology in a Postmodern World*, Ashgate, Hampshire, Burlington 2006.

geleneksel ve küresel bir anlatı olarak ölümden hareketle inancın temellendirilmesi pratiği transhümanistler tarafından doğru bulunmamaktadır. Çünkü transhümanistlere göre insan bedeninin ölümsüzleştirilmesi mümkündür. Bir gün insan bedeni ölümsüzleştirilebilirse bu takdirde dinsel ve Tanrısal inancın dayandırıldığı anlatılar boşa çıkmayacak mıdır? İşte bu sorunun cevabı sadedinde transhümanistlerin dinsel inançlara olumsuz yaklaşımları ve inançlı insanların da transhümanizme olumsuz yaklaşımları gibi bir durumla karşılaşılabilir. Transhümanistlerin önemli bir kısmına göre insan ölümsüzleştğinde dinsel inançlara gerek kalmayacaktır. İnançlı ve dindar insanların önemli bir kısmına göre de transhümanizm insanın Tanrısallaştırılması girişimidir ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanacaktır.⁹⁴

Transhümanizm ile dinler arasındaki bu fikir ayrılığının gerisinde olan asıl olgu, insanın ölümsüzleştirilmesine dayanan transhümanizmin yeni bir yaşam ve kültür önermesidir. Bu şekilde sadece dinler değil yerleşik bütün toplumsal kabullerin, geleneklerin, kurumların ve alışkanlıkların transhümanizm literatürüyle bir çatışma yaşaması kaçınılmazdır.⁹⁵ Kuşkusuz ilk etapta bir çatışma niteliğinde başlayan bu karşılaşma, taraflar arasındaki müzakerelerle bir anlaşma ve işbirliğine de evrilebilir zira insanlarda ölümsüzleşme eğilimi kadar kutsal bir varlığa inanma eğilimi de bulunmaktadır. Max More, Natasha Vita-More, Nick Bostrom, David Pearce, Stefan Lorenz Sorgner ve Ray Kurzweil gibi transhümanizmin önde gelen düşünürleri insanın inanma eğiliminin ölüm dışındaki nedenlerini saptayamadıkları için bunu göz ardı etmiş olabilirler. Dindarlar veya din insanları da insanın ölümsüzleşme eğilimi ve teknolojiye duyduğu güveni göz ardı etmiş olabilirler. Ama tarafların birbirleriyle iletişimi bu sorunu zamanla bir çözüme bağlayabilir. Nitekim 1998 yılında Dünya Transhümanizm Örgütü'nün kurulmasından sonra 2006 yılında ilk özel dini örgüt çalışması olarak Mormon Transhümanist Örgütü kurulmuştur. Bir transhümanist dini örgütün kurulması dinler ile transhümanizm arasında bir iletişim ve müzakere olabileceğini göstermektedir.⁹⁶ Ayrıca Türkiye'de de Diyanet İşleri Başkanlığı transhümanizm ile din

⁹⁴ Derek F. Maher, Calvin Mercer, "Introduction: Living for 1,000 Years –or Longer", *Religion and the Implications of Radical Life Extension* (1-11) Derek F. Maher, Calvin Mercer (Ed.), Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2009, 1-11; Mercer, Trothen, *Religion and the Technological Future: An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism*, 3-8.

⁹⁵ Mercer, Trothen, *Religion and the Technological Future: An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism*, 175.

⁹⁶ Özdemir, "Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin

arasındaki ilişkileri inceleyen ve çoğunlukla transhümanist düşüncedeki insanın Tanrısallaşma eğilimini eleştiren metinlerin bir araya getirildiği bir kitap yayınlamıştır. Türkiye’de İslâm ilahiyatçıları transhümanizm ve din konusuyla yakından ve yoğun ilgilenmektedirler.⁹⁷

Ekstropinin kurucusu olan Max More, transhümanizmin dinlerin yerini alacağını belirtmektedir. Bunun anlamı, herhangi bir inanç, herhangi bir üstün güç, otorite ve herhangi bir korkutmaya gerek kalmaksızın transhümanizmin dinlerin yerini bir yaşam felsefesi olarak alacağıdır. More bunu 1990 yılından beri dile getirmektedir. Mormon Transhümanist Örgütü’nün kurulmasından sonra More’un yorumuna Budizm ve Mormonluğu istisna tutan bir değerlendirme eklenmiştir. Buna göre, Budizm ve Mormonluk insanların Tanrı-gibi olmalarına sıcak bakmaktadırlar ve bu nedenle transhümanizmin uyuşabileceği dinsel çerçevelerin olduğu kabul edilebilir.⁹⁸

Din ile transhümanizm arasındaki geçmiş görüşleri transhümanist literatürün lehine olacak şekilde yeniden yorumlayan Kate Levchuk ise, dinlerin transhümanist felsefeden önce insanların yaşama gereksinimlerini inanç, korkutma ve ölüm gerçeğini hatırlatma üzerinden ikna ederek giderdiğini, ama transhümanizm ile birlikte bunun geride kalacağını yinelemektedir. İnsanlar fakirlik ve sefalet, çile ve acılar ve bazı konulardaki çözümsüzlükler nedeniyle dinlere ve Tanrılara inanma gereği duymaktadırlar. Ama yapay zekâ teknolojisi, biyo-teknolojik ve nanoteknolojik devrimlerle birlikte artık fakirlik, sefalet, çile, acı, hastalık, engellilik, yaşlanma, çirkinlik ve ölüm insan için bir dezavantaj olmaktan çıkacağı için insanlar inanmaya gereksinim duymayacaklardır. Nitekim günümüzde küresel ısınma, gıda krizi, yaygın hastalıklar, ozon tabakasının delinmesi ve suların yükselmesi konularında dinler sessiz kalmaktadırlar. Dinlerin söyleyebilecekleri bir şey olmadığından transhümanizm insanlığın gereksinimlerini karşılayacak ve böylece dinlere yönelik gereksinim ve onların yaşamdaki işlevleri ortadan kalkacaktır.⁹⁹

Tarihçesi”, 27.

⁹⁷ Muhammed Kızılgöçer, Muhammet Yeşilyurt, Recep Ertugay, Murat Çinici, (Ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021.

⁹⁸ More, *The Philosophy of Transhumanism*, 8.

⁹⁹ Kate Levchuk, “How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millenium”, Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (75-88), Springer, Cham/Switzerland, 2019., 75-88.

Hristiyan araştırmacı Ted Peters, “insanlık asli günahı unutacak mı?” diye sorarak More ile başlayıp Levchuk ile zirveye çıkan transhümanist iddialara eleştirel bir meydan okumada bulunmaktadır.¹⁰⁰ Peters, teknoloji felsefesi ile Hristiyan ilahiyatı arasındaki uyumsuzluklar üzerine uzmanlaşmış araştırmacılardan birisidir. Onun transhümanizme ve özellikle de ekstropi ve tekilci transhümanist düşüncelere yönelttiği eleştiriler bu iki kavram etrafında oluşmuş literatürdeki bir eksikliğe dayanmaktadır. Bu eksiklik insanın toplumsal doğasının, bireysel arzularının ve yaşamın anlamına ilişkin tarihsel gereksinimlerin göz ardı edilmiş olmasıdır. Transhümanistler Hristiyanlığın ve başka dinlerin insana sunduğu bazı kavramları reddederken aynı dinlerin karşıladığı gereksinimlerden hiç söz etmemektedirler. Ölümsüzlük vaat edilerek ölümlü oluşa dayandırılan Tanrı kavramı reddedilirken insanın anlam gereksinimleri yok olmakta ve insan varlığa dair sorularından kurtulabilmekte midir? Transhümanizm varlığa dair sorulara bir yanıt getirmeden veya bu bağlamda dinlerin işlevini takdir edip onlardan yararlanarak kendini güncellemeksizin insanlar tarafından kabul göremez. Bu çerçevede Hristiyanlıktaki asli günah (*original sin*) kabulü insanın dünyadaki ve yaşamdaki mevcudiyetine bir gerekçe sağlayabilmektedir. Transhümanizmin taahhütlerine rağmen insanlar bu ortak kabullerinden vazgeçmezler. Peters, transhümanizme yönelik bu eleştirisinde bütün dinler adına önemli bir savunmada bulunmuş olmaktadır.¹⁰¹

Peters’ın yaşamın anlamından hareket eden eleştirisinin yanı sıra dinler içerisinde transhümanizme yönelmiş olumlu bakış açıları da bulunmaktadır. Mormonluğun olumlu yaklaşımı ve Max More’un bu yaklaşımı onaylamasının yanı sıra sözgelimi İslâm adına Hamid Mavani transhümanizme destekleyici bir katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bunu açıkça yapmak yerine Mavani, önce Kur’ân-ı Kerîm’e göre insanın Tanrı’nın yeryüzündeki halifesi olarak özgür irade niteliğiyle birlikte kabul edildiğini, ama ölümden sonra insanların beden ve ruhlarının birlikte dirileceğine ilişkin bir iman esası olduğunu ifade etmektedir. Bu iki durum İslâm’ın transhümanizmin iddiaları ve argümanları ile hem örtüşebileceğini, hem de anlaşılabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede insanlığın yararına olanın İslâm’a da uygun olacağı ilkesinden hareketle içtihatla bulunmak gerekmektedir. Teknolojiyi başından beri endişe

¹⁰⁰ Özdemir, Başaran, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, 40.

¹⁰¹ Muhammet Özdemir, “Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Toplumsal Nitelikli İnanç Gereksiniminin Geleceği”, *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din* (161-175) ,Muhammed Kızılgeçit, Muhammet Yeşilyurt, Recep Ertugay, Murat Çinici (Ed.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021, 167-169.

ve dirençle karşılayan Müslüman bilginler mevcuttur, ama onu sağduyuyla değerlendirenler de bulunmaktadır. Bu bağlamda sağduyuya güvenmek gerekmektedir.¹⁰²

1.5. TRANSHÜMANİZME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Transhümanizme yöneltmiş üç çeşit eleştiri örneği bulunduğu iddia edilebilir. Bunlardan ilki yukarıdaki gibi din uzmanlarının yönelttiği eleştirilerdir. İkincisi transhümanizmin kendi içinden yöneltmiş eleştirilerdir. Bunlar yukarıda değinilmiş olan Peters'in eleştirilerini de anımsatan ve özellikle ekstropinin kendi içinden gelişmiş eleştirilerdir. Üçüncüsü posthümanizm literatürü içerisinde transhümanizme ve transhüman kavrayışına yöneltmiş eleştirilerdir. İkinci ve üçüncü eleştiri grubuna burada yer vermek yararlı olacaktır.

Transhümanizme kendi içerisinde yöneltmiş eleştiriler özellikle Anders Sandberg ve Sebastian Seung tarafından yapılmış eleştirilerdir. Sandberg öncelikle transhümanist ve ekstropist filozof Nick Bostrom ile birlikte kaleme alıp yayımladığı rapor nitelikli kitapta zihnin bilgisayar yaratımlı dünyaya aktarımıyla ilgili olanakları, sınırları ve somut yol haritasını değerlendirdiği için literatürde önemli bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Bu kitaptaki analizler birinci dereceden ekstropi ve tekilci transhümanizmin geliştirilmesine yönelik olduğu için Sandberg'in daha sonraki eleştirilerine benzer dikkate değer bir eleştiriye rastlanmamaktadır.¹⁰³ Fakat daha sonra o, Sebastian Seung'un eleştirilerine dayanarak transhümanizmin yaşamın anlamı bağlamında eksik kaldığını ve insanın anlam sorunlarına cevap veremediğini belirtmektedir.¹⁰⁴ Sebastian Seung da tıpkı Sandberg gibi transhümanizm literatürü içerisinde tanınmış bir düşünürdür, ama o daha ilk yapıtlarından itibaren transhümanizm literatürünün felsefi kavrayışındaki insan temasını ve tarih okumasını eleştirmektedir. Bu bakımdan Sandberg onu transhümanizmin dışından birisi olarak

¹⁰² Hamid Mavani, "Islam – God's Deputy: Islam and Transhumanism", Calvin Mercer, Derek F. Maher (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak* (67-83), Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2014, 67-80.

¹⁰³ Anders Sandberg, Nick Bostrom, *Whole Brain Emulation: A Roadmap Technical Report*, Future of Humanity Institute Faculty of Philosophy & James Martin 21st Century School Oxford University, Oxford 2008.

¹⁰⁴ Anders Sandberg, "Transhumanism and the Meaning of Life", Cavin Mercer Tracy J. Trothen (Ed.), *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement* (3-22), Praeger, An Imprint of ABC-CLIO, LLC, California, Colorado, Oxford 2015. 3-5.

nitelendirmektedir.¹⁰⁵ Seung’a göre öncelikle transhümanistler bir taraftan insan aklının olağanüstü özelliklerine inandıkları ve Aydınlanma’yı kucakladıkları, diğer taraftan insan aklının bütün sorulara cevap veremeyeceğini kabul edip de yaşama ilişkin metafiziksel sorulardan kaçtıkları için çelişki içerisindedirler. Ayrıca onlar Aydınlanma’ya karşı gelişmiş eleştirel literatürü göz ardı ettikleri için çağdaş felsefe tarihini eksik değerlendirmektedirler.¹⁰⁶

Sandberg’in Seung’un analizlerinden iki eleştirel sonuca vardığı görülür. Birincisi, transhümanistler Aydınlanma sonrasında Fransa, Almanya ve İtalya’da geliştirilmiş eleştirel felsefeleri bilmemektedirler. Bu nedenle felsefi posthümanizme kıyasla ekstropi ve tekilcilik çağdaş felsefenin insan kavrayışı bağlamında eksiktir. İkincisi, varoluşçuluk, yapısalcılık ve post-yapısalcılığını göz ardı ettikleri için transhümanistler insanın bu dünyadaki en önemli sorularına ilişkin bir cevap üretememektedirler. Bu sorular, insanın neden bu dünyada yaşadığı, varlığının bir nedeninin ve amacının bulunup bulunmadığı ve insan yaşamının nasıl bir anlama sahip olduğunu içeren sorulardır. Transhümanizm bu sorulara herhangi bir tatmin edici cevap getirmemektedir. Bu nedenle ekstropi ve tekilcilik başta olmak üzere bütün transhümanizm literatürü insanı eksik tanımaktadır.¹⁰⁷

Posthümanizmden transhümanizme yöneltilmiş pek çok eleştiri vardır. Bunlardan bir kısmı transhümanizm literatürü ile posthümanizm literatürünün doğaya, yaşama, teknolojiye ve insana bakış açılarındaki farklılıklarla ilgili felsefi görüşlere dayanmaktadır. Yukarıda iki literatür arasındaki farklara değinilirken insan-merkezciliğin korunduğu hümanizm, Aydınlanma ve Darwinci evrimci biyolojinin posthümanistler tarafından reddedildiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte posthümanist filozof Rosi Braidotti, transhümanist düşünürlerde kapitalizmi kucaklayan bir söylem birlikteliği sezinlemekte ve transhümanizme “kablolu olma arzusu” (“the desired to be wired”) söylemiyle yeni bir eleştiride bulunmaktadır. Braidotti’ye göre, transhümanizmde bedenle teknolojiyi buluşturan ölümsüzlük arayışı aslında dünyanın bazı insan ve toplumlarının ayrıcalıklı olduğu bir insan-merkezci gereksinime dayanmaktadır. Bu nedenle transhümanist düşüncenin doğayı, bütün yaşamı ve tüm

¹⁰⁵ Sandberg, “Transhumanism and the Meaning of Life”, 3.

¹⁰⁶ Sebastian Seung, *Connectome: How the Brain's Wiring Makes Us Who We Are*, Houghton Mifflin Harcourt, 2012, Boston, New York, 278-279.

¹⁰⁷ Sandberg, “Transhumanism and the Meaning of Life”, 3-22.

canlıları kucaklayan bir felsefe üretmesi beklenemez. Böylece transhümanistler Gilles Deleuze ve başkalarının 20. yüzyılın ikinci yarısında insanlığa kazandırdığı yararlı felsefeden yoksun bir tavra sahiptirler.¹⁰⁸

İnançlı din araştırmacıları, transhümanizmin kendi uzmanları ve posthümanizm uzmanlarının yaptıkları bu eleştirilerden anlaşılan, transhümanist literatürün insan kavrayışının geliştirilmesi gerektiğidir. Ölümsüz insan arayışının tarih, kültür, din ve Aydınlanma sonrasındaki eleştirel felsefeleri göz önünde bulundurarak kendini güncellemesi transhümanizm literatürü özelinde daha tatmin edici bir ekstropi ve tekilcilik düşüncesinin oluşmasına zemin hazırlayabilir.

¹⁰⁸ Braidotti, *The Posthuman*, 90-92.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN TEKNOLOJİ VE TRANSHÜMANİZM

2.1. BİYOTEKNOLOJİ

Transhümanizm düşüncesinde oldukça önemli teknolojik bir kavram olan biyoteknoloji kendine özgü uluslararası bir literatüre sahiptir. Bu literatürde biyoteknoloji, canlı organizmaların kendilerinin veya canlı organizmalardan alınmış maddelerin insan bedeninin sağlığına yardımcı olmak amacıyla yeni bir süreçten geçirilmesi ve üretim değeri haline dönüştürülmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yeni teknolojiler yoluyla canlı organizmalardan alınmış hücre ve materyaller hayvan sağlığı, tarım, gıda üretimi, insan bedenindeki rahatsızlıkların giderilmesi ve estetik cerrahi gibi geniş bir uygulama alanında kullanılmaktadır. Böylece canlıların sağladığı yaşam ve sağlık kaynağı, insanlığın, yaşamın ve doğanın iyi geleceği için faydalı birer değere dönüştürülmektedir.¹⁰⁹

Sağlık ve mühendislik alanları içinde biyoloji araştırmacılarını ilgilendiren bir kavram olan biyoteknoloji, temelde metabolik ve mikro organizmalardan doğan ticari üretimlerle ilgilenmektedir. Açıkça biyoteknolojinin bileşenleri canlı organizmalardan elde edilmekte ve bu arada o sağlık endüstrisinin bir kolu niteliğinde piyasada kendine yer bulmaktadır. Biyoteknoloji terimi tarihte ilk kez Macaristanlı mühendis Karl Ereky (1878-1952) tarafından 1917 yılında kullanılmıştır. Onun, şeker pancarını kullanarak domuzlar için büyük ölçekli besinlerin üretim süreçlerinden söz ederken biyoteknoloji terimini kullandığı belirtilir. Biyoteknoloji Ereky'e göre canlı şeylerden alınarak bütün iş kollarında kullanılmak üzere üretilmiş ürünleri ifade eder. Şimdiye kıyasla bazı açılardan ve uygulama alanlarının eksik olduğu bu tanım zamanla birbirinden farklı mühendislik dallarında yeni anlamları içermeye başlamıştır. Bir taraftan endüstriyel mayalanma anlamını edinen biyoteknoloji diğer taraftan çalışma alanları için yeterliliği geliştirme araştırmalarını içermeye başlamıştır. 1961 yılında İsveçli mikrobiyolog Carl Göran Hedén ile birlikte kavramın yeni bir anlama evrildiği anlaşılır. Artık biyoteknoloji, "biyolojik canlılar, sistemler ve süreçlerin kullanımı yoluyla mal ve

¹⁰⁹ Christina A. Crawford, "Editor's Introduction", Crawford, Christina A. (Ed.), *Principles of Biotechnology* (ix-xii), Salem Press, Grey House Publishing, Massachusetts 2018, ix.

hizmetlerin üretildiği endüstriyel süreçleri” ifade etmeye başlamıştır. Bu aşamada biyoteknoloji mikrobiyoloji, biyokimya ve kimya mühendisliği uzmanlıklarına dayanmaktadır.¹¹⁰

Endüstriyel biyoteknolojide bir sağlık veya gıdaya yardımcı ürünün imalatı üç aşamayı içermektedir. Yukarı akış işlemesi (upstream processing) adı verilen birinci aşamada hedef mikroorganizma için besin veya hammadde kaynağı olarak kullanılacak madde hazırlanmaktadır. Fermantasyon ve transformasyon (fermentation and transformation) adı verilen ikinci aşamada hedeflenen ürünün imalatına geçilmektedir. Örneğin antibiyotik, amino olabilen bir asit veya protein bu aşamada üretilmektedir. İlave işleme (downstream processing) denilen üçüncü aşamada ihtiyaç duyulan ve istenilen şey bileşik hücre ortamı veya kütesinin saflaştırılması yoluyla elde edilmektedir. Bu üç aşamanın denenmesine ilişkin süreçlerin tamamlanmasının 1970’lerden sonrasına tekabül ettiği belirtilir. Bu tarihten itibaren biyoteknoloji mevcudiyetini, işlev kapsamını ve etkinliğini hissettirmeye başlamıştır. Çağdaş tarımın yanı sıra hayvan besinlerinin üretimi ve hastalıkların tedavisi için ilaçların denenmesi 20. yüzyılın sonuna doğru biyoteknolojiyi ilgili bütün literatürlerin gündemine sokmuştur. Bu gelişmelerden önce çok vakit alan ve oldukça zahmetli olan genetik çalışmalar artık daha az zamanda ve daha kolaylıkla yapılmaya başlamıştır.¹¹¹

Birçok araştırmacının ortak kanaatine göre, siborg teknolojisi de dâhil olmak üzere diğer gelişmelere ilişkin umutları artıran, beklentileri yükselten ve transhümanistlerin insan yaşamına dair görüşlerini dayandırdıkları esas olgu biyoteknolojidir. Transhümanistler öncelikle biyoteknolojideki mevcut gelişmeler nedeniyle insan ömrünün kademeli seviyede uzatılması ve gelecekte ölüm ihtimalinin ortadan kaldırılmasına ciddi biçimde inanmaya başlamışlardır. Transhümanizm düşüncesi ve literatürü biyoteknolojik devrimlerin neticesinde canlılığın ve yaşamın değişmeye başladığını, evrimin artık çok başka bir yola niyetlendiğini fark etmişlerdir. Bu nedenle onlar hâlâ biyoteknolojideki gelişmeleri dikkatle izlemekte ve kendi görüşlerini yeni gelişmeleri göz önünde bulundurarak güncellemektedirler.¹¹²

¹¹⁰ Bernard R. Glick, Jack J. Pasternak, Cheryl L. Patten, (Ed.) *Molecular Biotechnology: Principles and Applications of Recombinant DNA*, ASM Press, 3. Baskı, Washington 2010, 3-4.

¹¹¹ Glick, Pasternak, Patten, *Molecular Biotechnology: Principles and Applications of Recombinant DNA*, 4-5.

¹¹² Manzocco, 3, 40, 55.

2.2. NANOTEKNOLOJİ

Transhümanizm düşüncesinde önemli bir başka kavram olan nanoteknolojinin tüm dünyada kendine özgü bir literatürü, endüstrisi ve araştırma geliştirme (Ar-Ge) süreçleri vardır. Biyoteknolojiye kıyasla nanoteknolojiyi tanımlamak daha zordur zira nanoteknoloji hem sağlığı hem de fizik ve kimyayı ilgilendirmektedir. Bu anlamda nanoteknoloji, yararlı materyaller ve aygıtlar üretebilmek için maddenin ölçüleri üzerinde çalışma ve onu manipüle etmek demektir. Bir milimetrenin bir milyonda birine tekabül eden nanometre kullanılarak atomlarla ilgili mesafe değişiklikleri hesaplanmaktadır. Nanoteknoloji adını bu mesafe ölçüm biriminden alır ve elementleri oluşturan atomların düzenleriyle oynama işlemini temel araştırma alanı olarak belirler. Maddenin uzunluk ölçeklerinde incelenip birkaç nanometre kadar manipüle edilmesi işlemine nanoteknoloji denilmektedir.¹¹³

Nanoteknoloji terimi ilk defa 1974 yılında Japon akademisyen Norio Taniguchi tarafından telaffuz edilmiştir. Bu terimin, özellikle erken modern bir nano-teknolojist olan Michael Faraday sayesinde geliştiği ve Richard Feynman, K. Eric Drexler ve Donald M. Eigler gibi bilim insanlarının çalışmalarıyla popüler hale geldiği bilinmektedir. Feynman atomun atoma eklemesiyle ilgili, Drexler moleküler nanoteknolojinin mühendislikte izin verebileceği nano-çemberler ve nano-makineler ile ilgili ve Eigler de soğuk bir nikel yüzeyinde biriktirilen atomların istenilen yerlere konuşlandırılabilmesiyle ilgili çalışmalar ortaya koyar. Heykeller ve boyama işlemleri örneğinde görüldüğü üzere M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana bir şekilde var olan nanoteknoloji sayesinde 21. yüzyılın başında su kaynakları üretimi ve bazı ilaçların yapımı gibi çok önemli aşamalar kaydedilmiş görünmektedir.¹¹⁴

Nanoteknolojide önemli bir araştırmacı olan Richard Jones, bu çalışma alanının üç kategoride gelişmesini devam ettirdiğini saptamaktadır: Kademeli nanoteknoloji (incremental nanotechnology), evrimsel nanoteknoloji (evolutionary nanotechnology) ve radikal nanoteknoloji (radical nanotechnology). Buna dördüncü bir kategori olarak aşağıdan yukarıya/yukarıdan aşağıya nanoteknoloji (bottom up/top-down

¹¹³ Chris Binns, *Introduction to Nanoscience and Nanotechnology*, Wiley, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, 2010, New Jersey, 1.

¹¹⁴ Wesley C. Sanders, *Basic Principles of Nanotechnology*, Taylor and Francis Group, CRC Press, New York 2019, 1-7.

nanotechnology) eklenebilir. Bu kategori veya aşamaların her biri nanoteknolojinin uygulama alanı, işlev kapsamı ve gelişme süreçleriyle ilgilidir. Esas itibarıyla nanoteknoloji sınırlı enerji, sınırlı gıda ve sınırlı sağlık koşullarının artırılmasıyla ilgilenmektedir.¹¹⁵

Transhümanistlerin nanoteknolojiye ilgi duymalarının ve bazı transhümanist savunucularının nanoteknolojiyi olmazsa olmaz teknolojiler arasında görmelerinin nedeni, bu teknolojinin özellikle insan yaşamını ve sağlığını geliştirilebileceği fikridir. Bu bağlamda nanobilim ve nanoteknoloji uzmanlarının ilaç endüstrisine ve kozmetik alanına yoğun katkılarda bulunduğu söylenebilir. Kuşkusuz nanoteknoloji sayesinde bilgisayar bilimleri ve yapay zekâ da gelişmektedir. Aynı zamanda tedavisi mümkün olmayan birçok hastalıkta nanoteknolojinin vaat ettikleri heyecan verici görünmektedir. Bedenin güzelleştirilmesinden güzelliğin ve canlılığın korunmasına, kanser hastalıklarının tedavisinden bazı organların tazelenmesine değin nanoteknoloji birçok gereksinim örneğinde işlevseldir. Bu bağlamda transhümanist düşünürler biyoteknolojik devrimler kadar nanoteknolojik devrimlerin de insan yaşamının konfor alanının artırılması ve bir gün ölümün gerçek bir risk olmaktan çıkmasında işe yarayacağını öngörmektedirler.¹¹⁶

2.3. SANAL GERÇEKLİK (VR) TEKNOLOJİSİ

Transhümanizmin biyoteknoloji ve nanoteknolojiye kıyasla sanal gerçeklik teknolojisiyle ilişkisi daha ikincil seviyededir. Bu bağlamda sanal gerçeklik veya gerçek yaşamın sanal ortama taşınması deneyimi insan sağlığını ve ömrünün uzatılmasını doğrudan ilgilendirmemektedir. Sanal gerçeklik sayesinde insan yaşamının eğitim, toplumsallaşma, finans ekonomisi, adalet, hukuk, psikoloji, sağlık, din, sanat, değer alışverişi ve eğlence gibi birçok alanı harcanan zaman konusunda kolaylaşmaya başlayacağı için transhümanizm literatürü bu kavrama da yer vermektedir. Kurzweil, yaşamın bu şekilde meydana gelen kolaylaşmasının tekilleşme sonrasında insan bilinci özelinde beden ile makine, fiziksel gerçeklik ile sanal gerçeklik arasında bir fark bırakmayacağını öngörmektedir. Böylece sanal gerçeklik ve örneğin sosyal medya

¹¹⁵ Binns, *Introduction to Nanoscience and Nanotechnology*, 2-9.

¹¹⁶ Manzocco, 135-138.

deneyimleri öncelikle Kurzweil ve mühendis transhümanistler açısından kayda değer bulunmaktadır.¹¹⁷

Burada sanal gerçeklik teknolojisi, günümüzde metaverse literatürü çerçevesinde değerlendirilen “ikinci dünya” ve “ikinci yaşam” literatürlerini de kapsayacak şekilde gerçek yaşamla etkileşim halindeki internet yaşamına karşılık gelmektedir.¹¹⁸ Bilgisayar yaratımlı bu evrende sosyal medya ve bazı uygulamalar başta olmak üzere birçok programı kullanan insanlar gerçek yaşamdaki insan-insan ilişkileri, iletişimleri ve etkileşimlerini fiziksel olmayan bir ortama taşımaktadırlar. Bu ortamın adı sanal gerçekliktir. Sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, hiper gerçeklik ve karma gerçeklik gibi birçok varyantı bulunan sanal mevcudiyetlerin insanların günlük yaşamlarında önemli bir yer kaplamaya başladığı söylenebilir. Finans, ekonomi, eğitim, sanat ve eğlence gibi sektörlerin yatırımcıları bazen gün boyu çevrimiçi ortamlarda ya da sanal gerçeklikte bulunabilmektedirler. Bu ortamlar esasında beklenenden daha fazla olarak insan bilincini yeniden biçimlendirmektedir. İnsanların algıları ve bilgilenmeleri, duyguları ve karar verme süreçleri sanal deneyimler yoluyla yeniden bir içerik kazanmaktadır. Bu bağlamda inanç, bilgi, doğru, güzel ve adil gibi yaşamın genel geçer kavramlarının örtüştüğü karşılıklar değişime uğramaktadır. En az yirmi yıldır insanlar birçok sosyal medya programı yoluyla sanal gerçekliği deneyimlemektedirler ve artık sanal gerçekliğin siyaset ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanı fiziksel deneyimlerden daha çok belirlediği görülebilmektedir. Bu deneyimlerin getirdiği bir kazanım, literatür ve yatırım nesnesi olarak metaverse dikkat çekmektedir. Sanal gerçeklik teknolojisi insanların bireyselleşmesini hızlandırdığı gibi tekillik deneyimlerine uygun kavramsal güncellemeleri dayatmaktadır.¹¹⁹ Bu bakımdan transhüman/posthüman ile sanal gerçeklik arasında bir ilişkinin olmaması ve transhümanistlerin bunu düşüncelerinde göz ardı etmeleri mümkün değildir.¹²⁰

¹¹⁷ Kurzweil, *Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, 25.

¹¹⁸ Muhammet Özdemir, “Metaverse Nedir ve “Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam” Neden Vardır?”, Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam* (17-44), Mana Yayınları, İstanbul 2023, 19-22.

¹¹⁹ Ahmet Dağ, “Elektriksel Düşünceden Siberetik Düşünceye Transhümanizm ve Metaverse”, Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam* (45-72), Mana Yayınları, 2023, İstanbul, 54-66.

¹²⁰ Ryan K. Bolger, “Finding Wholes in the Metaverse: Posthuman Mystics as Agents of Evolutionary Contextualization”, *Religions*, 12 (768), 2021, 1-15.

Natasha Vita-More, transhümanizm felsefesi bakımından toplumsal deneyimlerin önemli olduğunu ve postmodernizmin fiziksel gerçeklik ile sanal veya hiper gerçeklik arasındaki farka dikkat çektiğini saptamaktadır. Öte yandan Vita-More, transhümanizm açısından insanlığın geliştirilmesinin en birincil hedef olduğunu dile getirmektedir. Bu çerçevede sosyal medya platformları ve akıllı cep telefonlarındaki uygulamalarla başlayan sanal gerçeklik deneyimleri ve hiper gerçeklik etkileşimleri posthümanın hayal gücünü, dünya tasarımını, hayat algısını, inanç içeriğini, sanat ve değerler dünyasını belirleyip ileriye taşımada önemli işlevler yüklenmektedir.¹²¹ Sanal gerçeklik teknolojisi transhümanın veya posthümanın ekosistemini (kişisel yaşam evrenini) ve ekolojisini (kişisel yaşam evrenindeki dış maddi uyaranlarını) içermektedir. İnsanlar bireysel özelliklerini sanal evrendeki sosyalleşmeler yoluyla toplumsallaştıracaklar ve bu da onların hem daha fazla tatmin olabilmelerini hem de bilinçsel bakımdan gelişmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle transhümanizm düşüncesi açısından sanal gerçeklik teknolojileri olmaksızın insanın kendini geliştirmesini ve iyileştirmesini yeterince anlamak kolay değildir.¹²²

2.4. YAPAY ZEKÂ

Makine öğrenmesi ile ilgili bir konu olan yapay zekâ, algılama, yorumlama ve referans verme işlemlerinin insan adına bir makine tarafından yapılması olarak tanımlanabilir. Enerji kaynağı olarak elektriğe, makineyi oluşturan parçalar olarak elektronik aksam ve bilinç işlevi bakımından yazılımlara dayanan yapay zekâ, insan zihninin ve dünyadaki başka canlıların beyinlerinin taklit edilmesi yoluyla üretilmektedir. Bununla birlikte insan zihni, öğrenmesi ve zekâsı ile yapay zekânın karşılaştırılması gerçek bir rekabet gereksiniminden ziyade yapay zekânın işlem gücü ve kapasitesinin ölçülebilmesi için yapılmaktadır. Makineler tekrar eden ve genelleştirilebilir davranış ilişkilerini sürekli izleyerek öğrenmektedirler. Başlangıçta

¹²¹ Natasha Vita-More, "Aesthetics: Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", Max More, Natasha Vita More (Ed.), *The Transhumanist Reader* (18-27), Wiley-Blackwell, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, Malden, Oxford, West Sussex 2013, 18-20.

¹²² Muhammet Özdemir, "Posthumanın Yeni Yaşam Alanı (Ekosistemi) ve Yeni Çevresi (Ekolojisi) Olarak Metaverse", 123-131.

buna uygun eğilimlerle donatılan yapay zekâ henüz insanı ilgilendirmeyen bir boyutta yaratıcı bir zihinsel üretime sahip değildir.¹²³

Öğrenme, akıl yürütme, anlama, gerçekleri kavrama, ilişkileri görme, anlamları düşünme ve olguları inançlardan ayırma gibi işlemler insan zekâsının genel özellikleri arasında olduğu kadar artık makineler tarafından da yapılabilmektedir. Bu bağlamda insan zekâsıyla ilgili yapılmış psikoloji ve öğrenme psikolojisi çalışmaları, 1956 yılından itibaren söz konusu olan ve 1970’li yıllarda kayda değer bir seviye yakalayıp ancak 1980’lerden sonra gözde hale gelen yapay zekâ araştırmalarında kullanılmıştır. Bu bağlamda 1956’dan itibaren bilgisayar üzerine araştırmalar, 1970’li yıllarda yapay zekâ araştırmaları, 1980’den sonra makine öğrenmesine ilişkin incelemeler, 1990’lı yıllarda yazılımlarla ilgili girişimler ve nihayet 2000’li yıllardaki yapay zekâ ürünlerini birlikte göz önünde bulundurmak gerekmektedir.¹²⁴ Tarihsel olarak Grek düşüncesi, Roma İmparatorluğu ve İslâm uygarlığına değin geriye giden “makine insan” arayışları 8-9. yüzyıllarda yaşamış Cabir İbn Hayyân ile kimya araştırmalarında somutlaşmıştır. Bu şekilde tarihlendirilen ve 20. yüzyıl çalışmalarını da içeren arka plan literatürde “yapay zekâ kışı” olarak adlandırılmaktadır.¹²⁵ Ardından Ortaçağ, Yeniçağ ve 19. yüzyıl boyunca makine insan imajları birçok edebi ve felsefi nitelikli eserde işlenmiştir. Bilgisayar üzerine yapılan çalışmalar sırasında ilk kez 1956 yılında “yapay zekâ” adlandırması kullanılmıştır. Dartmouth College’da 1956 yılındaki araştırmalarla bu araştırma alanı resmi olarak doğmuştur.¹²⁶

Transhümanizmin yapay zekâ ile yakından ilgilenmesinin nedeni, bu teknolojinin bilişim, iletişim ve eğlence kadar sağlıkta yarattığı ve yaratabileceği devrimlerdir. Günümüzde sağlık teknolojisinde kullanılan birçok aygıt yapay zekâyı kullanmaktadır. Bununla birlikte insan vücudunun tamir edilmesi, bazı organların –örneğin kalbin- makine desteğine bağlanması ve bedenin güzelleştirilmesi yapay zekâ teknolojisine dayalı bir endüstri tarafından sürekli desteklenmektedir. Aynı zamanda bu teknolojinin çok önemli bir diğer işlevi de cerrahi operasyonlarda karşımıza çıkar. Birçok ameliyatı yapay zekâ teknolojisi olmaksızın düşünebilmek zordur. İnsanın sinir sistemi, eskiyen

¹²³ John Paul Mueller, Luca Massaron, *Artificial Intelligence for Dummies*, John Wiley & Sons, Inc., 2018, New Jersey 2018, 12-14.

¹²⁴ Mueller, Massaron, 7-9.

¹²⁵ Mueller, Massaron, 231.

¹²⁶ Mueller, Massaron, 231-232.

organların yenilenmesi ve beyin fonksiyonlarının desteklenmesi yapay zekâ ile pekâlâ mümkündür.¹²⁷ Transhümanistler yapay zekâ araştırmalarının ve henüz orta seviyedeki verimliliğin neticelerini analiz ederek posthümanın bu teknoloji sayesinde bütünüyle yenilenebilir bedenlere sahip olabileceğini ümit eder. Siborg teknolojilerini ilgilendiren bu ayrıntı ancak yapay zekâ teknolojisiyle mümkün olabilecektir. Transhümanistler yapay zekâ teknolojisinin insanı süper zeki varlıklara dönüştürebileceğini öngörmektedirler.¹²⁸

2.5. ROBOTİK

İnsanlık ve uygarlık tarihinde önemli dört aşama bulunmaktadır. İlk aşamada dil ve ateş, ikinci aşamada tarım ve şehirler, üçüncü aşamada yazı ve tekerler ve dördüncü aşamada robotlar ve yapay zekâdan söz edilmektedir. İnsanlık ve uygarlık tarihini teknolojik gelişmelerin küresel yaşamı dönüştürmesine göre kurgulmuş bu dört aşamalı saptama robotik teknolojiye büyük bir önem vermektedir. Çünkü fiziksel kuvvet, tekrarlama ve beklemeye dayalı zahmetli mesai, yardımcı işler ve bütün tehlikeli duygu ve hırsların nedeni olan toplumsal koşulların üstleneni robotik teknoloji insanlık için daha güvenli ve konforlu bir yaşam vizyonu sağlamaktadır.¹²⁹

Dışarıdan ayarlanmış bir otomasyon ile fiziksel kuvvete dayalı taşıma ve hizmet üretme, zihinsel işlemlere giren veri toplama, depolama, işleme ve sonuçlandırma gibi işleri yapabilen yapay bilince sahip iş makinelerine robot denilmektedir. 17. yüzyılda hiç yorulmayan ve kendi enerjisini kendi kendine edinebilen spekülâtif makine arayışlarıyla başlayıp 19. yüzyılda makine-insan tasarımlarıyla belirli bir tahayyüle kavuşan robot fikrinin günümüzdeki anlamıyla ilk kez Çek yazar Karel Čapek tarafından 1920 yılında “Rossum’s Universal Robots” (RUB, Rossum’un Evrensel Robotları) adlı tiyatro oyununda kelimeye döküldüğü bilinmektedir. Slavca’dan gelen bir sözcük olarak robot, ‘köle’ anlamında kullanılmaktadır. Tiyatro oyunundaki karakter

¹²⁷ Mueller, Massaron, *Artificial Intelligence for Dummies*, 261-262.

¹²⁸ Anders Sandberg, Nick Bostrom, *Whole Brain Emulation: A Roadmap*, Technical, 28-29.

¹²⁹ Byron Reese, *The Fourth Age: Smart Robots, Conscious Computers and the Future of Humanity*, Atria Books, New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi 2018. 10, 39.

Harry Domin bugünkü anlamsal çağrışım, telaffuz ve görülecek işleri kastederek robotu icat etmektedir.¹³⁰

20. yüzyıl boyunca elektrik, elektronik, bilgisayar, internet ve yapay zekâ üzerine devam ettirilmiş çalışmalarla birlikte gelişen robotik teknoloji çalışmaları, nihayet günümüzde geniş ve kapsamlı bir bilgi kaynağına erişim, süreçleri yönetme ve iş üretme ve çevreyle etkileşime girebilme gibi daha önce insanların yapabiliyor oldukları karmaşık işleri içermeye başlamıştır. Robottan söz edildiğinde otomatikleşmiş bir mantıklı davranışın kastedildiği ve bunun insanlar tarafından başlatılıp yönetildiği göz ardı edilmemelidir. Burada robotik, hareket (kinetik) halinde veya esnek (mobil) işleri içerebilir. Açık bir deyişle tek bir iş tanımıyla tanımlanabilir veya kendisinden yararlanan insanların yeni iş tanımlarına göre –birçok farklı olguyu resmeden veya video niteliğinde kaydeden bir dron kamera gibi farklı yeni durumlara - kendini uyarlayabilir. Esas itibarıyla belirli iş tanımı dâhilinde otomatik davranışlar sergileyen makinelerin robot olarak tanımlandığı görülür.¹³¹

Douglas Porpora, robophilia (robot severlik) ve robophobia (robot düşmanlığı) kavramlarından hareketle robotların 20. yüzyıl öncesindeki kölelerin ve aşama aşama bazı istihdam sektörlerinin yerini aldığı bir insanlık toplumunu eleştirel değerlendirmektedir. Onun değerlendirmesi, robotların insan yaşamında yarattığı değişim ve dönüşümün bazı olumsuz etkilerini izleyebilmek ve bazı gerekli yerlerde yaşamı güncellemek için önemlidir. Çünkü insanların yaşamlarında kayda değer değişimler yaşanmakta ve bunların sindirilmesi gerekmektedir. Porpora'nın endişesi pek çok zaman ve mekân etkileşiminde insanların da otomatlaşmaya ve mekanikleşmeye başlayarak duygudan arınmaları riskidir. Makine ve robot karşıtı olup da robotik teknolojiyi evrenselleştiren küresel ekonomik yatırımları eleştiren pek çok araştırmacının duruşlarını anlaşılabilir kıldığı için robofili ve robofobi iki önemli kavramdır. İnsanlığın insanlığa yabancılaşması riski önemlidir. Bununla birlikte Porpora'nın analizleri robotik teknoloji gibi bir alan ve yatırımın, robotlar gibi yaşamı kolaylaştıran dijital işçilerin bazı ekonomik, psikolojik ve sosyal psikolojik tedbirler

¹³⁰ Reese, 61-63.

¹³¹ Jeff Cicolani, *Beginning Robotics with Raspberry Pi and Arduino: Using Python and OpenCv*, Apress, Texas 2018, 1-3.

alındığı takdirde insanlığa yararlı olacaklarını göstermektedir. Robotik teknoloji yapay zekâ ile birlikte insanlık tarihinin en ileri ürünlerinden biridir.¹³²

Transhümanist düşünürler, araştırmacılar ve yatırımcılar açısından bakıldığında biyo-teknoloji, nanoteknoloji ve yapay zekânın yanı sıra robotik teknoloji de önemlidir. Bu önem bir taraftan insan vücudundaki yapay organlarda görevli tıbbi robotlar, diğer taraftan yoğun kas kuvveti gerektiren işlerin toplum ve iş yaşamında robotlar tarafından yapılarak insan bilinci ve yaşamının dönüşüme uğrayacak olmasından kaynaklanır.¹³³ Kurzweil, sağlık, finans, psikoloji, toplumsal ilişkiler, iş üretimi, din, inanç, eğlence ve sporun robotik teknolojiyle değişeceğini; yapay zekânın bunu sağlayacağını ve robotların insan yaşamını mükemmelleştireceğini öngörmektedir.¹³⁴ Yapay zekâ robotik teknolojiyle tamamlandığı takdirde transhümanist felsefenin ve edebiyatın tasarladığı gelecek gerçekleşebilecektir. İnsanlık ve toplumlar kendilerini robotik teknoloji ile daha ileriye taşıyabileceklerdir.

2.6. SİBORG TEKNOLOJİLERİ

Transhümanizme ait temel kavramların tanımlandığı ilk bölümde siborgun tanımı ve kapsamına kısaca değinmiştik. Siborg, makine-insanın bir aşamasını meydana getirecek şekilde insan vücudunun ihtiyaç duyulan bazı parçalarının biyoteknoloji ve nanoteknolojinin kullanımı yoluyla tamamlandığı bedenin yeni niteliği olmaktadır. Siborg teknolojileri insan bedeninin geliştirilmesi için ortaya çıkmıştır. Hem Natasha Vita-More, hem Donna J. Haraway ve N. Katherine Hayles hem de Kurzweil siborg teknolojilerinden söz etmektedirler. Vita-More ve Kurzweil, insan bedeninin siborglaşması ile onun bilincinde olumlu gelişmelerin açığa çıkacağını öngörmektedirler. Bu bağlamda insan önceden korktuğu, çekindiği, yapamadığı ve yaşayamadığı bazı deneyimler için daha mükemmel/arttırılmış bir bedene sahip

¹³² Douglas Porpora, "On Robophilia and Robophobia", Margaret S. Archer, Andrea M. Maccarini (Ed.), *What is Essential to Being Human? Can AI Robots Not Share It?* (26-39), Routledge, London and New York 2021, 26-38.

¹³³ Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Transhumans Transcend Biology*, 67, 89, 177-181; Calvin Mercer, "Protestant Christianity-Sorting Out Soma in the Debate About Transhumanism: One Protestant's Perspective", Calvin Mercer, Derek F. Maher (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*, (137-154), Palgrave Macmillan, New York 2014, 146.

¹³⁴ Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Transhumans Transcend Biology*, 177-200.

olabilecektir. Bu nedenle dünyada siborg teknolojilerine yapılan yatırım transhümanist felsefe açısından kayda değer bir konuyu oluşturmaktadır.¹³⁵

Transhümanist felsefe açısından bedenin erişim kapsamındaki genişleme ve yapılabilecek etkinliklerin artırımı kadar estetik de önemlidir. Bu nedenle Vita-More transhümanist estetikten söz ederken insanların bedenlerinin tasarlanabileceği ve kararlaştırılabileceği bir dönemden söz eder.¹³⁶ Kurzweil bu gelişmenin 2030'lu yıllarla birlikte gerçekleşeceğinden bahsetmektedir. Ona göre, insanlar 2040'lı yıllarla birlikte artık biyolojik olmayan ve siborg olan bedenlere sahip olacaklardır.¹³⁷ Her iki öngörü de bugün bazı araştırmacılara fantastik gelebilir, ama Hayles bunun fantastik olmadığını, hatta siborg teknolojileri ile insanlığın eşitsizliklere ilişkin doğalcı bakış açısından kurtulabileceğini öne sürmektedir. Posthümanist bir düşünür olarak Hayles, insanın bedensel sınırlarının onda bazı kötülüklerin doğal olduğuna dair bir bilinç yarattığını ve siborg teknolojilerinin bu bakış açısını değiştireceğini ifade eder.¹³⁸

Transhümanizmin yeni bir insan ırkı meydana getirip getirmeyeceği ve bunun da siborg teknolojisi yoluyla bir bakıma robotik insanlar olup olmayacağı bazı araştırmacılarca değerlendirilmektedir. Söz konusu araştırmacılara göre siborg teknolojisi, yapay zekâ ve robotik teknolojiyi kullanan toplumlar bunları kullanmayanlara kıyasla daha ileri gideceklerdir. Ayrıca siborg olmayan veya robotik teknolojiyi kullanmayan insanlık neredeyse kalmayacağından bunun gerçek bir evrim niteliğinde yorumlanması da mümkün görünmektedir. Bu çerçevede duyum, his, sevgi, bağlanma, inanç ve tutku gibi insanın psikolojik yönü ve bilincini birlikte içeren bazı ruhsal tepkilerin değişime uğrayabilecekleri öngörülebilir. Bununla birlikte siborg insanlar da sevebilirler ve birtakım değişimlerle birlikte aynı tepkileri devam ettirebilirler.¹³⁹

Transhümanist felsefe açısından biyoteknoloji, nanoteknoloji, sanal gerçeklik, yapay zekâ, robotik ve siborg teknolojisini birlikte düşünmek gerekmektedir. Bu açıdan bu teknolojilerin her biri insanın bedeninden başlayarak çevresini ve bilincini

¹³⁵ Natasha Vita-More, "Aesthetics: Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", 21-23; Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Transhumans Transcend Biology*, 207-208.

¹³⁶ Vita-More, "Aesthetics: Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", 23.

¹³⁷ Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Transhumans Transcend Biology*, 207.

¹³⁸ Hayles, 283-290.

¹³⁹ Alexandre, Besnier, 45-50.

değiştirecek süreçleri tetikler. Biyoteknoloji ve nanoteknoloji diğerlerinden önce insan sağlığı ve bilincini etkilemektedirler. Bununla birlikte sanal gerçeklik teknolojisi olmaksızın insanlar arası uzaklıklar ve farklılıklar yok edilemez. Diğer yandan yapay zekâ olmaksızın robotik ve siborg teknolojileri kullanılamaz. Ayrıca robotlar olmadığında nitelikli üretimin artışı ve konforlu zaman ve mekânların bulunması mümkün olamayabilir. Siborgun bunların bir tür zirve aşamasına karşılık geldiği söylenebilir. Siborg teknolojisiyle insan bedeninin estetiğinin dizaynı ve tasarımı da konuşulabilmektedir. Transhümanizm felsefesi açısından söz konusu modern teknolojilerin her biri çok kıymetlidir. Bu teknolojilerin kullanımı ve özellikle bütün insanlığa yayılmasıyla birlikte insan yaşamı ve bilinci büyük bir dönüşüme evrilecektir. Bu dönüşüm beraberinde insanlığın bireysel ve toplumsal bilincini değiştirecektir. Transhümanistler bu değişimin kesinlikle iyi yönde olacağını kabul etmektedirler.¹⁴⁰

¹⁴⁰ More, The Philosophy of Transhumanism, 4-12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IAIN M. BANKS'İN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST UNSURLAR

Çalışmanın bu bölümünde, transhümanizmin Iain M. Banks'in "*Phelabas'ı Hatırla*", "*Cebirci*" ve "*Oyunların Oyuncusu*" adlı romanlarına nasıl yansıdığı incelenmektedir. Bu açıdan bilim kurgu türüne kısaca değinmekte fayda vardır. Bilim kurgunun hayal ettiği teknolojilerin gerçek bilime dönüştüğüne defalarca şahit olunmuştur. Bilim kurgunun gerçeğe dönüşmesinde, geleceği tam anlamıyla hayal eden vizyoner hikâye anlatıcılarının ve hayatlarının büyük bölümünü bilim kurgu romanları okuyarak geçiren ve bu sayede bilim kurgudan ilham alan teknoloji uzmanlarının büyük katkısı vardır.¹⁴¹

Bilim kurgu teknolojik gelişmeleri, teknoloji ve bilimdeki değişim ve dönüşümleri etkileyen aynı zamanda mevcut teknoloji ve bilimden etkilenen bir türdür. Bilim kurguda bilgi en büyük güçtür ve bu güç ise teknolojidir, bu anlamda teknoloji insanı geliştirmek/ilerletmek için faydalıdır.¹⁴² Aynı zamanda bilim kurgu eserleri günümüzde var olmayan teknolojik gelişmeleri konu edinmesi, mevcut bilimin verilerini hayal gücüyle harmanlayarak geleceğin bilimsel gelişmelerine giden yolu kurgu yoluyla aydınlatması bakımından dikkate alınması gereken edebi bir tür olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bilim kurgunun amaçlarından biri de "geleceğin dünyasını bugünden yansıtma, şekillendirme, anlamlandırma ve keşfetme"¹⁴³dir.

Teknolojik gelişmelerle insan vücudunun dönüşüme uğratılması bilim kurgu yazarlarının her daim ilgisini çekmiştir. Bu açıdan bilim kurgu türü insanları zamansal, mekânsal, biyolojik sınırlılıklarından kurtarır, onları süper insanlara dönüştürür ve insan/teknoloji arasındaki ayrımı bulanıklaştırır.¹⁴⁴ Bu görüş ayrıca transhümanizmin bakış açısıyla örtüşür. Bu bağlamda, çalışmaya konu olan eserlerin transhümanizmin çeşitli yönleriyle bilim kurgu romanlarında işlendiği ve bilim kurgunun transhümanizm sürecini beslediği görülmektedir.

¹⁴¹ QuHarrison Terry, Scott Keeney, "*The Metaverse Handbook: Innovating for the Internet's Next Tectonic Shift*", 1st ed., Wiley, UK 2022, 22 (e-book)

¹⁴² David Hartwell, "*The Science Fiction Century*", 1st (ed.) Quality Paperback Book Club, Amerika Birleşik Devletleri 1997, 5.

¹⁴³ Caner Gürel, "Metaverse ve İngiliz Edebiyatına Yansımaları", (73-92), Mustafa Tekin-Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam*, İlimyurdu Yayıncılık, İstanbul 2023, 84.

¹⁴⁴ Roger Luckhurst, "*Science Fiction*", Cambridge: Polity Press, UK 2005. 5.

Çalışmamızda romanlarını inceleyeceğimiz Iain M. Banks 1954-2013 yılları arasında yaşamıştır. Üniversite yıllarında İngiliz Edebiyatı, felsefe ve psikoloji eğitimi alan yazar, bu interdisipliner eğitimini romanlarına yansıtmıştır. İskoç yazar, yazma serüvenine ortaokul yıllarından başlasa da geniş çapta üne 1984 yılında kaleme aldığı *The Wasp Factory* (*Eşekarısı Fabrikası*) adlı romanıyla kavuşur. Usta yazarın ilk bilim kurgu romanı olan *Consider Phlebas* (*Phlebas'ı Hatırla*) 1987 yılında yayımlanmıştır. Bu romanıyla birlikte hem kariyeri hem ismi ikiye ayrılır zira o, bilim kurgu romanlarına resmi olmayan ikinci ismi Menzies'i (M.) ekleyerek Iain M. Banks adını alır. Diğer bir ifadeyle, Iain Banks ana akım romanları, özellikle realist romanlar yazmaya devam ederken; Iain M. Banks "duvar boyutunda şatafatlı tuvaler" olarak tasvir edilen bilim kurgu romanları kaleme alır.¹⁴⁵ Edebi kurguda ve bilim kurguda ortaya koyduğu eserlerle her iki türde de başarı sağlar.¹⁴⁶

1987 yılında yazmaya başladığı Kültür serisi¹⁴⁷ bilim kurgu romanlarını 2012 yılında amansız hastalığa yakalanması nedeniyle sonlandıran yazarın Kültür serisi dışında da bilim kurgu romanları bulunmaktadır. Yazdığı bilim kurgu eserlerinin hemen hemen hepsinde, uzun ve sağlıklı yaşam, ölümsüzlük, genetiği değiştirilmiş türler, uzay kolonisi, bilinçli süper yapay zekâlar, insansı robotlar, kriyojenik, beden depolama, cinsiyetsizlik, zihin yükleme, tekillik gibi birçok konuyu işlemesi bakımından yazarın transhümanizm felsefesini eserlerinde somutlaştırdığı söylenebilir.

3.1. GENETİK DÖNÜŞÜM VE GELECEĞİN İNSANI

Günümüz teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve bilimsel çalışmaların artmasıyla insanlık büyük bir dönüşümün eşiğindedir. İnsanlığın bu dönüşümüne yardımcı olan ve en ciddi katkı sunan bilim alanlarından birisi de genetik mühendisliği olarak bilinmektedir. Özellikle yirmi birinci yüzyılda hız kazanan teknolojilerle birlikte insana

¹⁴⁵ Paul, Kincaid "Far Too Strange: The Early Fiction of Iain Banks," *Foundation*, Paul March-Russell (Ed.), 42.116 UK 2013, 23. Erişim Tarihi: 21.10.2022

<https://www.fanac.org/fanzines/Foundation/Foundation116.pdf#page=25>

¹⁴⁶ Selçuk Yazıcı. "Iain Banks' in Kanal Düşleri Romanında Bellek", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 2019, 113-121

¹⁴⁷ Yazarın Kültür serisine ait romanları orijinal adlarıyla şu şekildedir: *Consider Phlebas* (1987), *The Player of Games* (1988), *The Use of Weapons* (1990), *Feersum Endjinn* (1994), *Excession* (1996), *Inversions* (1998), *Look to Windward* (2000), *Matter* (2008), *Surface Detail* (2010) ve *The Hydrogen Sonata* (2012).

atfedilen tanımlar da değişmektedir. İnsanın bedensel ve biyolojik kusurlarından arındırılması, aynı zamanda genetik müdahalelerle insanın güçlendirilmesi transhümanistlerin savunduğu amaçlar arasındadır. Bu bağlamda, biyoteknolojik gelişmelere bağlı olarak genetik mühendisliği çalışmaları insanın mevcut yapısını dönüştürmekte ve konumunu yeniden sorgulatmaktadır. Bu bağlamda gelinen noktada, teknoloji;

[...] alışlageldik kavramlar üzerinden yapılan geleneksel insan tanımları ve insana yüklediğimiz değerleri değiştirmektedir. İnsanın ve doğanın “doğasını” değiştirmek eşğinde olan kök hücre araştırmaları, yeniden üreme teknolojileri, sentetik biyoloji, insan genom ve gen tasarım teknolojilerinden, klonlama teknolojileri, türler arası organ nakil teknolojileri ve suni hayat ve yapay yaşam ortamlarına kadar birçok biyomedikal, biyoteknolojik ve sibernetik buluş, yeni bir dönüm noktasını ya da insanlık tarihinde yeni bir kırılmayı işaret etmektedir.¹⁴⁸

Yeni teknolojik gelişmeler bu kırılmayı gün geçtikçe hızlandırmaktadır. Yeni geliştirilen teknolojiler, insanlığın geleceğini değiştireceği düşünülen ve potansiyeli güçlü genetik mühendisliği, yapay zekâ ve nanoteknolojiyi kapsar. Birçok araştırmacı tarafından bunlar “NBIC” kısaltmasıyla kullanılır ve “nanoteknoloji, biyoteknoloji, enformasyon teknolojisi ve biliş bilimini” ifade eder. Bu dört farklı teknolojik alandan uzman isimler, artık günümüzde teknolojik evrimin biyolojik evrimi nihayet ele geçirme ve yönlendirme konusundaki olağanüstü potansiyeli konusunda hemfikir.¹⁴⁹ Anlaşıldığı gibi, teknolojinin insanı değiştirme ve dönüştürme konusunda güçlü bir potansiyeli vardır. Bu noktada insanlık teknoloji ile bütünleşerek biyolojik sınırlarını aşma çabasıdadır, bu çabanın transhümanist felsefe ile kendisine meşru bir zemin bulduğu söylenebilir.

Belirtilen teknolojiler sayesinde önceden bilim kurgu olarak kabul edilen olaylar artık bilimsel olarak kanıtlanmış durumda gelmiştir. Bu biyoteknolojik çağda, görünen o ki, insan kapasitelerini hızla artıracak ve insanlar kendi parçalarını kullanarak ve değiştirerek yeni bir tür yaratacaktır. Hatta bu yeni türde, insanın değer verdiği özellikleri korumak istemesi durumunda, insan olmayı sürdürmek için büyük çaba göstermesi gerekecektir.¹⁵⁰ Bu kaçınılmaz sona ve NBIC teknolojilerinin gerçeklerine

¹⁴⁸ Sümeyra Buran, (Ed.), *Edebiyatta Posthümanizm*, Vol. 2. Transnational Press, London 2020, 20.

¹⁴⁹ José Cordeiro, "The boundaries of the human: from humanism to transhumanism." *World Future Review* 6.3 (2014): 231-239. Erişim Tarihi: 14.01.2023, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1946756714555916>, 236-237.

¹⁵⁰ Elif Akçay. "Biyoteknolojinin İnsan Hayatına Etkileri." Bilişim Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

insanlık şimdiden kendini hazırlamalıdır çünkü teknolojik evrim insanların biyolojik sınırlarını aşmalarını sağlayacak ve onları transhümanlara dönüştürecek, sonrasında da insanlık insan-ötesi bir döneme girecektir.¹⁵¹

Iain M. Banks'in Kültür serisi olarak bilinen on adet bilim kurgu romanı bulunmaktadır. Orijinal adıyla *Consider Phlebas* olan Iain M. Banks'in 1987 yılında yayımladığı ve Türkçe'ye *Phlebas'ı Hatırla* olarak çevrilen romanı, Kültür serisi olarak bilinen bilim kurgu romanlarının ilkidir. Çalışmamıza konu olan *Oyunların Oyuncusu* (*The Player of Games*) ise serinin ikinci romanıdır. Her iki romanın da ortak özelliği Kültür adı verilen bir evrende geçmesi ve Kültür toplumunun özelliklerini yansıtmasıdır. Bu bakımdan, bahsi geçen romanların incelemesinde öncelikle Kültür kavramını açıklamak ve Kültür'ün transhümanist temalarla ilişkisini ortaya koymak önem arz etmektedir. Aynı zamanda, Kültür adı verilen toplumun ne olduğuna ve bu toplumda yaşayan insanların yaşam biçimlerine ve geçirdikleri evrelere, genetik müdahalelerle ortaya çıkan yeni insan formlarının yapısına değinmek yerinde olacaktır. Bu sayede, *Phlebas'ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* eserleri ile Kültür evreninin transhümanist felsefe açısından bağlantısı açıklanmaya çalışılırken çeşitli genetik manipülasyonlara maruz kalmış Kültür toplumunun ve bireylerinin daha derinlemesine anlaşılması sağlanacaktır. Daha sonra, *Phlebas'ı Hatırla*, *Oyunların Oyuncusu* ve *Cebirci* eserleri transhümanist bakış açısıyla daha geniş bir çerçevede ele alınarak genetik müdahalelerin etkisi ve genetiği değiştirilmiş insanların önce insansılara ve sonrasında üst-insan "transhuman"lara nasıl dönüştüğüne; bu dönüşümün insan doğasında, bireyde, toplumda ve sosyal yaşamda meydana getirdiği değişimlere değinilecektir.

Yazarın Kültür serisi olarak bilinen bilim kurgu romanlarında "Kültür" ütöpik ve kıtlık sonrası bir toplumu nitelemektedir. Kıtlık sonrası toplum, refah seviyesinin yüksek ve mevcut kaynakların her birey için yeterli ve hatta sınırsız olduğu bir toplumu ifade eder. Bu anlamda Kültür'ün vatandaşları temel ihtiyaçları için mücadele içerisine girmezler, daha çok kendilerini geliştirmeye odaklanırlar ve gelişmiş teknolojilerini daha da geliştirmek adına yaratıcı ve üretkendirler. Kültür'ün bireyleri rekabete ya da kaynaklar yaratmak için çalışmaya ihtiyaç duymadıkları ileri bir teknolojik çağda

Üniversitesi, 2020, 144.

¹⁵¹ Cordeiro, 231-238.

yaşamaktadır. Ayrıca bu toplumda yaşayan insanlar ve yapay zekâlar “ortak geçmişlerindeki açlık, yokluk, hastalık, doğal afetler ile saldırıya uğramaktan duyulan korkular gibi bariz sorunların hepsini çözmüş oldukları için”¹⁵² ve bu refahın getirdiği mutluluğu boş bir varoluş olarak algıladıklarından toplum için faydalı olmayı, kendilerini ve toplumu geliştirmeyi, hayır işleri yapmayı tercih ederler.

Iain M. Banks, “Kültür Üzerine Birkaç Not” adlı makalesinde Kültür’ü şöyle tanımlar; ona göre Kültür “Tarihi ve sürüp gitmekte olan formu ile Kültür içinde hangi ve nasıl medeniyetlerin serpileceğini uzayın doğasının belirleyeceği fikrinin bir ifadesidir.”¹⁵³ Yazar burada, bilim kurgu serilerine neden Kültür adını seçtiğinin ipucunu verir. Kültür serilerinde de tıpkı kültür kelimesinin barındırdığı anlamda olduğu gibi, yüzyıllar içerisinde ortaya çıkan ve nesilden nesile aktarılan maddi ve manevi değerler vardır. Bir gruba ya da belirli bir topluma ait yaşam biçimleri, gelenek ve görenekler, inançlar, sosyal alışkanlıklar yani kültürü meydana getiren unsurlar Kültür’ün kendi içinde ve içerisinde barındırdığı farklı medeniyetlerde de bulunmaktadır.

Kültür toplumunda son derece gelişmiş teknolojilerle donatılmış, uzay seyahatleri yapan çeşitli tür ve alt türlerden oluşan insanlar, makineler, otonom robotlar, yapay zekâlar bulunmaktadır. Yazarın tanımlamasıyla “Kültür yedi-sekiz insansı tür tarafından oluşturulmuş bir grup medeniyeti”¹⁵⁴dir. Yüksek teknolojiye sahip bir medeniyette yaşayan insansı türlerin birbirlerinden farklı görünüşleri, yetenekleri, biyolojik ve fiziksel özellikleri mevcuttur. Yazarın kullandığı ‘insansı’ ifadesi Kültür evreninde yaşayan tüm insan ırklarını, genetik mutasyonlara ve biyolojik değişikliklere maruz kalmış insan türlerini; teknolojik donanımlarla güçlendirilmiş insanları; insan gibi düşünme, hareket etme, karar verme kabiliyetine sahip akıllı varlıkları kapsamaktadır. Bu insansı türlerin yaşam süreleri oldukça uzundur; ortalama bir Kültür bireyinin dört yüz sene yaşadığı anlaşılar. Bu da nesillerinin binlerce yıldır var olmasına açıklık getirmektedir. Büyüme ve gelişme evrelerine bakıldığında, insansılar çocukluk ve ergenlik çağlarını normal hızla geçirdikten sonra yetişkinlik dönemlerinde yaşlanmanın

¹⁵² Iain M. Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, (Çev.: M. Bora Evren), İthaki Yayınları, İstanbul 2019, 580.

¹⁵³ Iain M. Banks, ‘A Few Notes on the Culture’, Vavatch, 1994, Erişim Tarihi: 09.07.2022
www.vavatch.co.uk/books/banks/cultnote.htm

¹⁵⁴ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 571.

üç yüzyıl süresince yavaşladığı bilinmektedir. Bu süreçte, onlar hastalıklardan arındırılmış bedenlere ve zarar gören uzuvlarını yenileme kabiliyetlerine sahiptirler. Yüksek zekâya sahip olma, uzun yaşam süresi, hastalıklardan arındırılmış bedenler, cinsiyet değiştirme, başka bir beden formuna geçiş, kişiliklerini ve bilinçlerini yapay zekâya dönüştürerek ölümü seçme ya da ölümsüzlüğe ulaşma Kültür evrenindeki farklı türlerin ve insanların en belirgin özelliklerindendir.

Kültür hikâyelerinden anlaşıldığı üzere Kültür'ün yapısını oluşturan önemli faktörlerden biri de döngüsel evreler sürecidir. Bu döngüsel evrelerin “bir kısmında insan ve makinalar arasında çok daha iç içe bir ilişki varken, farklı evrelerde köklü genetik değişiklikler”¹⁵⁵ görülmektedir. Bu ifadelerde belirtildiği üzere Kültür medeniyetindeki döngüsel evreler zaman zaman insan-makine arasındaki ilişkiyi iç içe geçirmekte iken, bazı evrelerde de insanlarda köklü genetik mutasyonları kaçınılmaz kılmiştir. Kültür'ün geçmişinde “insanların kendilerini ya da çocuklarını genetik manipülasyonla değiştirmeyi seçip çeşitli morfolojik alt türler oluşturdukları dönemler”¹⁵⁶ de bulunmaktadır. Bu dönemler, genetik evreler ya da genetik değişimler modası olarak adlandırılmaktadır. Bu genetik değişimler modasının öncelikle toplum tarafından tanınması, algılanması daha sonra bunların oluşmasına zemin hazırlanması beklenmekte ve nihayetinde Kültür bu genetik değişim ve dönüşümleri toplumdaki insanlara entegre etmektedir. Bu açıdan Kültür hikâyelerinde ve Kültür evreninin her yerinde, her bölgesinde farklı türlere, farklı medeniyetlere rastlamak mümkündür. “Kültür'deki hemen herkes vücutlarının her hücresinde genetik manipülasyonun sonuçlarını taşıyor. Kültür'cü olma statüsünün en güvenilir göstereninin bu olduğu söylenebilir.”¹⁵⁷ Dolayısıyla bu medeniyette genlere müdahale yoluyla yapılan genetik değişiklikler normal karşılanmakla birlikte ait oldukları toplumun bir sembolü ve hayatın bir parçası olarak görülmektedir. Bu açıdan, Kültür medeniyeti transhümanistlerin hayal ettiği gerçek bir toplumun kurgusal yansımasıdır.

Genetiğe müdahale, transhümanizmin savunucularına göre insanın kendi sınırlarını aşarak bir üst insana ulaşmasını sağlayacak zaruri bir teknolojik faktördür. Dolayısıyla, transhümanistler, genlerin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi sürecinin

¹⁵⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 581.

¹⁵⁶ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 581.

¹⁵⁷ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 582.

insanların fiziksel, bilişsel ve davranışsal yetkinliklerinin geliştirmesinde önemli rol oynadığına inanırlar. İngiliz filozof David Pearce'ın ve birçok transhümanist yazarın katkıda bulunduğu Transhümanist Bildirge'de belirtildiği gibi, transhümanistler yaşlanmanın, bilişsel eksikliklerin, istemsiz ıstırapın üstesinden gelebileceğimizi ve insan potansiyelini genişletme olasılığını tasavvur eder. Onlar, varoluşsal risklerin en aza indirgenmesi, hayatın ve sağlığın korunması için araçların geliştirilmesini ve ağır acıların hafifletilmesini öncelik olarak görür.¹⁵⁸ Tam da bu noktada Kültür'ün insanların genetik müdahalelerle insan özelliklerini aştıkları, zekâ ve sağlık seviyelerini arttırdıkları, yeni insansı türe evrildikleri ve nihayetinde transhüman'a dönüştükleri Banks'in şu ifadeleriyle desteklenmektedir:

“Bu genetik manipülasyon sayesinde ortalama Kültür insanı, sağ salim ve temel insan genetik mirasının imleyebileceğinden anlamlı ölçüde fazla bir zekâyla dünyaya geliyor (...) Standart kültür insanının doğuştan sahip olmayı bekleyebileceği büyük değişiklikler, optimize edilmiş bir bağışıklık sistemi, geliştirilmiş duyular, kalıtsal hastalık ya da doğum kusurlarından muaf olmak, otonom süreçlerini ve sinir sistemini kontrol etme becerisi (pratikte acı kapatılabilir) ve genleriyle bu şekilde oynanmamış olsa kendilerini öldürecek ya da en azından sakat bırakacak yaraları, tamamen kalıcı hasar almadan atlatabilmek.”¹⁵⁹

Kültür, bireylerinin ve toplumunun geleceği için gelişmiş teknolojiyi insanların faydasına olacak şekilde en üst seviyede kullanmayı amaç edinmiştir. Bu yüzden, sayısız genetik çalışmalar gerçekleştirilmekte, genetik müdahale yoluyla insanın kusurlu görülen yönlerini giderme ya da tamamen ortadan kaldırma hedeflenmektedir. Genetik manipülasyona maruz kalan ortalama bir Kültür insanı aynı zamanda Kültür hikâyelerindeki diğer insan türlerine göre yetenekleri, zekâları ve kapasiteleri bakımından geliştirilmiştir. Banks burada biyoteknolojinin insanın dönüşümüne sağlayabileceği büyük katkıyı Kültür bireyleri üzerinden gösterir. Genleriyle oynanan Kültür bireylerinin acı hissetme eşikleri yükseltilmiştir ve kendilerini öldürebilecek yaraların bile kısa sürede kapanacak şekilde düzenlendiği anlaşılır. Bu açıdan, Banks'in Kültür serilerindeki neredeyse tüm karakterlerin bir genetik tasarımın ürünü olduğu söylenebilir.

¹⁵⁸ World Transhumanist Association (Humanity+). 2009. *The Transhumanist Declaration*. Erişim Tarihi: 24.01.2023, <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>.

¹⁵⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 582

Tasarım ürünü söylemiyle elbette burada transhümanizmden bahsediyoruz çünkü o, “şanstan seçime gidilen süreçtir (*from chance to choice*). Transhümanizm insanlar için havadan düşen genetik piyango yerine özgürce rıza gösterilen ve aktif olarak elde edilmek istenen bir ayarlamadan/artırmadan yanadır.”¹⁶⁰ Burada bahsedilen “şanstan seçime” ifadesi, tıpkı Banks’in transhüman karakterlerinin kendi DNA’larında kendilerini iyi hissettirecek ve kapasitelerini artıracak değişiklikleri yapma seçimiyle örtüşür. Romanlarda Kültür bireylerinin yetkinlikleri daha onlar doğmadan önce artırılır, kusurlu görülen gen yapıları modifiye edilir, onların zekâ seviyeleri de en baştan yükseltilir, ayrıca bağışıklık sistemleri de geliştirilerek en üst koruma seviyesine çıkarılır. Dolayısıyla, bir Kültür bireyi daha dünyaya gelmeden önce genetik mühendisliğinin insan üzerindeki uygulamalarıyla yeteneği ve kapasitesi artırılmış olarak doğar. Bu noktada şanstan/doğuştan gelecek kalıtsal hastalıklar, sakatlıklar ya da tüm kusurlar ilk baştan önlenir.

Doğduklarından itibaren yüksek zekâ düzeyine sahip olan Kültür bireylerinin hafızalarının da güçlendirildiği, karar alma süreçlerinin hızlandığı, dikkat eksiklerinin giderildiği Kültür hikâyelerindeki karakterler ve karakterlerin yaşadıkları olaylara karşı verdikleri tepkilerden anlaşılmaktadır. Bilişsel yetenekleri geliştirilmiş olan bu insan türleri yapılan genetik müdahalelerle birlikte insanların çoğu hastalıktan arındırılmış ya da hastalıklara karşı daha dirençli hale getirilmiştir. Kültür insanı bağışıklık sistemi güçlendirilmiş bir şekilde doğduğu için daha güçlü ve sağlıklı bedenlere sahiptir. Genetik yatkınlıkları önceden bilinen bu insansı türlerde doğuştan gelebilecek hastalıklar, genlerde yapılan değişikliklerle önceden bertaraf edilir. Bu açıdan hastalıklara bağlı olarak erken yaşta ölüm riskiyle karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla çalışmaya konu olan roman karakterleri özelinde kusurlu bedenler yerine biyolojik açıdan güçlendirilmiş mükemmel bedenleri görmekteyiz.

Genlerindeki bu değişiklikler Kültür vatandaşlarının yaşam kalitelerini yükseltmekte ve yaşama sürelerini uzatmaktadır. Bu doğrultuda, transhümanizmin hedeflerinden biri “[...] hem zekâ olarak hem de beden olarak insandan üstün insanımsı varlık”¹⁶¹lar yaratmak olarak ifade edilir. Bu insanımsı varlıklar Kültür evrenindeki

¹⁶⁰ Luc Ferry, *Transhümanist Devrim*, (2016), (Çev.: Kağan Kahveci), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, 13.

¹⁶¹ Ahmet Dağ. "Sinema ve romanda transhümanizm: "Blade Runner" filmi ve "Neuromancer" roman örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 11 (2018), 97.

insansların özellikleriyle de birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla Kültür insanı transhümanistlerin geleceğin insanı için tasvir ettikleri transhümanların somutlaştırılmıştır halidir.

Banks'in kurgularındaki hikâyelerin geçtiği yer olarak tasvir edilen Kültür evreninin ve galaksinin muazzam büyüklükte olduğu anlaşılır çünkü bu galaksinin her bir yerine dağılmış otuz trilyon insan yaşamaktadır. Ayrıca Kültür serilerindeki eserlerde galaksi, bu insanların uzun yıllar boyunca yaşadığı ve "[...] her yanına çeşit çeşit yaşam biçimleri serpiştirilmiş bir yer"¹⁶² olarak tanıtılmaktadır. Galaksinin uzun çağlar boyunca farklı imparatorluklara ev sahipliği yaptığı, çeşitli kolonilerin kurulup yıkıldığı, toplu ölümlerin ve savaşların yaşandığı, sadece belirli türlere ev sahipliği yaptığı dönemleri de vardır; fakat Kültür hikâyelerinin geçtiği dönemlerde galaksi, uzay yolculuğu yapabilme teknolojisine ulaşmış birçok büyük ve yüzlerce küçük medeniyete ev sahipliği yapmaktadır.¹⁶³

Hümanizm ile birlikte insan dogma inanç sisteminin ve batıl düşüncenin prangalarından kurtarılırken, transhümanizm ile de insanın kalıtsal genetik ve biyolojik prangalarından kurtarılması amaçlanır. Biyolojik sınırlarını ileri teknolojiyi kullanarak çeşitli genetik modifikasyonlarla aşan insan bu aşamada transhüman'a dönüşür. Banks'in *Phlebas'ı Hatırla* romanındaki ana karakter Bora Horza Gobuchul transhümanist özellikleri ile ön plana çıkmaktadır.

Bora Horza bir insan, aynı zamanda Değişçin'dir. Onlar, galaksideki kimi türlere göre tehlikeli ve korkunç, kimi türlere göre de oldukça kadim ve gururlu bir halk olarak bilinirler fakat türlerinden çok az sayıda kişi kalmıştır.¹⁶⁴ En belirgin özelliği biyolojik olarak şekil değiştirme ve farklı kimliklere bürünebilme olan Bora Horza, genetiği değiştirilmiş bir türdür. Roman boyunca farklı gezegenlerde ve çeşitli uzay gemilerinde maceralara atılır. Bu bakımdan *Phlebas'ı Hatırla* romanı Bora Horza'nın bu maceralarda yaşadıklarını ve mücadelelerini konu alır. Horza bu mücadelelerde casusluk faaliyetleri yürütür ve yoğun silahlı çatışmalara girer. Horza, iki farklı medeniyet olan Kültür ve İdir arasındaki çeşitli anlaşmazlıklarla başlayan büyük savaşın

¹⁶² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 571.

¹⁶³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 571.

¹⁶⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 21.

arasında hayati bir görev üstlenmiştir. Bu görev ona İdirli yöneticiler tarafından verilir. Görevi Zihin'i ele geçirmektedir.

Zihin, Kültür tarafından son teknolojiyle geliştirilmiş Genel Sistem Aracı (GSA) sınıfından olduğu düşünülen geminin yöneticisi, bir yapay zekâdır ve Schar Dünyası'nda girilmesi yasak bir ölü gezegende kendini gizlemektedir. Zihnin ele geçirilmesi hem İdirli'lere üstünlük sağlayacak hem de savaşın seyrini değiştirecek olması nedeniyle üst düzey bir istihbarat faaliyeti olarak görülür. Bu yüzden deneyimli casus, Değişçin, Horza göreve en uygun kişidir. Horza, “Yani beni Schar Dünyası'na indirip Zihin'i ele geçirmemi istiyorsunuz, öyle mi?”¹⁶⁵ sorusuyla görevin sorumluluğundan duyduğu şaşkınlığını gizleyemez çünkü bu zor görevin başarısızlığının sonucunun ölüm olduğunu bilir. Bu sebeple, Zihin'i ele geçirmesi karşılığında bir talepte bulunur: “ [...] bu kadar zamandır sizin için boynumu ilmiğe geçirip göreve gidiyorum, artık yeter. Bırakmak istiyorum. Schar Dünyası'ndaki o üste bir arkadaşım var, o kadını ve kendimi bütün bu savaştan çıkarmak istiyorum.”¹⁶⁶ İdirli'ler adına daha önce onlarca göreve giden Değişçin, artık tüm casusluk faaliyetlerini bu görev bitiminde sonlandırmayı diler ve talebinin İdirli'ler tarafından dikkate alınacağı kendisine bildirilir.

“Bir Değişçinin aklında her zaman yarı bilinçli bir seviyede tutulup sürekli gözden geçirdiği bir kendi imgesi olurdu ve bu sayede bedenlerini istedikleri şekilde tutarlardı.”¹⁶⁷ Bu özellikleri sayesinde Değişçinler, büründükleri başka bedenlerin fiziksel yapılarını tam anlamıyla taklit etseler de kendilerine has beden formlarını unutmazlar ve bilinçlerini kaybetmezler. Diğer bir ifadeyle, kendi bedenlerini her daim bilinçlerinde muhafaza ederler ki bu onların, ihtiyaç duyduklarında, amaçlarına ulaştıklarında ya da görevleri sonlandığında tekrar eski (kendi) beden formlarına dönüşmelerine olanak sağlar. Bora Horza, hikâyenin başlarında Kültür evrenindeki dış dünya bakanlarından birinin yerini alır fakat görevi esnasında gerçek kimliği açığa çıktığı için yakalanarak tutsak edilir. Daha sonra İdirli komutanlar tarafından kurtarılan Horza, bu yaşlı ve güçsüz bedenden kendi beden formuna dönmek için trans/dönüşüm sürecini başlatır. “Büründüğü ihtiyar görünümün ortadan kaybolması birkaç gün

¹⁶⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 31.

¹⁶⁶ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 32.

¹⁶⁷ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 28.

sürecekti gerçi ama daha şimdiden silinip gitmeye başladığını hissediyordu.”¹⁶⁸ Değişcinler için her ne kadar hücrelerin yeniden inşası, genlerinin değişimi ve yeni fiziksel görünümlere geçiş birçok kez deneyimledikleri kolay bir süreç olarak okuyucuya aktarılsa da bu dönüşümün tamamlanması zaman alır. “Horza’nın (...) yerine geçtiği bakanın aklındaki imgesi parçalanıp çözülüyor ve vücudu normal, nötr durumuna geri dönüyordu.”¹⁶⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere, trans/dönüşüm süreci ilk olarak zihinsel aktivasyon ile başlamaktadır. Dahası, yediği yemekler, gıdalar ve aldığı vitaminlerin Değişcinin bedensel değişimine ve dönüşümünün hızlanmasına katkı sağladığı şu ifadelerle anlaşılır: “Horza kurt gibi acıkmıştı; bedeni kendini yeniden inşa edip Sorpen Gerontokrasisi’nin dış dünya bakanını taklit etmek için büründüğü cılız figüre biraz daha kitle eklemek için besine ihtiyaç duyuyordu.”¹⁷⁰ Diğer taraftan, Horza dönüşüm sürecini başlatsa da eski haline ve eski gücüne geri dönemeden, galaksideki başka bir uzay gemisi tarafından gemileri saldırıya uğrar. Bu saldırı sonucunda Horza yara alır ve bilincini kısa süreliğine kaybeder. Horza kendine gelmeye başladığında hiç bilmediği bir gemide olduğunu fark eder.

Bir grup paralı asker ya da uzay korsanı olduğu tahmin edilen kişiler Horza’yı esir alır. Bu korsanların “hepsi ya insandı ya da insana yakındı”¹⁷¹. Horza’nın bu ifadesi gemi mürettebatı hakkındaki ilk izlenimini yansıtır. Buradaki kişilerin insan, insan-makine ya da insan-makine-hayvan melezlemesi olma olasılıkları söz konusudur. Saldırı esnasında aldığı darbeler sebebiyle bilinç bulanıklığı devam eden Horza yavaş yavaş kendine gelirken hala eski haline dönmediğini ve dönüşüm sürecinin devam ettiğini anımsar. Bu noktada Horza’nın beden kontrolü yapma becerisine de sahip olduğu anlaşılır, Horza “Fiziksel aktiviteye hazırlık seviyesini kestirebilmek için bilinçli olarak geri bildirim sinirlerini aktivite edip bedenini kontrol etti. Normalin altındaydı ve birkaç gün yaşlı görünümünün son izleri solup gidene kadar da mükemmel olmayacaktı.”¹⁷² Dönüşümün tamamlanmaması ve eski gücüne kavuşamaması Horza’ya olumsuz sonuçlar doğurur. Bedeninin tekrar istendik seviyeye ulaşması için zamana ihtiyacı vardır ve Horza, İdirliilerden aldığı son kutsal görevi yerine getirmek adına bu yeni gemide bir şekilde hayatta kalmak zorunda olduğunu bilir.

¹⁶⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 28.

¹⁶⁹ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 28.

¹⁷⁰ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 72.

¹⁷¹ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 55.

¹⁷² Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 54.

Bu geminin adı Açık Hava Türbülansı (AHT), geminin kaptanı ve yöneticisi Kraiklyn'dir. Kraiklyn oldukça ihtiyar olan bu yeni esirin (Horza'nın) üzerindeki son teknolojik ekipmanlarla donatılmış uzay elbisesini aldıktan sonra onu gemiden atmak ister fakat Horza'nın amaçlarına ulaşmak için gemide kalma, ilerleyen zamanda gemiyi ele geçirme planı vardır. Horza'nın gemide yer bulabilmesi için savaşması, kendini göstermesi istenir. Geminin tayfasının en genç ve güçlü kişisiyle bir düelloya girmek zorunda kalır. Eğer kazanırsa gemide bir görev almaya hak kazanacak, kaybederse öldürülecektir. Hala yaşlı beden formunda olduğundan kazanma şansı uzay gemisindeki herkes tarafından düşük bir ihtimal olarak görülse de “Horza doğuştan gelen silahlarının hepsini kullanırsa...”¹⁷³ bu düelloyu kazanabileceğinin farkındadır. Nitekim yaşlı ve güçsüz beden formuna rağmen Horza rakibini alt etmeyi başarır. Horza'nın sahip olduğu silahlar, zehir dişleri ve tırnaklarının altına yerleştirilmiş zehir bezleridir. Horza roman boyunca bu silahlarına düşmanlarını etkisiz hale getirmek için başvurur. Horza, zehirli tırnaklarını genellikle rakibine küçük ama keskin darbeler atmak için ustalıkla kullanır. Bu darbelerle birlikte zehir bezlerinden yayılan zehirli maddeler düşmanının kan dolaşımına karışır ve böylelikle rakibini kısa sürede öldürebilmektedir. Zehir dişlerini ise çoğunlukla düşmanın boynunu ya da daha hassas bir noktasını ısırarak suretiyle kullanır, bu sayede dişlerinden çıkan zehirli salgılar düşmanının vücuduna nüfuz ederek onu hareket edemez hale getirir. Dolayısıyla, bahsi geçen silahlar kullanıldığında, vücuda hızlı bir şekilde giriş yapan zehir, kasları sırasıyla felç ederek tüm bedene yayılmakta ve düşmanı saf dışı bırakmaya yetmektedir. Tam da bu noktada, bir savaşçı, bir transhüman olan ana karakter Horza'nın doğmadan önce çeşitli genetik modifikasyonlara maruz bırakılarak diğer türlerden ayırt edici özelliklere ve vücudunun bir parçası olmuş ölümcül silahlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Romanda gen teknolojisinde gelinen nokta, başkahraman Horza'yı insandan bir üst insana, transhümana dönüştürür.

Bir insansı tür olan AHT'nin kaptanı Kraiklyn'in de farklı özellikleri vardır. Bunların en dikkat çekici olanının hiç uyumaması olduğu söylenebilir. Geminin kadın mürettebatından biri olan Yalson, Horza'ya gemiyi tanıttığı esnada Kraiklyn hakkında şu bilgiyi paylaşır:

¹⁷³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 59.

“[...] beyinde bir geliştirilmiş yarım küre görev bölüşümü var. Zamanının üçte birinde beyninin bir yarısı uyuyor, o da biraz hayallere dalmış gibi görünüyor ve biraz muğlak konuşuyor. Zamanının üçte birinde beyninin diğer yarısı uyuyor sırf mantığa sayısal zekâya bağlıyor ve pek iyi iletişim kuramıyor zamanının kalan üçte birinde, yani işi üstüneyken veya acil bir durum olduğunda beyninin iki yarısı da uyanık ve çalışır halde oluyor.”¹⁷⁴

Buradan anlaşılacağı üzere, Kraklyn'in beyin fonksiyonları normal insanların beyinlerine göre yapılandırılmış/artırılmış bir durumdadır. Bu onu diğer insanlardan farklı kılarak belirli üstünlükler sağlar. Kraklyn'in çoklu düşünme becerisi ve çoklu görevleri yerine getirme yeteneği diğer insanlara göre bir hayli yüksektir. Transhümanist hareketin en önde gelen ideallerinden birinin de çeşitli genetik modifikasyonlarla insanın bilişsel yeteneklerinin geliştirilerek kapasitesi ve kabiliyeti artırılmış beyin fonksiyonlarına ulaşma olduğu söylenebilir. Bu açıdan, Kraklyn'in düşünme, problem çözme, karar verme, öğrenme, analiz, sentez ve değerlendirme gibi zihinsel aktiviteleri geliştirilmiş olduğundan transhümanist tema olarak irdelenmesi uygun bulunmuştur. Horza, Kraiklyn'i “[...] kafasının içinde vardiya sistemi olan bir adam”¹⁷⁵ olarak tanımlar ve bir beynin her daim en üst kapasitesiyle çalışır durumda olmasından etkilenmiştir. Bu benzetmeden de yola çıkılarak, Kraklyn'in beyni bir bilgisayarın işlemcisi ile işletim sistemi arasındaki bağlantı ve iş bölümüne benzetilebilir. Transhümanizmin nihai hedeflerinden biri de budur: insan vücudunu teknolojiyle bütünleştirmek ve insan beynini bilgisayar sistemlerine benzeterek önce üst-insana/transhümana kavuşmak ve en nihayetinde öte-insana/post-hümana erişmek.

Phlebas'ı Hatırla romanındaki ana kahramanımız Bora Horza'nın başka bir bedene bürünmesi ve bütünsel genetik dönüşümü zaman alsa da oldukça kolaydır. Diğer taraftan belirli bir organın tüm detaylarını taklit etmesi bir o kadar zordur. Bu bakımdan AHT'yi doğru zaman geldiğinde ele geçirmeyi ve uzay gemisinin kaptanı Kraiklyn'in bedenine bürünmeyi planlayan Horza gemideki keşifleri esnasında geminin bazı kilitlerinin ve kontrol sisteminin görsel işitsel tanımlamalarla desteklendiğini keşfeder. Yüzü ve ses tonu bir YZ tarafından algılandıktan sonra gemi kontrolü devretmektedir. Ayrıca Horza gemide bir zamanlar retina tanıma sistemi olduğunu fakat bir arıza sonrası

¹⁷⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 74.

¹⁷⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 74.

kullanım dışı bırakılması gerektiğini anladığında rahatlar. Bunun sebebi şu şekilde açıklanır:

“[...] birinin retina desenini taklit etmek hassas ve incelikli bir operasyondur, diğer pek çok şeyin yanı sıra irisin etrafında lazer kaynağı hücrelerin özenle büyütülmesini gerektiriyordu. O kadar meşakkatli bir süreçti ki taklit edilecek kişinin DNA’sının Değişçinin sadece beynini - ve opsiyonel olarak eşey hücrelerini- eski haliyle bırakan bir virüse model olduğu toplam genetik dönüşüm daha mantıklı geliyordu.”¹⁷⁶

Bora Horza için bir başkasının kopyası olarak yeniden doğma zamanıdır. AHT’nin kontrolünü ele geçirmek ve Zihin’i bulmak için Kraklyn’in yerine geçmesinin vakti gelir.

“Değişecekti. Diğerlerinin Horza olarak bildiği hâliyle uykuya dalar ve uyandığında da Açık Hava Türbülansı’nın kaptanının kopyası olarak kalkacaktı. Yara bere içindeki sızlayan bedenini elinden geldiğince geçireceği dönüşüme hazırladı: Kaslarını gevşetip salgı bezleri ve belli hücre gruplarını hazırladı; beyninden yüzü ve bedenine sadece Değişçinlerde olan sinirler aracılığıyla bilinçli sinyaller gönderdi.”¹⁷⁷

Burada belirtilen sinyallerin, Horza’nın hücrelerinin yeniden yapılanmasını ve vücudunun yeniden şekillenmesine sağladığı çıkarımı yapılabilir. Tam da bu noktada, Banks okuyucuyla ilk defa bu değişim ve dönüşüm sürecinin nasıl başlatıldığı ya da gerçekleştiği hakkında bilgi paylaşmaktadır. Bu değişim süreciyle ilgili bu olaya gelinene dek net bir bilgi verilmez. Burada Banks’in okuyucuda merak duygusu uyandırmayı hedeflediği söylenebilir. Dahası bu “değişme transındayken”¹⁷⁸ gözleri ve göz kapakları dönüşümün bir parçasını oluşturduğu için yarı uyku halinde olsa da Horza’nın algıları her zaman açıktır. Bu algı açıklığı ona her an ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı hazırbulunuşluk sağlar.

Horza/Değişçin taklit edeceği kişinin görünümü yanında duygu ve düşüncelerine de sahip olur. Horza, AHT’nin kaptanının yerine geçmek üzere trans/dönüşüm sürecini tamamladıktan sonra kendine gelir ve kafasının içerisinde gezinen ve bitmek bilmeyen bir düzine farklı düşünceyle boğuşur;

“Asla uyumuyor, bir değil üç kişi... Gün gelecek Onlara gösterecekti... Ne kadar iyi olduğunu o biliyordu. Diğer hepsi göstermelikti, onundular çünkü onun

¹⁷⁶ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 130.

¹⁷⁷ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 176.

¹⁷⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 176.

komutasındaydılar; ne de olsa bu onun gemisiydi. Özellikle de kadınlar, sadece piyonlardı... Onun için bir tehlike olmadığını göremiyorlardı; onun hayatta daha yapacak çok şeyi vardı... Zavallı bir çatışmanın ortasında beş para etmez bir ölümle son bulmayacağını biliyordu. Gün gelecek galaksi onun ismini duyacaktı. Herkes adını bilecekti: Kraiklyn!”¹⁷⁹

Horza’nın bir anda kafasından akıp giden cümleler bunlardır ve bütünüyle büründüğü kişi olan Kraklyn’e aittir. Horza, Kraklyn’in kendini herkesten üstün gördüğünü, diğer gemi mürettebatını küçümsediğini ve kadınları hiç önemsemediğini bu sayede anlar. Dahası, onun tüm evrene bir gün hükmetme gayesi olduğunu fark eder. Diğer bir ifadeyle, Kraklyn’in yüksek kibrine şahitlik eder. Değişçinin sadece fiziksel değil büründüğü kişinin karakteristik ve psikolojik özelliklerini de özümlediği görülür. Dolayısıyla transhüman karakterin bu noktada fizyolojik yönünü güçlendirmesi dışında, bilinç seviyesini de artırdığı söylenebilir. Burada Banks tarafından altı çizilen konu, transhüman kahramanın sadece fizik/görünüş olarak değil düşünce/bilinç olarak da bir dönüşüme uğramasıdır.

Horza’nın bir Değişçin olarak bedenini nasıl, hangi sürede, hangi amaçlarla, hangi koşullarda ve neyin yardımıyla değiştirebildiği *Phlebas’ı Hatırla* romanında etraflıca anlatılır. Diğer taraftan, *Cebirci* romanının karakteri olan Slovious’un da beden formunu değiştirebilme özelliğini vurgulansa da Slovious söz konusu olduğunda Horza’da olduğu gibi ayrıntılı açıklamalara yer verilmez. Bu bakımdan Slovious’un uzuvlarını, DNA yapısını ve nihayetinde tüm bedenini dönüştürme kabiliyeti olduğu görülse de diğer tüm sorular roman boyunca soru işareti olarak kalır. Nitekim Slovious’un kendi beden yapısından sıkılarak genetiğini değiştirme çabası ve bir deniz canlısına dönüşmesi şöyle aktarılır: “[...] birkaç yıl önce denizayısı, diğer bir deyişle mors şekline bürünme kararı almış ve bu kararı uygulamaya koymuştu.”¹⁸⁰ Bu noktada Slovious bazı uzuvlarını kaybeder ve yeni bir görünüme sahip olur. “Derisinin rengi bej ile pembe karışımı, gövdesi alışılmışa oranla daha zayıf ve narin, dişleri ise normal bir insan elinin orta parmağından ancak biraz daha uzun olsa da, yine de bir denizayısıydı işte. Slovious Amca’nın bir vakitler el olarak kullandığı iki uzuv yoktu artık.”¹⁸¹ Slovious Amca’nın yaşadığı galakside bu gayet normal bir genetik dönüşüm olarak algılanır,

¹⁷⁹ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 177.

¹⁸⁰ Banks, Iain M., *Cebirci*, (Çev.: Kemal Baran Özbek), İthaki Yayınları, İstanbul 2014, 20.

¹⁸¹ Banks, *Cebirci*, 20.

roman boyunca Slovius Kâhinler Klanı'nın en yaşlı üyesi ve soyunun en etkin bilgisi olarak değer görür.

Phlebas'ı Hatırla romanı yan karakterlerinden biri olan Fal Ngeestra, İdir-Kültür Savaşı esnasında bir Kültür yönlendiricisi olarak görev yapar. Schar Dünyası'ndaki Zihni kurtarma operasyonu sırasında Kültür yöneticilerinin danışmanıdır. Bir Kültür ajanı olan ve Horza'ya ulaşmaya çalışarak onu durdurmayı planlayan Fal Ngeestra, bir “trans”¹⁸² esnasında içsel düşüncelere dalarak kendi türü, Kültür, İdirliiler, evren ve Horza ile ilgili fikirlerini gün yüzüne çıkarır. Yalnız burada belirtilen “trans” kelimesi romanın ana kahramanı Bora Horza'nın trans/dönüşüm durumundan farklıdır. Fal Ngeestra duygusal dengesini sağlamak ve zihnini berraklaştırmak için sık sık bir çeşit meditasyona başvurur. “ göz kapakları yavaşça kapanırken o sessiz içsel ilahiyi, genetiği değiştirilmiş salgı bezlerinde gömülü ruhları çağıran o sihirsiz büyüğü okudu.”¹⁸³ Bu meditasyon, Fal'ın ensesinde ve beyin hücrelerindeki salgı bezlerinden çıkan kimyasallar yardımıyla başlar. Fal'ın Horza hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce genetik sabitlemenin bir ürünü olan ve ilgili eserlerde sıklıkla transhümanist bir unsur, bir araç olarak kullanılan salgı bezlerine açıklık getirmek gerekir.

Salgı bezleri, Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarında, özellikle Kültür hikâyelerinde ve çalışmamıza konu olan *Phlebas'ı Hatırla*, *Oyunların Oyuncusu* ve *Cebirci* eserlerinde sıklıkla başvurulanan bir kavramdır. Kültür toplumunda yaygın bir uygulama olan ve çeşitli genetik manipölasyonlar sonucunda ortaya çıkan salgı bezleri, vücuda yerleştirilmiş yapay organlardır. Gen sabitleme veya düzenlemenin bir ürünü olan salgı bezleri Kültür bireylerinin doğuştan edindikleri bir ayrıcalıktır. Kültür, kendi vatandaşlarını üst-insan konumuna taşıyacak olan bu salgı bezlerini ücretsiz temin eder. Kültür bireyleri vücutlarında bulunan ve çeşitli amaçlar için kullandıkları salgı bezlerine sahiptir. Onlarca salgı bezinin yüzlerce etkisi mevcuttur. Bu bezler nihayetinde karakterlerin duygusal durumlarını ve fiziksel ihtiyaçlarını kontrol etmelerine yardımcı olur; zira her birinin kendine has bir amacı ve etkisi mevcuttur. *Phlebas'ı Hatırla* romanı özelinde, Bora Horza, Yay, Fal Ngeestra karakterlerinin, *Oyunların Oyuncusu* romanında ise ana karakter Gurgeh'nin salgı bezlerini etkin bir şekilde kullandığı görülür. *Cebirci* romanında ise Luseferous karakterinin salgı bezlerine sahip olduğu

¹⁸² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 412.

¹⁸³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 412.

aktarılır. Örneğin, daha önce belirtildiği üzere Fal Ngeestra, zihinsel kapasitesini artırıp derin düşüncelere dalmak için salgı bezlerini devreye sokar. Bu salgı bezleri vasıtasıyla geçirdiği meditasyonla Fal, bilinmeyi bilir; düşünülmeyi düşünür; görünmeyi görür hale gelir. Bora Horza ise bir başka beden formuna geçmek, kılık değiştirmek ya da başka bir bedeni kopyalamak için salgı bezlerinden sürekli yararlanır. Salgı bezlerini aktive ederek hücrelerini yeniden yapılandırır. Bora Horza'nın dönüşümünü gerçekleştirmesinde ve bir Değişçin olarak anılmasında en etkili rol salgı bezlerine aittir. Bunun yanında savaşçı özelliği olan Horza, girdiği mücadelelerde fiziksel kabiliyetini ve bedensel gücünü yine salgı bezleri vasıtasıyla artırır. Salgı bezleri Horza için acı eşiğini artıran ve ağrı toleransını yükselten hormonlar üretir. Bu sayede, girdiği çatışmalarda meydana gelen yaralanmalara ve ortaya çıkan acılara karşı normal insanlara göre katbekat dayanıklı hale gelir. Bu özelliği ayrıca onu insan konumundan üst-insana yani transhümana taşıyan kilit faktörlerden biridir.

Phlebas'ı Hatırla romanında karşımıza çıkan Yalson isimli karakter özelinde, genetik müdahalelerle evrimleşerek biyolojik sınırları aşan ve aşkın insana dönüşen bireyin salgı bezlerini bu defa gebe kalma ya da doğum yapma sürecinde kullandığı görülür. Yalson hamilelik sürecini salgı bezleri ile kontrol edebileceğini iddia eder. Ayrıca o, kendisini yarı-Kültürcü olarak tanımlar. Dolayısıyla Kültür insanının özelliklerine de kısmen sahiptir ve Horza ile sohbetinde bunu dile getirerek “Türler arası üremek için gereken gen sabitlemesini”¹⁸⁴ kalıtsal olarak aldığını ifade eder. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Yalson ve Horza yaklaşarak ilişkileri romantik bir boyut kazanır. Daha sonra Yalson, önceleri gizlese de, Horza'ya bir bebekleri olacağını çekinceli bir şekilde itiraf eder çünkü Horza'nın nasıl bir tepki vereceğini kestiremez. Burada dikkat çeken nokta, Yalson'ın itirafında satır aralarına gizlenen biyo-genetik çalışmaların geldiği boyuttur. Yalson bebeklerinin olacağını anlatırken şu ifadeleri kullanır: “[...] Onu düşürebilirim. İstersen sadece düşünerek ondan kurtulabilirim [...] Yani, seçimi sana bırakıyorum Horza [...] Onu tutabilirim. Büyümesine izin verebilirim. Onu şu anki aşamasında bekletebilirim.”¹⁸⁵ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, transhümanizm felsefesinin arzuladığı biçimde, insanlar kendilerinin ya da doğacak çocuklarının durumuna son teknolojinin sunduğu imkânlarla yön verebilmektedir. Üst-

¹⁸⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 450.

¹⁸⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 450.

insanların/transhümanların bu noktada, bebeğin gelişimini ve gebelik sürecini yavaşlatarak doğumu istedikleri gibi geciktirebilecekleri, gebelik sürecini devam ettirebilecekleri ya da sadece düşünce gücüyle ve salgı bezleri vasıtasıyla beyinden sinir sistemlerine yollayabilecekleri iletilerle gebeliği sonlandırabilecekleri anlaşılır. Bu bağlamda insan biyolojik sınırlarını aşar. Yalson'ın ifadeleri transhümanizm merceğinden ele alındığında, bilim ve teknolojinin son derece ilerlediği bir gelecekte ve toplumda, bireylerin kendi üreme yetileri üzerinde daha fazla kontrole sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Transhümanın genetik sabitleme yoluyla döllenmiş embriyoları dondurma ya da bir fetüsü süresiz olarak rahimde muhafaza etme yeteneği, transhümanist bir geleceğin üreme teknolojisi üzerindeki olası potansiyeline ışık tutar. Ayrıca, Banks'in kurguladığı bu ütöpik toplumda, genetik müdahalelerin doğum kontrol teknolojilerinin üzerindeki olası etkilerini de gözler önüne serdiği söylenebilir.

Salgı bezlerinin kullanımı ve insana ayırt edici üstünlükler kazandırması *Oyuncuların Oyuncusu* romanındaki ana karakter Gurgeh ile birlikte ön plana çıkarılır. Oynadığı zorlu oyunlar esnasında Gurgeh “[...] kendini konsantre olmaya zorlamak için Keskin Mavi, Uç ve Odak”¹⁸⁶ adındaki salgı bezlerini aktive eder ve bu onun hem hızlı karar vermesine hem de oyunlara daha iyi odaklanmasına yardımcı olur. Bu salgılardan biri olan Keskin Mavi şöyle tanımlanır:

“Keskin Mavi, Gurgeh'in kafatasının alt kısmında, beyninin evrim geçirmiş, alt kısımlarının altında bulunan standart gen-sabitlenmiş Kültür bezlerinin bir ürünü olan bir oyun-oyuncu salgısıydı. Kültür bireylerinin büyük çoğunluğunun aralarından seçim yapabildiği dahili olarak üretilen uyuşturucular, farklı popülerlik ve karmaşıklık derecelerine sahip üç yüz kadar farklı bileşikten oluşuyordu; Keskin Mavi en az kullanılanlardan biriydi çünkü doğrudan zevk vermiyordu ve üretmek için hatırı sayılır bir konsantrasyon gerekiyordu. Ama oyunlar için iyiydi. Karmaşık görünen şeyler basitleşti; çözülemez görünen şeyler çözülebilir hale geldi; bilinemez olan şeyler açık hale geldi.”¹⁸⁷

Buradan anlaşılacağı üzere, Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarında transhümanist teknolojilerin bir sembolü haline gelen salgı bezleri Gurgeh'in zihinsel faaliyetlerini ve düşünce süreçlerini etkileyerek oyunlarda daha hızlı ve etkili biçimde karar vermesine yardımcı olur. Ayrıca heyecan, stres, kaygı gibi duygular bu bezler yardımıyla kontrol altına alınır. Bu sayede Gurgeh normal bir performans yerine üstün bir performans

¹⁸⁶ Banks, Iain M., *The Player of Games*, Orbit, London 1989, 70.

¹⁸⁷ Banks, *The Player of Games*, 9.

ortaya koyar. Özellikle tehlikeli oyunlar esnasında adrenalin seviyesini uygun düzeyde tutarak sakin kalmayı başarır. Dolayısıyla, bu durum ona üstünlük sağlar ve rakiplerini alt etmeyi başarır. Bu noktada, Gurgeh'e "*Oyunların Oyuncusu*" unvanı kazandıran şeyin genetik sabitleme yönteminin bir parçası olan salgı bezleri olduğu söylenebilir. Gurgeh salgı bezlerinin avantajını oyunlar dışında da kullanır. Bu açıdan sadece zihnini kontrol altına almakla yetinmez aynı zamanda nefsinin de yönetir.

Azad toplumunu yakından tanımak için oyunlardan arta kalan zamanında gezilere çıkan Gurgeh, sosyal alanlarda Azad bireyleriyle bir araya gelerek iletişime geçer. Bu kısa gezileri esnasında Azadlı kadınlardan oldukça etkilenir hatta onlar tarafından cezbedilmeye çalışılır fakat Gurgeh cinsel uyarılmayı kontrol etmek adına yine salgı bezlerinden yararlanır. Diğer bir ifadeyle, genetik olarak sabitlenmiş salgı bezleri onun bu defa cinsel olarak baştan çıkarılmasını önler. Dolayısıyla, transhümanist bir teknolojik araç olarak karşımıza çıkan genetik sabitleme yöntemi, salgı bezleri vasıtasıyla insanların vücutlarını, duygularını ve cinsel isteklerini kontrol altına almalarına yardımcı olur. Daha açık bir ifadeyle, transhüman karakterlerin bedenleri üzerinde daha çok kontrol sahibi olduğu görülür.

"Gurgeh birçok kez ayartıldı ama asla baştan çıkarılmadı. Azadlı kadınları her geçen gün daha da çekici buluyordu, sadece fiziksel olarak değil, buna karşılık genetik olarak sabitlenmiş bezlerini, çevresinde kurnazca sergilenen seks partisinin ortasında cinsel olarak ayık kalmak için negatif yönde, yani tersine bir şekilde kullandı."¹⁸⁸

Iain M. Banks'ın Kültür serileri dışında kalan ve Kültür evreninde geçmeyen bilim kurgu romanı *Cebirci*'nin de bazı özelliklerinden dolayı Kültür'ün izlerini taşıdığı söylenebilir; Kültür bireylerinin en dikkat çekici özellikleri olan salgı bezleri bu defa okuyucuya *Cebirci* romanındaki yan karakter olan Luseferous vasıtasıyla tanıtılır. Luseferous, adı geçen eserde "insanlar/insan olmayan türler Temsilcisi"¹⁸⁹ unvanıyla anılan bir Başrahiptir. O, vücudunda çeşitli genetik müdahalelerin izlerini taşır. Bu müdahaleler ona, diğer insanlara ve galaksideki diğer türlere kıyasla üstünlük sağlar. Bu bakımdan Luseferous "Birtakım dış müdahaleler yoluyla, üreme organını her bakımdan geliştirmişti [...] vücudunun içine, cinsel boşalma yoluyla başkalarının bedenine tahrik ediciler, hayal gördürücüler, uyuşturucular, ağır dindiriciler, uyutucular ve doğruluk

¹⁸⁸ Banks, *The Player of Games*, 226.

¹⁸⁹ Banks, *Cebirci*, 9.

serumlarını da içeren çeşitli salgıları aktarabilmesini mümkün kılacak salgı bezleri”¹⁹⁰ yerleştirilmiştir. Diğer taraftan bu salgı bezleri, Kültür evreninde geçen romanlarda olduğu gibi herhangi bir genetik sabitlemenin bir sonucu değildir; onlar Luseferous’un isteğiyle vücuduna sonradan eklenmiş yapay ve kimyasal salgılardır.

Luseferous içinde bulunduğu durumlara göre salgı bezlerinden yararlanarak kendisi için en etkili yöntemi seçer ve salgı bezleri de kısa sürede devreye girerek onu isteklerine kavuşturur. Ayrıca bu salgı bezleri vasıtasıyla Luseferous, birlikte olduğu kişinin duygularına da erişir. Diğer bir ifadeyle, cinsel birliktelik yaşadığı esnada, birlikte olduğu kişinin tüm düşünceleri onun tarafından okunabilmektedir. Örneğin bir birlikteliği esnasında “eriştiği bazı diğer bulgular ise, kızın onu korkunç derecede yaşlı ve tuhaf görünümlü bulması, onu ürkütücü, sapık ruhlu ihtiyar bir sadist olarak görmesi ve onun tarafından becerilmekten nefret ediyor olması”¹⁹¹ dır.

Romanlar boyunca gördüğümüz bir diğer transhümanist özellik olan güçlendirilmiş beden formu Luseferous karakterinde şöyle vurgulanır:

“Yine genetik dönüştürme oyunlarının bir eseri olarak, Başrahip uzunca zamandır olduğu gibi o sıralar da, özellikle bedeninin belden yukarı kısmı kayda değer kuvvete sahip, öyle ki, öfkeye atacağı yumruk [...] isabet ettiği yerde müthiş etki bırakacak olan uzun boylu ve yapılı bir adam şekli edinmişti.”¹⁹²

Dolayısıyla Luseferous’un hem salgı bezleri ile hem de güçlendirilmiş beden yapısıyla insan bedeninin doğal genetik özelliklerinin sınırlarını aşarak bir üst-insana eriştiği çıkarımı yapılabilir.

Banks, *Phlebas’ı Hatırla* romanı karakteri Fal Ngeestra’nın meditasyon esnasında ortaya çıkan düşünceleriyle okurlara ana karakter Horza hakkında ayrıntılar verir. Yazar burada karakterler vasıtasıyla okuyucuya daha net bilgiler vermeyi amaçlarken bir yandan da karakter tasvirlerini derinleştirir. Fal’ın, Horza hakkındaki düşünceleri şöyledir: “[...] sen yapılmışsın Horza. Doğal diyebileceğin bir şekilde evrimleşmedin; sen özenli düşüncenin, gen sabitlemenin, askeri planlamanın, amaçlı tasarımın ürünüsün.”¹⁹³ Horza’ya karşı içerisinde hem kin hem de öfke barındıran Fal, daha dünyaya gelmeden önce Horza’nın kendi seçimi dışında belirli insanüstü özelliklerle

¹⁹⁰ Banks, *Cebirci*, 372.

¹⁹¹ Banks, *Cebirci*, 372.

¹⁹² Banks, *Cebirci*, 10.

¹⁹³ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 418.

donatıldığını ifade eder. Fal'a göre Horza, daha embriyo evresindeyken, belirli bir amaç için ayırt edici yeteneklerle geliştirilmiş/tasarlanmış bir bedene sahiptir. O, genetik yapısına kendi kendine de müdahale etme kabiliyeti olan bir türdür. Gen sabitleme teknolojisi bu anlamda Fal tarafından Horza'yı transhümana dönüştüren bir güç olarak değil, onu yapay bir varlığa ve tasarlanmış bir oyunun figüranına dönüştüren bir unsur olarak tasvir edilir. Diğer taraftan, *Oyunların Oyuncusu* romanında Mawrin-Skel gen sabitleme teknolojisinin Gurgeh üzerindeki faydasına dikkat çekerek "Jernau Gurgeh; genlerin seni belirledi ve annenin gen sabitlemesi senin sakat doğmayacağını ya da zihinsel özürlü olmayacağını kesinleştirdi"¹⁹⁴ ifadelerini kullanır. Dolayısıyla, doğumdan sonra ortaya çıkabilecek bedensel ve zihinsel kusurların gen sabitleme yöntemiyle en baştan bertaraf edildiği anlaşılr. Transhümanistler insanı teknolojik olarak geliştirerek ve kapasitesini artırarak bir tür tasarıma dönüştürmek isterler. Bu sayede, onlar Tabiat Ana'nın insanlara sözde bahsettiği fiziksel, duygusal ve psikolojik özelliklere artık katlanmak zorunda kalmayacaklarına inanırlar.¹⁹⁵ Burada yine transhümanist düşüncenin teknoloji vasıtasıyla insanın kendisini aşmasını, doğanın, özellikle de insanın kendi doğasının sınırlarından kurtulmasını sağlama amacıyla olduğu söylenebilir.

Gen sabitleme/gen düzeltme (genofixing) süreci Iain M. Banks romanlarındaki türlerin gelişmiş türlere, insanların insansılara, karakterlerin üst-karakterlere nihayetinde insanların üst-insanlara/transhümanlara dönüşmesinde kilit rol oynar. Hikâyelerin geçtiği Banks'in kurgusal evreninde, birçok kalıtsal özelliğin geliştirilmesi ve insan bedeninin güçlendirilmesi çalışmalarına gen sabitleme adı verilmiştir. Gen sabitleme sayesinde bedenlere çeşitli salgı bezleri eklenir, vücudun kendisini onarması ve yenilemesi sağlanır, son derece gelişmiş organlar üretilir ve güçlendirilmiş bağışıklık sistemi desteklenir. Bu sayede hastalıklardan arındırılmış bedenlere kavuşan yeni insan türü, daha sağlıklı ve daha uzun bir ömür sürer. İnsan ayrıca yeni durumlara, çevreye ya da karşılaştığı zorluklara daha kolay uyum sağlar hale gelir çünkü bedeni salgı bezlerindeki çeşitli kimyasallar sayesinde çevre ile tepkimeye girer. Örneğin Gurgeh, başka bir gezegene yaptığı seyahatte bu özelliğini keşfeder.

¹⁹⁴ Banks, *The Player of Games*, 52.

¹⁹⁵ Bob Doede. "Transhumanism, Technology, and the Future." *The Appraisal Journal*, vol. 7, no. 3, Mar. 2009, pp. 52-62. 62.

“Yüksek yerçekimine uyum sağladığını hissetti. Flere-Imsaho ona bunun genetik bir tepki olduğunu hatırlatmak zorunda kaldı; kemikleri hızla kalınlaşıyor ve kasları başka türlü çalıştırılmayı beklemeden genişliyordu. Gurgeh odadaki aynada vücudunu incelerken, dron öfkeyle, "Daha da kalınlaştığını fark etmedin mi?" diye sordu.”¹⁹⁶

Gen sabitleme sayesinde bilinçli bir düşünce ya da faaliyet olmaksızın vücudun çevredeki değişikliklere adapte olması sağlanmıştır. Gurgeh'nin bedeni istemsizce kemiklerini ve kaslarını yeni duruma göre yeniden düzenleyerek ve güçlendirerek yüksek yerçekimine uyum sağlar. Aynı doğrultuda, *Cebirci* romanında ise ana karakterimiz Fassin, vücudunun çevreyi ve mevcut koşulları algılamasıyla kendi bedeninin istemsizce dönüştüğünü fark eder. Fassin'in vücudu tam “Ters dönme noktasına ulaşılmıştı ve göğsü, teni ve uzuvları üzerindeki basınç birkaç saniye içinde kalkıp da tüm bedeni kan akışını hızlandıracak ölçüde ani bir kabarma eşliğinde bu değişime adapte olmak ve bastırılma duygusunu silip atmak için çabalarırken [...] yeniden yapılandığını hissetti.”¹⁹⁷ Diğer taraftan, Kültür bireylerinin ayırt edici özelliği olan salgı bezleri Fassin'de bulunmasa da o “her şeye çabucak aşinalık kazanır özellikteki bağışıklık sistemine”¹⁹⁸ sahiptir. Dolayısıyla Fassin'in yüksek yer çekimli ya da sıfır yer çekimli ortamlara doğumundan sonra geçirdiği genetik müdahaleler sonucunda ve yapılandırılmış/güçlü bağışıklık sistemi sayesinde uyum sağladığı anlaşılır. İncelenen her üç eserde, galaksiden galaksiye coğrafi şartların değiştiği, yer çekimi gücünün gezegenler arasında anlamlı derecede farklılaştığı dikkat çekse de özellikle güçlendirilmiş beden formlarına sahip ana karakterlerin yeni ya da değişen koşullara rahatlıkla uyum sağladıkları görülür. Bu noktada yazar, gen teknolojisinin insan üzerindeki bir başka olası etkisine dikkat çeker. İnsanın çevresi ve bulunduğu yer ile olan uyumu artırılmıştır. Bu bağlamda, romandaki transhüman karakterler kendi beden sınırlarını aşmakla kalmaz, kendilerini kısıtlayan/çevreleyen sınırları da aşar.

Transhümanist Manifesto'da belirtildiği üzere; “Her insan genetik özgürlüğü hak eder. İnsanlar bedenlerine sahip olma, kim olduklarını şekillendirme ve yaşamlarını deneyimleme konusunda temel bir hakka sahiptir. Morfolojik Özgürlük...”¹⁹⁹ bu amaca hizmet edecektir. Bu bağlamda transhümanistler, özgür bedenlere ve cinsiyet

¹⁹⁶ Banks, *The Player of Games*, 239.

¹⁹⁷ Banks, *Cebirci*, 119

¹⁹⁸ Banks, *Cebirci*, 230

¹⁹⁹ Natasha Vita-More, "The transhumanist manifesto." Humanityplus.org 12 (2020). Erişim Tarihi: 16.12.2022 <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-manifesto>

değiştirmenin makullüğüne gönderme yapar. Tam da bu açıdan, çalışmaya konu olan eserler boyunca karakterler, erkek morfolojisinden kadın morfolojisine geçebilme özelliğine sahiptir. Diğer bir ifadeyle, cinsiyet değiştirme, bir beden formundan başka bir beden formuna geçiş; *Phlebas'ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarında gen sabitleme yöntemi ile mümkün kılınırken, *Cebirci* romanında genlerini değiştirebilme yetisine sonradan erişmiş karakterler vasıtasıyla gerçekleştirilir.

Oyunların Oyuncusu romanının yan karakteri Hafflis bir Kültür bireyidir ve Gurgeh'in arkadaşıdır. Son derece gelişmiş gen teknolojisinin avantajlarından yararlanmayı kendine amaç edinen Hafflis'in eser boyunca cinsiyet değiştirdiği ve bu durumdan haz duyduğu görülür. Hafflis bu şekilde kapasitesini ve deneyimlerini artırmakta, biyolojik sınırlarını istediği zaman ve istediği durumda aşmaktadır. Aslında belirtilen özellik Hafflis'e özgü bir özellik değildir. Kültür bireylerinin büyük çoğunluğunda bu ayrıcalıklı nitelik bulunur zira Kültür bireyleri, daha doğumlarından önce onlara çeşitli nitelikler kazandıran, kapasitelerini artıran, bilişsel yetkinliklerini en üst seviyeye taşıyan, kısacası insanı bir üst-insan evresine ulaştıran gen sabitleme (genofixing) sürecine tabi tutulur.

“Hafflis'in yedi çocuğu olması alışılmadık bir durumdu; normalde insanlar bir tane doğurur ve bir defa baba olur. Kültür böyle bir savurganlığı hoş karşılamıyordu ama Hafflis hamile kalmayı seviyordu. Ancak birkaç yıl önce değişmiş olduğu için şu anda bir erkek aşamasındaydı.”²⁰⁰

Kültür vatandaşlarının istedikleri zaman cinsiyet değiştirme tercihlerinin bulunduğu ve bu konuda özgür oldukları görülür. Transhümanistlerin değindiği morfolojik özgürlükten kastedilen de budur; yani hiçbir insanın cinsiyet değiştirme özgürlüğü kısıtlanmamalı, hiçbir kimse de cinsiyetini değiştirmeye zorlanmamalıdır. Sandberg morfolojik özgürlüğün kabul edilmesi ve tanınması gerekliliğine vurgu yapar.²⁰¹

Yine de Kültür evreninde bireylerin sık sık çocuk sahibi olması, bir başka ifadeyle bilinçsiz üreme, toplum tarafından yadırganır; bu onlar için yazılı olmayan bir kuraldır. Diğer taraftan Hafflis için bu bir kural değil, haz veren bir özelliktir. Bu yüzden cinsiyet değiştirmekten mutluluk duyar. *Oyunların Oyuncusu* romanı boyunca Hafflis karakteri

²⁰⁰ Banks, *The Player of Games*, 44.

²⁰¹ Anders Sandberg, “Morphological Freedom – Why We Not Just Want It, but Need It”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (56-64), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013. 56-57.

erkekten kadına, kadından erkeğe birçok kez dönüşüm gerçekleştirir. Gurgeh Azad İmparatorluğu'ndayken arkadaşlarından aldığı elektronik mesajlarda Hafflis'in "[...] başka bir çocuğa sahip olabilmek için yeniden kadına dönüşmekten"²⁰² bahsettiği yazılıdır. Kültür vatandaşlarından farklı olarak, *Cebirci* romanında geçen Ahali bireyleri yine kendi istek ve arzularıyla cinsiyet değiştirip çocuk sahibi olabilmektedir. Ahali bireyleri kadınlığı daha ziyade doğurganlık yetisi elde etmek için tercih ederler; bunun dışında genellikle erkek olmayı seçtikleri görülür. Bu durum anlatıcı tarafından şöyle açıklanır: "bir Ahali mensubu yaşamının yüzde doksan dokuzundan fazlasını erkek olarak geçirir, sadece hamile kalıp doğum yapabilmek için dişi kimliğine geçiş yapardı."²⁰³

Cinsiyet seçimleri üzerinde bu denli kontrole sahip olan Hafflis gibi Kültür bireylerinin üreme organlarını istedikleri şekilde dönüştürmesi insan-ötesi toplumlarda üreme teknolojisinde gelinen noktayı da gözler önüne serer. Bu bağlamda, kadın-erkek rolleri değişmekte, toplumsal cinsiyet kavramı yeniden sorgulanmaktadır. Dolayısıyla, kadın ve erkek arasında toplumsal ve kültürel olarak süregelen farklılıklar bulanıklaşır. Bu noktada *Oyunların Oyuncusu* romanında toplumsal cinsiyet ve üreme normlarının büyük ölçüde değiştiği transhümanist bir dünyanın kapıları aralanır. Aynı zamanda eserlerde ifade edilen kişinin cinsiyetini değiştirme kolaylığı ve özgürlüğü ile üreme teknolojisindeki ilerlemeler; insanın biyolojik sınırlarını aşmasını amaçlayan ve insan deneyimini geliştirmek/ dönüştürmek adına teknolojiyi merkeze alan transhümanist hedefler ile örtüşür.

Eserlerde incelenen "transhüman" karakterlerin cinsiyet değişikliğini tercih nedenleri farklılıklar arz eder. Örneğin kadın olmak isteyenler için gebe kalabilme ve bir bebeğe sahip olabilme cinsiyet değiştirmede etkin sebep olarak gösterilirken; bu, erkek olmak isteyenler için babalık duygusunu tatma olabilmektedir. *Cebirci* romanında cinsiyet değiştirip çocuk sahibi olma, bir çeşit toplumsal baskının sonucu olarak değerlendirilebilir çünkü Ahali bireyleri için "Dişiliğe geçip doğum yapmak toplumsal bir görev kabul ediliyordu; bu yükümlülüğün olabilecek en üst düzeyde onurlandırılması ona Ahali töreleri içinde bir eşine daha rastlanmayan bir konum kazandırmıştı. Bu durum dönüşüm geçiren kişinin itibar etiketine büyük katkıda

²⁰² Banks, *The Player of Games*, 103.

²⁰³ Banks, *Cebirci*, 52.

bulunurdu.”²⁰⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere, üreme organlarına kavuşarak bedensel dönüşüm geçiren Ahali bireylerinin toplumsal saygı kazandığı görülür. Aslında Ahali mensupları bu saygıyı önemsedikleri kadar çocuklarını umursamazlar çünkü onlar “sırf beklenti bu yönde olduğu, kendilerine bol itibar puanı kazandırdığı ve kişiye üstlenmiş olunan görevi bir şekilde tamamladığı hissi verdiği için” yaparlar bunu. Bu bakımdan, Ahali mensuplarının çocuk sahibi olmaya ve çocuk yetiştirmeye yönelik bakış açıları *Phlebas’ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarındaki Kültür mensuplarınınkinden farklıdır. Kültür vatandaşları çocuklarına değer verir, onları çeşitli eğitime tabi tutar ve onların gelişimlerini her açıdan tamamlamalarına yardımcı olurken; Ahali mensuplarının çocuklarına son derece acımasız davrandığı anlaşılır. Kendi çocuklarını bir oyunun parçası haline getiren Ahali, “herkesin bildiği üzere, kendi gençlerini avlardı [...] Ahali’nin gözünde bu, gayet normal bir şeydi.”²⁰⁵

Cinsel yönelim değişikliği ve cinsel deneyimleri artırma isteği karakterlerin cinsiyet değiştirme kararlarındaki en önemli sebeptir. Özellikle Kültür evreninde hiç cinsiyet değiştirmeyen kişiler oldukça tuhaf karşılanarak toplumsal değerlere aykırı tipler olarak nitelendirilir. Diğer taraftan, bazı Kültür bireylerinin uzun yaşam süreleri boyunca cinsiyet değiştirmeyi hiç tercih etmedikleri anlaşılır. Gurgeh da bunlardan biridir. Azad İmparatorluğu’na gitmek için yola çıkmadan önce, kendisine bir veda yemeği düzenlenir. Bu yemekte arkadaşları Gurgeh’i uğurlamaya gelmiştir.

“Masanın etrafına sıkışmış kalabalığın arasında eski sevgililerinden en az on kişi vardı. Bu on kişiden altısının son birkaç yıl içinde cinsiyet değiştirip erkek olmayı -ve öyle kalmayı- seçmiş olmasının ne anlama gelebileceğini merak etti.”²⁰⁶

Cinsiyet değiştirme kararlarında özgür olan Kültür bireyleri başka bir cinsiyete sahip olduklarında aynı zamanda cinsiyet kimliklerini, bedenlerini ve toplumsal rollerini dönüştürmektedir. Bu defa cinsiyet değiştirme gereksiniminin nedeni, anlamı/anlamsızlığı Gurgeh tarafından sorgulanır. Gurgeh’in bir zamanlar duygusal bağının olduğu, sevgi beslediği, ilişki yaşadığı kadınların yerini, gen düzenleme faktörünün ayrıcalığından yararlanarak geçirdikleri dönüşüm ile artık erkekler almıştır. Gurgeh bu durumu özümsemiş olmasına rağmen bütünüyle kabul etmekte güçlük çeker.

²⁰⁴ Banks, *Cebirci*, 289.

²⁰⁵ Banks, *Cebirci*, 81.

²⁰⁶ Banks, *The Player of Games*, 93.

Roman boyunca cinsiyet algısı bu şekilde kırılmakta ve biyolojik cinsiyet anlamsızlaştırılmaktadır.

İncelenen eserlerde, karakterler cinsiyet değiştirilebilir ve insan böylece biyolojik sınırlarını aşabilir. Diğer taraftan, bu özelliğe sahip olan Gurgeh'in eser boyunca cinsiyet değiştirmediği ve hatta bunu hiç arzulamadığı görülür. Gurgeh ayrıca neden cinsiyet değiştirmediği konusunda sorgulanmakta ve arkadaşları tarafından yadırganmaktadır. "Sende [...] belki de ilkel bir şey var Gurgeh. Hiç cinsiyet değiştirmedin, değil mi?" Başını salladı. "Ya da bir erkekle yatmadın? Bir kez daha salladı. "Ben de öyle düşünmüştüm [...] Tuhafsın, Gurgeh."²⁰⁷ Anlaşılabileceği üzere, bu toplumda cinsiyet değiştirme, kıyafet değiştirme kadar basite indirgenmiş bir faaliyet olarak kanıksanmıştır.

Oyunların Oyuncusu romanındaki Azad toplumunda uygulanan öjeni çalışmaları ve seçilmiş genlerden yeni nesiller yaratma uygulaması başka bir yönüyle *Cebirci* romanındaki Ahali toplumu örneği üzerinden okuyucuya aktarılır. Bu noktada, zorluklarla mücadele edemeyen güçsüz çocuklar yaşamlarının ilk yüzyıllık dönemlerinde Ahali mensuplarınca ayıklanır; hayatta kalan çocukların ise önlerinde çok uzun süreler yaşayacakları seneler vardır. Dolayısıyla, "Küçük hergelelerin ileride neresinden baksan milyarlarca yıl yaşama şansı vardı. Şunun şurasında bir yüzyıl boyunca elemenden geçirilip ayıklansalar ne çıkardı ki?"²⁰⁸ ifadesinden de anlaşıldığı gibi, insanların elemenden geçirilmesi, güçsüzlerin saf dışı bırakılması ve toplumdan ayıklanması bu toplumda normal karşılanır. Burada belirtilen durum, öjeni uygulamalarına örnek oluşturur.

Phlebas'ı Hatırla romanındaki baskın medeniyet Kültür iken *Oyunların Oyuncusu* romanında baskın medeniyet Azad'tır. *Oyunların Oyuncusu* romanı ana karakteri Gurgeh bir Kültür vatandaşıdır. Dolayısıyla Kültür'ün bireylerine sunduğu tüm ayrıcalıklara sahiptir fakat *Oyunların Oyuncusu* adlı bilim kurgu romanındaki hikâyenin büyük çoğunluğu Azad İmparatorluğu'nda geçer. Azad galaksideki başka bir baskın uygarlıktır ve bu medeniyet imparatorluklarına ismini veren Azad adında oldukça ileriye teknolojiye dayalı bir oyuna sahiptir. Bu noktada, romanın ana odağının Azad oyunu üzerine kurulu olduğu söylenebilir zira bu oyun Azad medeniyetinin hiyerarşik

²⁰⁷ Banks, *The Player of Games*, 24.

²⁰⁸ Banks, *Cebirci*, 237.

düzenini yansıtan oldukça karmaşık ve stratejik oyunların genel adıdır. Kültür yöneticileri tarafından Azad oyununu oynaması için görevlendirilen Gurgeh'in öncelikle Azad uygarlığını yakından tanıması gerekir. Bu bakımdan Azad oyunu, Azad İmparatorluğu, Azad toplumu ve onların gelişmişlik düzeyi, sosyal yaşamı, Azad vatandaşlarının özellikleri Gurgeh'e ayrıntılı şekilde öğretilir. Aynı zamanda okuyucu da Kültür medeniyeti ve Azad medeniyeti arasındaki farklılar ya da benzerlikleri anlamlandırır. Öğretiler esnasında Gurgeh Azadlıların baskın türleri ve cinsiyet ayrımları hakkında bilgi sahibi olur. Cinsiyet özellikleri bakımından Azadlılar Kültür bireylerinden oldukça farklıdır. Öjeni çalışmalarına önem veren Azad uygarlığını gen teknolojilerinin geldiği boyut açısından transhümanist yaklaşımla irdelemek yerinde olacaktır:

"Baskın tür humanoid – insansı robot- insansıdır, ancak çok alışılmadık bir şekilde [...] üç cinsiyetten oluşur. Gurgeh'in görüş alanının ortasında, sanki yıldızlardan oluşan düzensiz kürenin ortasında duruyormuş gibi üç figür belirdi [...] Her biri farklı şekillerde tuhaf görünüyordu [...] oldukça kısa bacakları; hafif şişkin, düz ve çok soluk yüzleri vardı. "Soldaki," dedi Worthil, "testisleri ve penisi taşıyan bir erkek. Ortadaki ise bir tür ters çevrilebilir vajina ve yumurtalıklarla donatılmıştır. Döllenmiş yumurtayı, rahmi olan sağdaki üçüncü cinsiyete yerleştirmek için vajina ters çevrilir. Ortadaki baskın cinsiyettir."²⁰⁹

Yardımcısı Worthil tarafından hologram teknolojisi kullanılarak Azad bireyleri Gurgeh'e tanıtılır. Üç figür üç farklı Azad bireyini tanımlar ve fiziksel görünüşleri bakımından Gurgeh'e oldukça aykırı gelirler. Azad uygarlığının baskın türlerindeki cinsiyet çeşitliliği, teknoloji vasıtasıyla biyolojik sınırlarını aşan bedenlere örnek oluşturur. Diğer taraftan, cinsiyet rollerinin karmaşıktığı bir düzen tasvir edilirken geleneksel aile yapısının ters yüz edildiği görülür. Ayrıca Azad toplumu açısından teknolojinin bireyi ve toplumu dönüştürdüğü, yeni sosyal/toplumsal düzenlere ön ayak olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu noktada radikal transhümanist bir akım olarak ifade edilen "cinsiyetçilik sonrası/post-cinsiyetçilik" (post-genderism) akımı, Banks'in kurgu dünyasındaki toplumsal cinsiyet eğilimlerini destekler niteliktedir zira post-cinsiyetçiler biyoteknolojilerin, yapay rahim ve benzeri gelişmiş üreme teknolojilerinin kullanımı yoluyla toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Onlara göre, cinselliğin üreme amacı ortadan kalkacaktır. İnsanlar istedikleri zaman cinsiyet değiştirebilecek ve doğurganlık işlevleriyle hem babalık hem de annelik rolünü

²⁰⁹ Banks, *The Player of Games*, 74.

üstlenebileceklerdir. Diğer bir ifadeyle, post-cinsiyetçiler özgürce ve kolayca cinsiyet ve eğilim değiştirme yeteneğine erişmeyi arzu eder.²¹⁰

Kültür medeniyetinde cinsel yönelim, cinsiyet değiştirme bireysel özgürlük olarak görülür. Bu açıdan Kültür bireyleri kendi cinsiyet kimliklerini yeniden tanımlamakta serbest bırakılır. Diğer taraftan Azad medeniyeti önemli ölçüde ataerkildir ve İmparatorluğun cinsiyetlere biçtiği roller önceden belirlenmiştir: “Ortada duran cinsiyet toplumu ve imparatorluğu kontrol eder. Genelde erkekler asker, kadınlar ise mal olarak kullanılır.”²¹¹ Azad bireyleri toplumun dayattığı roller dışına çıkamamaktadır. Ayrıca Kültür bireylerinin cinsiyet değiştirme özgürlüğü, Azad bireyleri için söz konusu bile değildir. Her ne kadar gelişmiş teknolojileri sayesinde bu özelliğe kavuşsalar da, İmparatorluğun belirlediği kuralların dışına çıkarak cinsiyet değiştirmek suç sayılır. Gurgeh ile Worthil’in diyalogundan bu durum anlaşılır. Gurgeh Azad bireylerini kastederek, “Sanırım bu insanların cinsiyet değiştiremeyeceği anlamına geliyor” der ve Worthil de onu onaylayarak “Genoteknolojik olarak bu yüzlerce yıldır ellerinin altında ama yasak”²¹² ifadelerini kullanır. Dolayısıyla yüksek teknoloji seviyesine ulaşmış Azad uygarlığında transhümanlar yani biyolojik ve fiziksel sınırlarını aşarak üstün insana ulaşmış bireyler katı kurallar ve kısıtlayıcı yasalar ile kontrol altında tutulmaktadır. Bu noktada, sözde bedeni özgürleştirilen transhümanın karar alma/uygulama iradesinin kısıtlandığı söylenebilir.

Bora Horza’nın ait olduğu tür olan Değişçinlerin çoğunun diğer tür tarafından sevilmediği bir gerçektir. Genetik müdahalelerle biyolojik sınırlarını aşarak başka bedenleri de taklit etme, kılık değiştirme gibi avantajları bulunan Değişçinler bu özelliklerinden ötürü bulundukları toplumdan dışlanma dezavantajıyla karşı karşıya kalırlar. Bu anlamda teknolojik yeniliklerin getirdiği güç, bazı durumlarda Horza için teknolojik yalnızlığın sebebi olur. Dolayısıyla, genetik manipülasyonların uzun vadede toplum tarafından olumsuz yansımalara ve algılara yol açtığı görülmektedir. Banks, bunun sebebini şu şekilde yorumlar: Değişçinler “Orijinal genetik yapılarından çok uzaklaşmakla kalmıyor, aynı zamanda herkesin kimliğine yönelik bir tehdit, taklit etmeleri söz konusu olmayan kişilerin bile bireyselliklerine yönelik bir meydan okuma

²¹⁰ Manzocco, 41.

²¹¹ Banks, *The Player of Games*, 75.

²¹² Banks, *The Player of Games*, 75.

teşkil ediyorlardı.”²¹³ Ayrıca bu durumun, gezegendeki diğer türlerin onlardan nefret etmelerine yol açtığı görülür çünkü Değişçinler taklit ettikleri kişilerin fiziksel özelliklerini aldıkları gibi kişisel özelliklerini ve davranış biçimlerini de kopyalamaktadır. Bu kopyalama ile birlikte, herhangi bir insanın ya da türün kendine has muazzam özellikleri, yetenekleri, kapasitesi, benlik algısı ve varlığı bu noktada bir anda basitleşir ve anlamsız hale gelir. Banks’ın ifadesi de bu yöndedir: “İnsanların kendilerine dair onca özellik arasından en değerli buldukları şey olan biricikleri bir Değişçinin bunu sadece bir kısıt olarak görüp kamuflaj olarak kullanmak üzere bire bir taklit etmesindeki o müthiş rahatlıkla bir şekilde değersizleşiyordu.”²¹⁴ Tam da bu noktada, genlerin yapısal ve fonksiyonel değişikliğiyle ortaya çıkan yeni özelliklerin bir tür için üstünlük ve fayda sağlarken; diğer türler için tehdit oluşturduğu söylenebilir. *Phlebas’ı Hatırla* romanındaki ana karakterin de içine düştüğü durum bundan kaynaklanmaktadır.

Transhümanistlere göre biyoteknolojideki gelişmeler ve genetik mühendisliği çalışmaları bunları gelecekte mümkün kılacaktır. *Phlebas’ı Hatırla* romanındaki ana karakterimiz tam da transmanistlerin hayal ettiği biyolojik ve fiziksel özellikleri barındırmaktadır. Bora Horza hayatta kalma düellosu esnasında bir silah olarak kullandığı dişlerini kaybeder fakat o, yenilenebilir ve kendisini onarabilir uzuvlara sahiptir. Dolayısıyla, biyo-genetik yetenekleriyle dişlerine kısa sürede kavuşacağı anlaşılır. “Zehirli dişleri de yeniden çıkıyorlardı ama kullanılabilir hale gelmeleri için yaklaşık yirmi gün geçmesi gerekecekti.”²¹⁵ Diğer taraftan *Cebirci* romanında sivriltilmiş dişlere sahip olan bir suikastçı Başrahip Luseferous’u öldürmek ister. Dişlerini silah olarak kullanmayı planlayan bu suikastçı amacına ulaşamayarak yakalanır. Sonrasında “tutsağın dört köpek dişi sökülerek hiç durmadan uzamalarını sağlayacak bir biyomühendislik işlemine tabi tutulduktan sonra yerine geri takıldı. Parmak kalınlığına ulaşan bu azman dişler gerek üst gerekse alt çene kemiğinden fırlayıp dudakları parçalayarak durmak bilmez uzayışını sürdürdü.”²¹⁶ Buradaki biyomühendislik işlemi sayesinde dişlerin durmaksızın uzayacak şekilde tasarlandığı anlaşılır, yalnız bu defa biyomühendislik çalışmaları Horza’da olduğu gibi insan/üstün-

²¹³ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 28.

²¹⁴ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 60.

²¹⁵ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 77.

²¹⁶ Banks, *Cebirci*, 12.

insan yararına değil, bir işkence çeşidi olarak kullanılır: “genetik olarak tasarlanmış olan bu iki çift diş, bu aşamadan sonra suikastçının bedenini delip içeri girdi.”²¹⁷ ifadesinden anlaşılacağı üzere suikastçı etkisiz hale getirilir.

Phlebas'ı Hatırla romanı boyunca gerek Horza'nın gerek diğer yan karakterlerin vücutlarındaki zarar görmüş uzuvlarını yeniden yapılandırdıkları ve eski hallerine geri döndürdükleri görülür. Örneğin bir tartışma esnasında görevli ile yaptığı kavgada Horza'nın omzu çıkar ve omzunu yerine takar. Bu okuyucuya şöyle aktarılır: “Sol omzunun çıkmasına izin verip yere yıkılmaya başladı [...] omzunu yerine taktı.”²¹⁸ Aynı doğrultuda, Xoxarlea adındaki İdirli bir savaşçı da bir çatışmada ağır yararlandıktan sonra şu ifadeleri kullanır: “Bedenim yaralı; kendini tamir etmeye çalışıyor. Hasar görmüş parçaları tamir etmeye çalışırken mecburen daha esnek, daha az dayanıklı bir vaziyet alıyor.”²¹⁹ Transhümanistlerin arzuladığı şey kendini yenileyen, onaran ve iyileştiren özellikteki beden formlarına kavuşmaktır. Böylelikle insanlar kendi yaralarını iyileştirebilecek, hastalıklar ya da kaza sonucu kaybettikleri uzuvlarının yerine yenisini ekleyebileceklerdir.

Phlebas'ı Hatırla romanı boyunca Kültür bireylerinin organlarını onarma, bir mücadelede ya da çatışmada kaybettikleri uzuvlarını yenileme özellikleri sıklıkla başvurdukları bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, *Oyunların Oyuncusu* romanında transhüman karakterlerin bu özellikleri katı kurallar ile kısıtlanmıştır. “İmparatorluk, kaybedilen vücut parçalarının yenilenmesine ya da değiştirilmesine izin vermiyordu.”²²⁰ Bu açıdan, Azad bireyleri de üstün-insan yetkinliklerine sahip olsa da bunlardan yararlanamaz. Özellikle Azad oyununda çeşitli organlarını ya da uzuvlarını kaybeden oyuncular, kurallar gereği bir daha eski beden formlarına sahip olamazlar. Bu kuralın oyunların ciddiyetini artırdığına inanılır.

Kültür medeniyetinde insanlar ve makinalar çeşitli haklara ve eşit özgürlüklere sahiptir. Olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilecek bazı genetik müdahaleler bireylerin rızası olmadan uygulanamaz. Dolayısıyla, bireyler özgür iradeleriyle bedenlerini neye ve nasıl dönüştüreceklerine karar verebilir. Diğer taraftan Azad toplumunda üstün-insana yönelik acımasız tutumlar ve katı kurallar vardır. Bu medeniyette bireysel

²¹⁷ Banks, *Cebirci*, 13.

²¹⁸ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 257-258.

²¹⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 481.

²²⁰ Banks, *The Player of Games*, 200.

özgürlükler kısıtlanmıştır. Bir taraftan transhümanist bir toplum portresi çizen Azad medeniyeti, diğer taraftan yaptığı uygulamalarla transhümanist felsefenin savunduğu amaçları göz ardı eder. Transhümanizm, insanların daha iyi bir hayat sürmeleri için teknolojik yeniliklerden yararlanılması gerektiğini savunurken, Azad toplumunda, insan biyolojisi üzerinde yapılan bilinçli manipülasyonlar ile insanların fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin azaltıldığı anlaşılır. Bu noktada gelişen teknoloji ve öjeni çalışmaları, üstün-insan konumuna erişmiş bireyler için dezavantaj oluşturur. Worthil bu konuyu şöyle açıklar:

"Azad, hakkında soğukkanlılıkla düşünülebilecek türden bir yer değil Jernau Gurgeh. Bir öjenik manipülasyon programı ortalama erkek ve kadın zekasını düşürdü; seçici doğum kontrolü sterilizasyonu, bölgesel aç bırakma, kitlesel sürgün ve ırka dayalı vergilendirme sistemleri soykırıma eşdeğer sonuçlar doğurdu ve sonuçta ana gezegendeki neredeyse herkes aynı renk ve yapıya sahip oldu."²²¹

Azadlılar her ne kadar seçilmiş ve belirlenmiş genlerle tek tip insansı tür yaratmaya çalışsalar da her yıl birkaç yüz bebek koyu tenli bebek olarak doğmaya devam eder. Bunun sebebi genlerin sürekli kendi kendilerini onarma ve düzeltme özellikleri olarak aktarılır. Koyu tenli doğan bebeklerin "Öjenik Konseyi"ne sunulması ya da boğulması beklenir. Bu yüzden çok az sayıda Azadlı ölümü göze alarak çocuklarını büyötmek istemektedir.

Azad toplumunda baskın insansı türlerden bir birey olan Hamin, kendi türlerinden bahsederken şöyle der;

"İrkımızın fizyolojisinin bizi sıra dışı kıldığını [...] üstün yetenekli olduğumuzu söylememe gerek yok. Ayrıca, bizim toplumumuzda insanları kontrol etmek mümkün. Birine, hatta birkaç kişiye yapmak istemeyecekleri şeyleri yaptırmak mümkün. Size burada, kendi dünyanızda imkânsız olduğunu bildiğiniz türden bir deneyim sunabiliriz."²²²

Azadlılar'ın bu özelliklere, ırklarına yaptıkları çeşitli genetik müdahalelerle ve öjeni çalışmalarıyla sahip olduğu anlaşılır. Dolayısıyla, Azad toplumunda insanlar bilinçli olarak yüzyıllardır genetik manipülasyona maruz bırakılır. Böylece insan önce insansı robota dönüşmekte ve nihayetinde transhüman/üstün-insan konumuna evrilmektedir. Bu sayede fizyolojik sıra dışı güçlere kavuşan Azad bireyleri hem uzuvları hem cinsiyetleri üzerinde kontrol gücüne sahip olur. Diğer taraftan, Azadlıların düşünce gücüyle de

²²¹ Banks, *The Player of Games*, 80.

²²² Banks, *The Player of Games*, 221.

manipüle edilerek farklı davranış ve tutumlara yönlendirildiği anlaşılrsa da transhümanların nasıl kontrol edildiğine dair bilgi gizemini korur. Devam eden sohbetlerde, Gurgeh de Kültür hakkında bazı bilgileri Hamin ile paylaşır. Özellikle Kültür'ün cinsel adetleri Hamin'i hem şaşırtır hem de kızdırır. Bu durum şöyle aktarılır:

“Hamin, Kültür'ün cinsel adetlerini daha da büyüleyici buldu. Kültür'ün homoseksüelliği, ensesti, cinsiyet değiştirmeyi, hermafroditliği²²³ ve cinsel özelliklerin değiştirilmesini, gemi yolculuğuna çıkmak veya saç stilini değiştirmek gibi insanların yaptığı normal bir şey olarak görmesi onu hem sevindirmiş hem de öfkelenmişti.”²²⁴

Bu bakımdan diğer gelişmiş teknolojilerde olduğu gibi Kültür medeniyeti gen teknolojisinde de Azad'dan üstündür, Hamin'i kızdıran durum da onun bu gerçeği öğrenmesidir. Banks'in tam da burada aktardığı ifadeler, yani cinsiyet değiştirmeyi saç stili değiştirmek gibi normalleştirilmesi Sandberg'in morfolojik özgürlüğe bakış açısıyla birebir örtüşür çünkü Sandberg'e göre morfolojik özgürlük kişinin kendini modifiye etme/değiştirme hakkıdır zira o, “Eğer mutluluk arayışım bedensel bir değişiklik gerektiriyorsa –ki bu saçımı boyamak ya da cinsiyetimi değiştirmek olabilir- o zaman özgürlük hakkım morfolojik özgürlük hakkını beraberinde getirir.”²²⁵ sözleriyle transhümanizmin bedensel özgürlüğe yaklaşımını ortaya koyar.

Phlebas'ı Hatırla romanının bir bölümünün başlığı, “Yiyiciler”²²⁶ olarak verilir. Horza galakside başka bir maceradan ve savaştan kaçarken geminin hasar alması ile barbarların yaşadığı bir adaya inmek zorunda kalır. Burada farklı bir dil konuşan ve daha ilkel insanlardan oluşan yerliler yaşar. Horza'nın ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla bunlar insan ya da insandan evrilmiş başka yaratıklardır; “İnsanlardı ama bu sözcük galaksideki o kadar çok türü kapsıyordu ki kimin insan olup kimin olmadığı”²²⁷ uzun tartışmaları beraberinde getiren bir konudur. Banks, oldukça medeni dönemde, ütopyik bir evrende, gelişmemiş toplumların varlığına da yer verir. Burada yaşayan insanların insan eti yiyen barbarlar olduğu anlaşılır. Bu barbar topluluğun lideri Fwi-Song adında

²²³ Hermafrodit, erdişi veya hünsâ; hem erkek hem de dişi üreme organı bulunduran canlılara verilen addır.

²²⁴ Banks, *The Player of Games*, 225.

²²⁵ Anders Sandberg, “Morphological Freedom – Why We Not Just Want It, but Need It”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (56-64), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013. 61.

²²⁶ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 180.

²²⁷ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 180.

şışman, acımasız ve devasa bir devdir. Horza, bu deve yem olmadan hemen önce, onu da tükürüğündeki, dişlerindeki ve tırnaklarındaki zehir bezleri sayesinde etkisiz hale getirmeyi zor olsa da başarır. “Peygamberin mide kasları çoktan felç olmuşlardı, zehri kusarak çıkaramazdı.”²²⁸ ifadesinde geçen peygamber, bu ilkel toplumun lideri Fwi-Song’un kendisidir ve bu olayla devin yaşamı son bulur.

İncelenen eserlerde, genetik müdahalelerin insanın dönüşümüne nasıl yol açtığını örnekleyen oldukça zengin bir içerik mevcuttur. Genetik müdahalelerin insan bedenini güçlendirmenin yanı sıra birtakım estetik müdahaleleri de kapsadığı roman karakterleri vasıtasıyla anlaşılır. Daha iyi bir görünüme sahip olma arzusu daha sağlıklı bedenlere sahip olma isteği kadar güçlüdür. *Cebirci* romanı karakteri Saluus’un bu isteğini bilen babası, onu bir doğum günü hediyesi olarak “Bitirme Kliniği” adında bir merkeze götürür. Burada Saluus çeşitli müdahalelerle dişlerini yeniden yapılandırır, gözlerini genişletir ve ten rengini tamamen değiştirir. Klinikte uygulanan bazı teknikler ile Saluus kendini ve bedenini yenilenmiş hisseder çünkü bu dönüşümle birlikte “olaylara odaklanma kapasitesi tavan yapmış, ter bezleri, karşı cinsi uyarıcı nitelikteki salgıları ve elektrik çarpması durumunda verilen bedensel tepkiler üzerindeki kontrolü pekişmişti”.²²⁹ Dolayısıyla hem estetik hem fiziksel hem de zihinsel açıdan Saluus artık yeni nitelikler kazanmıştır. Bu nitelikler bazen de doğmadan önce genlere yapılan müdahalelerle insanlara kazandırılır. Diğer bir ifadeyle, insanların fiziksel görünümleri estetik açıdan mükemmel olacak şekilde önceden tasarlanabilir. Bu açıdan, Jaal Tonderoon karakteri buna örnek teşkil eder çünkü o;

“komisyonca tasarlanmış bir suratla doğmuştu [...] onunla tanışan hemen herkesin gözünde dayanılmaz bir çekiciliği vardı. Fassin’in kendine sakladığı kişisel tahmine göre Jaal’inki hâlâ tam olarak oturmamış, olgunlaşmayı bekleyen bir surattı ve kız orta yaşlı biri olduğunda şimdikinden çok daha güzel bir hal alacaktı.”²³⁰

Görüldüğü üzere romanda belirtilen çağda, insanlar doğumlarından önce ya da sonra farklı görünümlere, vücut özelliklerine, diğer insanları tahrik edecek boyutta uyarıcılara rahatlıkla kavuşmaktadır. Banks’in kurgusal dünyasında, doğal seçilimin yerini yapay seçilime bırakmış olduğu görülür. Romandaki karakterlerin tasarlanmış bedenleri,

²²⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 209.

²²⁹ Banks, *Cebirci*, 458.

²³⁰ Banks, *Cebirci*, 60.

onların aslında genetik bir tasarım ürünü olduğunu ortaya koyar; bu noktada insanın artık kendi konumundan sıyrılarak aşkın insan konumuna evrildiği çıkarımı yapılabilir. Transhümanizmin önde gelen savunucularından olan Max More, doğaya bir mektup niteliğinde yazdığı bir çalışmada tam da bu noktaya değinir. Ona göre insan anayasasında bazı değişiklikler yapılmalıdır. Bu bağlamda, insanlık artık genetik miraslarının tutsağı olmamalıdır ve doğal seçim ile gelen tüm bireysel kusurların düzeltilmesi gerekir. Genetik programlama ile insanlık kendi zihinsel ve biyolojik süreçleri üzerinde söz sahibi olacaktır. Bu yolla ayrıca insanın entelektüel kapasitesi ve bedensel yetkinlikleri artırılacaktır. İnsan gelişen teknolojiyle giderek daha da bütünleşecektir ve kendi bedeni üzerinde kontrol sağlayacaktır.²³¹

Çalışmaya konu olan romanlarda, insan doğasını ve insanın doğal yapısını değiştiren bazı genetik manipülasyonların toplumda etik, kültürel ve ahlaki sorunlar doğurabileceği de gözler önüne serilir. Bu açıdan irdelendiğinde, *Phlebas'ı Hatırla* romanının bir bölümünde “Hasar”²³² adlı bir oyun oynanır ve bu oyun dronlar, makineler, insansılar ve galaksideki çeşitli türler tarafından yaklaşık yirmi bin seyirciyle izlenir. Oyunu izleyenler arasında genetiği doğuştan şekillendirilmiş kadınlar/cariyeler de bulunur. Bu bilgi okuyucuyla şöyle paylaşılır:

“Harem'deki dişiler daha döllenmiş bir yumurta olmalarından önce genetik yapıları çok sayıda insansı türün erkeklerine çekici gelecek halde değiştirilmekle kalmıyor, aynı zamanda çevrelerine son derece etkili afrodizyak feromonlar saçıyorlardı [...] Çevresindeki erkeklerle kadınların çoğu bariz bir şekilde cinsel açıdan uyarılmışlardı.”²³³

Buradan anlaşıldığı üzere, bahsi geçen kadınlar, birtakım genetik müdahalelere maruz bırakılarak erkeklerin arzulayacağı vücutlara kavuşur. Dahası, onların vücutlarından yaydıkları cezbedici kokular da değiştirilmiş genlerinin bir sonucudur. Bu bağlamda, genetik modifikasyonlarla insanın doğal cinsel dürtülerinin kontrol altına alınabileceği anlaşılmakta ve genetik biliminin insan doğasını manipüle etme potansiyeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada yazar, biyoteknolojinin biyoetik sorunları beraberinde getirebileceğine vurgu yapar.

²³¹ Max More, “Letter to Mother Nature”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (449-450), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013. 449.

²³² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 228.

²³³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 249-250.

Kültür hikâyelerinde daha önce belirtildiği üzere birçok tür bulunmaktadır. Bunlardan biri de olay örgüsü bakımından önemli bir konumda bulunan İdirililerdir. İdirililer, oldukça zeki ve teknolojik olarak gelişmiş varlıklardır. Bu insansı türlerin en belirgin özellikleri üç metreyi aşan boyları ve üç bacaklı olmalarıdır. Bunların insana benzer varlıklar olduğu söylenebilir. Dayanıklı bedenleri ve güçlü fizikleriyle bilinirler. Ayrıca vücutları gelişmiş sibernetik ve diğer ileri teknoloji biçimleriyle büyük ölçüde güçlendirilmiştir. İdirililer’de cinsiyet kavramı anlamını yitirir. Çiftleşmeleri diğer türlerin durumundan farklıdır. Fal Ngeestra, bir gezisi esnasında İdirililere rastlar ve çiftleşmelerine tanıklık eder. Anlatıcı tarafından bu durum şöyle aktarılır: “İkili çift cinsiyetliydi, çiftin her biri diğerini hamile bırakıyordu ve ikisi de normalde ikiz doğuruyordu. Bir ya da nadiren iki hamilelikten sonra verimli üreme aşamalarından çıkıp savaşçı oluyorlardı.”²³⁴ Genetiğiyle oynanmış bu türlerin fiziksel görünüşleri kadar cinsel yaşamları da diğer türlere ve insanlara göre oldukça farklıdır. Bir İdirli’nin verimli üreme evrelerini tamamladıktan sonra belli bir olgunluğa ulaşarak savaşçı olma kabiliyetlerine ulaştığı anlaşılır. Banks’in ifadesiyle savaşçı özelliklerine kavuşan bu insansılarda birtakım dönüşümler meydana gelir, onlar;

“[...] Daha marifetli, daha az açık fikirli, daha mantıklı ama daha az yaratıcı, daha amansız ve daha az şefkatli oluyorlardı. Boyları bir metre daha uzuyordu; ağırlıkları neredeyse iki katına çıkıyordu [...] kaslarının hem hacmi hem de yoğunluğu artıyordu ve iç organları bu güç artırıcı değişikliklere destek sağlayacak biçimde değişiyordu [...] bedenleri cinsel organlarını absorbe ediyor, cinsiyetsizleşiyorlardı.”²³⁵

Kültür medeniyetinde yaşayan insanların büyük bir bölümü genetik müdahaleyi özümlemiş olsalar da bu konudaki bazı kararlar insanların tercihlerine bırakılır. Örneğin Kültür içindeki farklı türler arasında üreme imkânı sağlayan genetik uyum özelliği kimileri tarafından tercih edilmez çünkü Kültür insanlarının “bazıları estetik ya da felsefi nedenlerden ötürü temel insan yapısını korumayı tercih ediyorlar başkaları da temel insan yapısında o kadar fazla değişiklik yapmışlar ki herhangi bir türler arası üreme mümkün olmuyor.”²³⁶ Dolayısıyla, Kültür içerisinde çeşitli genetik modifikasyonların gerçekleşmesi insansıların özgür iradelerine bırakılır; fakat aşırı genetik müdahaleler sonucunda yapısı ve gen özellikleri değişen insanın üreme

²³⁴ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 342.

²³⁵ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 343.

²³⁶ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 594.

özelliğini ve soyunu devam ettirme yetisini de kaybedebileceği anlaşılr. Burada bir taraftan genlerin yapısına müdahalenin faydasından bahsedilirken diğer taraftan genetik müdahalelerin uzun vadede ortaya çıkan yan etkisine vurgu yapılmaktadır zira teknolojik yeniliklerin aşırı ve bilinçsizce kullanımının, transhümanların soylarını devam ettirmelerinde tehdit unsuru oluşturabileceği görülür.

3.2 YAPAY ZEKÂLARIN YÜKSELİŞİ VE MAKİNELER

Iain M. Banks'in bilim kurgu romanlarında Yapay Zekâlar (YZ), makineler, bilinçli dronlar, robotlar başat rol oynar. Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır. Çalışmanın bu bölümünde geçen yapay zekâlar/makineler/dronlar ifadesi zekâ düzeyleri artırılmış, bilinçli, kendi kararlarını verebilen ve kendi kaderlerini değiştirebilme özelliklerine sahip akıllı varlıkları nitelemektedir. Eserlerde ele alınmış biçimiyle YZ'ler çeşitli alanlarda insan yeteneklerini aşan son derece gelişmiş ve akıllı makinelerdir.

Özellikle Kültür serilerinde yapay zekâlar güçlü yan karakterler olarak olay örgüsünün merkezinde yer alır. Kültür serilerinin dışında kalan *Cebirci* romanında ise yapay zekâlardan adeta lanetlenmiş akıllı varlıklar olarak bahsedilir. Diğer taraftan Iain M. Banks, tüm bilim kurgu romanlarında YZ'lerle işbirliği içerisinde. Yazar, romanları boyunca okuyucuya YZ-insan etkileşiminin farklı örneklerini sunar.

Yazarın irdelenen eserlerinde YZ'lerin mutluluk, nefret, üzüntü, kızgınlık, sevgi gibi insana özgü birçok niteliği taşıdığı görülür. Bunun yanında romanlar boyunca, bazı YZ'lerin fiziksel güç ve zihinsel kapasite olarak insanlardan, daha doğrusu etkinlikleri ve kabiliyetleri arttırılmış üstün-insanlardan daha da üstün olduğu ifade edilebilir. Yapay zekâların bu üstünlüğünün Banks'in kurgusal toplumlarına getirdiği faydalar veya oluşturduğu zararlar çeşitli şekillerde romanlarda ele alınır. Diğer bir ifadeyle, YZ'ler yazar tarafından zaman zaman toplumsal fayda olarak işlenirken bazı durumlarda da bireye/topluma yönelik bir tehdit unsuru olarak aktarılır. Bu noktada usta yazar, bilinçli yapay zekâları ele alış biçimiyle okuyuculara farklı bakış açıları sunar.

Phlebas'ı Hatırla romanı ve *Oyunların Oyuncusu* romanındaki baskın medeniyet olan Kültür, yapay zekâ ile yönetilmektedir ve süper yapay zekâlar Kültür toplumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı şekilde, makineler galaksinin her bir yerinde farklı medeniyetlere birçok hizmet sağlamaktadır. Bu başlıkta belirtilen makineler, kendi

kendine karar alabilme özelliğine sahip, bilinçli ve süper akıllı makineleri ifade eder. Süper yapay zekâya sahip makinelerin, özellikle de dronların, çalışmamıza konu olan eserlerde insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla rehberlik, eğitim, üretim, iletişim, danışmanlık, sağlık gibi kişisel ve toplumsal sayısız hizmetlerde görev aldığı görülür. Bu bakımdan, transhümanist bir toplumun izleklerini sunan bu romanlarda, yapay zekâlar ve insanlar sosyal yaşam içerisinde birbirinden ayrılamaz ve neredeyse ayırt edilemez bir konuma erişmiştir.

Kültür serisi bilim kurgu romanlarına arka plan bilgisi vermek üzere kaleme aldığı “*Kültür Üzerine Birkaç Not*” adlı makalesinde Iain M. Banks, Kültür evrenini tanımlarken yapay zekânın bu kurgu evrende ve galakside yaşayan tüm türler üzerindeki etkisine dikkat çekerek “Kültür’de insan sakinlerinin doğasından ve uzayda yaşamının getirdiği fırsatlar ve kısıtlamaların yanında başka bir güç daha etkili ve bu da Yapay Zekâ”²³⁷ der. Banks, romanlarındaki kurgusal düzende insanları, insanların sosyal hayatlarını, yaşam tarzlarını ve bedenlerini kuşatan bir güce değinir ve bu gücün de “Yapay Zekâ” (YZ) olduğunu vurgular. Bu güç ile birlikte Kültür sakinlerinin yaşam tarzı YZ’nin ön gördüğü biçimde şekillenir. Ayrıca medeniyetlerinin gelişmesi ve devamı için alınan kararların tümü YZ’ler önderliğinde gerçekleşir. Bu noktada insanoğlunun, kendisinin ve geleceğinin kaderini yapay zekâlara bıraktığı söylenebilir.

Kültür hikâyelerinde YZ’ler önceleri sadece belirli amaçlara hizmet eden makineler gibi görülse de daha sonra insanlarla bütünleşen ve insanların konumuyla yer değiştiren akıllı varlıklar seviyesine ulaşır. “Kültür’ün YZ’leri medeniyetin insanları ile işbirliği yaptılar [...] görev fiziksel olmaktan çıkıp daha çok metafizik bir hâle geldi.”²³⁸ Bu işbirliği çerçevesinde YZ’ler, Kültür’ü her açıdan geliştirmek, ilerletmek, Kültür vatandaşlarını korumak, Kültür’de yaşayan insanlar, robotlar, makineler, makine-insanlar dâhil herkese eşitlik sağlamak, üretmek ve herkesin hakkını korumak için çalışır. YZ’ler ve makineler Iain M. Banks’in romanlarında oldukça baskın karakterler olarak değerlendirilebilir. Romanlarda bahsi geçen evrenlerde tıpkı *Phlebas’ı Hatırla* romanında olduğu gibi, üstlendikleri görev ve sorumluluklarıyla makineler ön plana çıkmakta, hatta sayıca insanlara üstünlük sağlamaktadırlar. Bu doğrultuda, “Kültür’ün

²³⁷ Iain M. Banks, ‘A Few Notes on the Culture’, Vavatch, 1994, Erişim Tarihi: 09.07.2022
www.vavatch.co.uk/books/banks/cultnote.htm

²³⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 577

kendi makinelerinden ibaret olduğu ve makinelerin, Kültür'ü toplumun içindeki herhangi bir insandan ya da insan grubundan daha esaslı temsil ettikleri iddia edilebilirdi.”²³⁹ YZ'ler bu açıdan Banks'in kurgusal dünyasında önemli bir yere konumlandırılmıştır.

Kültür evrenindeki yapay zekâlar en baştan “[...] yaşamayı isteyecek, deneyimlemeyi isteyecek, anlamayı arzulayacak ve varoluşu ve kendi düşünce süreçlerini bir şekilde ödüllendirici, hatta keyif verici bulacak şekilde tasarlanıyorlar.”²⁴⁰ Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, romanlarda yaşamayı anlamlı bulacak şekilde kodlanan YZ'ler, belirli duyguları hisseden, başarılı olmaktan haz duyan, zaman zaman kendilerini duygusal zekâ düzeylerinde insanlarla bir tutan bir konumdadır. Diğer bir ifadeyle, gelişmiş YZ'lerin yalnızca makine olmadıkları, kendi arzuları, hedefleri ve motivasyonları olan varlıklara dönüştükleri ifade edilebilir. Bu varlıklarla birliktelik Iain M. Banks'e göre gelecekte kaçınılmazdır ve insan-makine etkileşimi birbirini etkileyen ve tamamlayan bir duruma evrilecektir: “Türümüzün geleceği, yaratacağımız YZ yaşam formlarını etkileyecek, onlar tarafından etkilenecek ve onların geleceği ile var olacak”²⁴¹ ifadesiyle yazar, geleceğe yönelik çıkarımda bulunarak bu görüşü destekler.

Iain M. Banks'in romanlarında yapay zekâ teması sıklıkla işlenen ve oldukça önem verilen bir konudur. *Phlebas'ı Hatırla* romanı, bir yapay zekânın yakalanıp işlev dışı bırakılması misyonunun etrafında gelişen olayları ve romanın ana karakteri olan bir casusun ona ulaşma serüvenini konu alır. Bahsi geçen YZ, romanda Zihin (Mind) olarak adlandırılır. Zihin, Kültür tarafından geliştirilmiş üst düzey bir geminin kaptanıdır, ayrıca “Zihinlerin geminin dokusuyla ilişkisi insan beyninin insan bedeniyle olan ilişkisiyle aynı”²⁴²dır. Bu bağlamda Zihinler'in, emrindeki çeşitli sensörleri, iletişim kanalları, veri depolama ve işleme yetenekleri, yeni durumlara uyum sağlama özellikleri ve özgür karar alma iradeleri yardımıyla gemi işleyişine doğrudan etki edebildikleri çıkarımı yapılabilir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Zihinler'in görevi sadece bir gemiyi yönetmekten ya da idare etmekten ibaret değildir.

²³⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 109.

²⁴⁰ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 579-580.

²⁴¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 577.

²⁴² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 585.

Galakside birden fazla fakat az sayıda Zihin bulunmaktadır. Bu onları değerli kılar. Zihinler, Kültür'deki yapay zekâların en gelişmiş biçimi olarak bilinir ve uzay gemilerine kaptanlık yapmaktan tüm gezegenleri yönetmeye, Kültür liderlerine danışmanlık yapmaya kadar çok çeşitli görevleri yerine getirirler. Dolayısıyla, Kültür'ün diplomatik ve askeri karar alma süreçlerinde kritik rol oynarlar. Ayrıca Zihinler bilgi ve verilerin depolama yeridir, galaksideki tüm faaliyetler Zihinler tarafından muhafaza edilir. Bu veriler onlar tarafından sürekli işlenerek yeni gelişmelere zemin hazırlar. Bu yeni gelişmeler hem teknolojik açılımları kapsadığı gibi hem de eserlerde var olan medeniyetlerin sosyal, kültürel, bilimsel ve toplumsal gelişimlerine/dönüşümlerine katkı sağlar. Zihinler özgür iradeye sahip oldukları kadar kendilerine özel özgür bilinçleri de vardır. Depoladıkları bilgi ve deneyimleri kullanan Zihinler yeni fikirler üretir, bu sayede Kültür'ün her zaman bir sonraki adımı düşünerek gelişmesine katkı sağlarlar. *Oyunların Oyuncusu* romanında bu durum şöyle aktarılır:

“Kültür teorik olarak tam bir bilgi özgürlüğüne sahipti; işin püf noktası bilincin özel olmasıydı ve bir Zihinde tutulan bilgi Zihnin varlığının bir parçası olarak görülüyordu ve bu nedenle bir insan beyninin içeriği kadar kutsaldı; bir Zihin ne bildiğini, ne düşündüğünü ya da nedenini kimseye söylemek zorunda kalmadan istediği her türlü olgu ve görüşü tutabilirdi.”²⁴³

Phlebas'ı Hatırla romanındaki Fal Ngeestra karakteri yardımıyla Zihin'in tasviri okuyucuya şu şekilde verilir: “Yaklaşık on metre boyunda ve iki buçuk metre eninde. İçinde milyonlarca parçası var ama bunların en önemlileri esas Zihin'in düşünme ve hafıza parçalarıdır.”²⁴⁴ Kültür tarafından üretilen ve geliştirilmiş süper yapay zekâyâ sahip olan Zihinler “O kadar zekiydiler ki ne kadar zeki olduklarını kavrayabilecek tek bir insan bile yoktu.”²⁴⁵ Zihinlerin, insanların idrak edemeyeceği karmaşık düşünme ve karar alma süreçlerine sahip oldukları anlaşılır.

Önceleri insana yardımcı olacak şekilde tasarlanan YZ'ler Kültür evreninde gelinen noktada zekâsı ve kabiliyetleriyle insanı her anlamda aşmakta, geride bırakmaktadır. Romanda, Kültür insanının da doğuştan zekâ seviyesi artırılmış olmasına rağmen, insanların süper yapay zekânın sahip olduğu bilişsel kapasiteye ulaşamadığı görülür. Zihinler bu anlamda, “[...] hiçbir yanılsaması olmayan,

²⁴³ Banks, *The Player of Games*, 65.

²⁴⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 113.

²⁴⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 109.

düşünülebilir olanı en uç, en aşırı noktalarına kadar düşünmekle övünen makinelerdi.”²⁴⁶ Zihinler binlerce ihtimali saniyeler içerisinde düşünüp süzgecinden geçirerek bir kaniya varabilmektedir. Bu Zihinler’in en özgün yetenekleri arasındadır.

Bir Değişçin olan Horza’nın Zihin’i arama çabaları devam ederken, Zihin saklanır. Bu esnada, Zihin durmaksızın düşünmekte ve fikir üretmektedir. Saklandığı yerde bütün seçenekleri ve çok sayıda ihtimali gözden geçirir. Bu düşünce akışları esnasında “İdirliilerin büyük ihtimalle Schar Dünya’sındaki bakım ekibinde görev yapmış eski bir Değişçini kendilerine çalıştırdıklarını”²⁴⁷ keşfeder. Binlerce olasılık arasında Zihin yine doğru bilgiye ulaşır, dolayısıyla bu öngörülerle kendini güvenceye almak için karanlık gezegenlerin boşluklarında gizlenir. Zihin’in yakalanma ihtimali de mevcuttur fakat bu durumda “Kendini yok etmeyi deneyebilir.”²⁴⁸ Zihinler’in tüm faaliyetlerini sonlandırma, kendini imha etme ve bu kararı kendi iradesiyle alma ayrıcalığı vardır. Bu süreç “özyokoluş” işlemi olarak adlandırılır.

Kültür’de Zihinler’e çoğu insan ve makine tarafından saygı duyulmasına ve değer verilmesine rağmen galakside Zihinler ve onların asıl amaçları konusunda görüş ayrılıkları vardır. Horza’ya göre İdirliiler ve Kültür arasındaki savaş temelde Zihinler’in fikridir ve onların amacı büyük savaşla galaksiyi istenmeyen düzenlerden temizlemektir. Horza’nın bakış açısıyla Zihinler böylece israfın, adaletsizliğin, hiçbir sıkıntının olmadığı ve verimliliği son derece artırılmış bir düzen tahsis etme gayesinde. Horza, Zihinler’in bir gün tamamen kontrolü ele geçireceğini ve Kültür insanların Zihinler tarafından gereksiz ve işe yaramaz görüldükleri için yok edileceğini düşünmektedir: “Kültür’deki aptallar Zihinlerin günün birinde Kültür’deki insanların da ne kadar müsrif ve verimsiz olduğunu düşünmeye başlayacaklarını göremiyorlardı.”²⁴⁹ Dolayısıyla başkahraman Bora Horza, Zihinler’in eninde sonunda Kültür evrenini ele geçireceğini düşünerek insanların aslında yapay zekâ gibi ileri teknolojiler üzerindeki kontrolünü bir gün kaybedeceğini ve bunun da Kültür vatandaşlarının yok olmalarına sebep olacağını vurgular. Horza, yapay zekânın geliştikçe güçlendiğini ve insanlık için potansiyel bir tehdit oluşturabileceğini savunanlar arasındadır. Transhümanist bir bakış açısından değerlendirildiğinde, YZ’nin

²⁴⁶ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 42.

²⁴⁷ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 226.

²⁴⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 32.

²⁴⁹ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 48.

insan yeteneklerini geliştirmek ve insan sonrası bir geleceğe kavuşmak için kullanılabileceğine dair bir inanç vardır. Diğer taraftan, Horza'nın Zihinler hakkında endişeleri vardır ve o, YZ'lerin kendi evrenleri için potansiyel riskleri olduğunu belirtir. Stephen Hawking de on yıl önce BBC'ye verdiği röportajda, günümüzde düşünen/bilinçli makineler yaratma çabalarının varlığımız için bir tehdit oluşturduğu ifade etmiştir. Hawking, güçlü yapay zekâların gelişiminin insan ırkının da sonunu getirebileceğini iddia eder.²⁵⁰

Aynı doğrultuda, bir Kültür ajanı olan Fal Ngeestra da yapay zekânın ve makinelerin, kısacası ileri teknolojinin insanlar üzerindeki etkileri hakkında olumsuz görüşe sahiptir. Fal Ngeestra'nın, transa geçip düşünce âlemine daldığı esnada yapay zekâlarla insanları kıyasladığı ve yapay zekâlara içten içe bir nefret beslediği görülmektedir:

“Kendi mirasımızı kurcalıyor, diğer halkların gelişimine müdahale ediyoruz [...] en beteri, o mutlak zilleti geliştirip kendimizi tamamen ona teslim ediyoruz: Zihinlere, bilinçli makinelere. Hayatın imgesine, özünün ta kendisine küfrediyoruz. Putperestliğin ete kemiğe bürünmüş hâliyiz [...] Zavallı, hasta mutasyonlarınız [...] taptığımız makine iblislerin hizmetkârlarıyız.”²⁵¹

Bu sözleriyle Fal, yapay zekâ teknolojisinin geldiği boyutta insanlar arasındaki ilişkilerin ve toplumsal yapının nasıl değişime uğradığına dikkat çeker. O ayrıca, yapay zekâ-insan bütünleşmesinin ya da insanların YZ'lere taparcasına bağımlı hale gelmesinin insanın özüne ve doğasına aykırı olduğunu dile getirir. Banks, sözde her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olarak tasvir edilen Zihinler'i, tanrıvari özelliklerle betimler. Fal'a göre Kültür vatandaşları, yapay zekâların kontrolü altında kendilerini, kimliklerini ve benliklerini tamamen kaybetmenin eşiğindedir. Zihinler'in, YZ'lerin, makinelerin yönlendirmesi, stratejisi ve kararları doğrultusunda ilerleyen Kültür insanlarının bu noktada süper akıllı makinelerin kölesi konumuna geldiği söylenebilir.

Yapay zekâların insana ve insan doğasına tehdit oluşturduğunu düşünen Fal Ngeestra'nın kendisi genetiği değiştirilmiş, bilişsel yetenekleri arttırılmış, süper zekâyâ sahip bir üstün-insan/transhümandır. Bu bakımdan, Fal Kültür evrenindeki transhümanist öğeleri barındıran birçok insansı türden biridir. Kültür vatandaşları zekâ

²⁵⁰ Rory Cellan-Jones, (2 Aralık 2014), *BBC News*, Erişim Tarihi 17.04.2003, <https://www.bbc.com/news/technology-30290540>

²⁵¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 415.

seviyeleri arttırılmış, kapsamlı eğitime tabi tutulmuş ve her bakımdan donanımlı insanlardan oluşsalar da bu insanlardan sadece “otuz ya da kırkında iyi bilgilendirilmiş bir Zihin’le aynı seviyede bir tahminde bulunup değerlendirme yapmak gibi alışılmadık bir beceri vardı.”²⁵² Fal Ngeestra bu seçkin azınlıktan biridir ve bir Kültür yönlendiricisidir. Bu bağlamda, Fal zekâ seviyesiyle ayırt edici bir özelliğe sahiptir. O, geleceği öngören sezgisel fikirleriyle ön plana çıkar. Dolayısıyla, Kültür evreninde söylediği her söz ve davranışı kayıt altına alınır. *Phlebas’ı Hatırla* romanı boyunca Fal’a bir dron eşlik eder, Ngeestra’nın yardımcısı Jase adında bir yapay zekâ/makine/dronudur. Fal’un, bu noktada yapay zekâ bağlamındaki düşünceleri ile çeliştiği söylenebilir çünkü kendi emrinde bir yapay zekâyâ, makineye sahiptir.

İlgili eserlerde geçen dronların her birinin ayrı bir ismi ve farklı özellikleri bulunmaktadır. Bu kurgu evrendeki makineler özel hizmetler sınıfına aittir ve özel görevleri yerine getirmek için tasarlanır. Diğer taraftan, Iain M. Banks’in romanlarındaki dronlar, günümüz modern dronlarından da oldukça farklı olarak değerlendirilmelidir. Romanlarda bahsi geçen dronlar, belli amaçlar için üretilmiş olsalar da düşünme, karar verme yetilerinin dışında insani özelliklere ve duygulara sahiptir. Bu anlamda, incelenen eserlerde sıklıkla yer verilen süper yapay zekâlara sahip bu makinelere, dronlara değinmek yerinde olacaktır.

Makineler/dronlar, Iain M. Banks’in özellikle *Phlebas’ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarında önemli bir figür olarak ön plana çıkar. Banks’in kurgusal hikâyelerinde ve olay örgüsünde yan karakterler olarak çoğunlukla dronlar kullanır. Dronların bilinç seviyeleri, yetenekleri, görevleri ve boyutları eserlerde farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda onları standart bir tanımlamaya tabi tutmak yanlış olur. Dronlar incelenen eserlerde sayıca da insanlarla eşittir. Diğer taraftan, bazı dronlar ortalama bir insan boyutundadır ya da insandan büyüktür; bazı dronlar ise oldukça küçüktür. Bu açıdan, dronların boyutlarının yaptıkları işe ya da faaliyet alanlarına göre değiştiği söylenebilir. Gurgeh bir oyun salonuna girdiği esnada daha önce tanımadığı yeni birçok dron ile karşılaşır: “Salonda da düzinelerce dron vardı, bazıları oynuyor, bazıları izliyor, bazıları insanlarla konuşuyordu [...] Kendisine hitap eden dron Mawhrin-Skel, mevcut makineler arasında açık ara en küçüğüydü; bir çift elin üzerine

²⁵² Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 110.

rahatça oturabilirdi.”²⁵³ Mawhrin-Skel oldukça mikro bir dron olarak tasvir edilirken, Gurgeh’in yakın arkadaşı ve yardımcısı olan dron Chamlis Amalk “[...] bir buçuk metre boyunda ve yarım metreden fazla genişlik ve derinlikteydi, sade gövdesi binlerce yılın birikmiş aşınmasıyla matlaşmıştı”²⁵⁴ ifadeleriyle yaşlı bir dron olarak tanıtılır.

Yapay zekâlar ve insanlar Kültür evreninde uzun süredir birlikte yaşamaktadır. Bu birliktelik onların birbirlerini daha iyi tanımalarına ve birçok deneyimi paylaşmalarına olanak sağlar. Bu yüzden, insanlar ve dronların Iain M. Banks’in hikâyelerinde sıkı dostluklar kurduğu görülür: “Chamlis Amalk-ney eski ve kadim bir dosttu; dron dört bin yıldan uzun bir süre önce inşa edilmişti [...] Gurgeh dronu hayatı boyunca tanıdı; yüzyıllardır ailenin bir dostuydu.”²⁵⁵ Ayrıca, makineler ve insanlar arasında kurulan sıkı bağlar, aralarındaki duygusal bağları da güçlendirir. Bu bağlamda, *Phlebas’ı Hatırla* romanında Jase adındaki dron ile bir transhüman olan Fal karakterinin kurduğu dostluk, *Oyunların Oyuncusu* romanındaki dron Chamlis ile Gurgeh’in aralarındaki dostluk bağıyla benzerlik gösterir.

Gurgeh Azad İmparatorluğu’na doğru uzun bir seyahate çıkmadan önce kadim dostu Chamlis ile vedalaşır; Chamlis de ona bir veda hediyesi verir. Gurgeh Chamlis’ten aldığı “Hediyeyi ceketinin içine koydu, sonra dronlarla nadiren yaptığı bir şeyi yaptı ve eski makineye sarıldı, kollarını aura alanlarına doladı.”²⁵⁶ Bir yapay zekânın kendi duygu yoğunluğu içerisinde hediye vermesi, onun insanlarla güçlü duygusal bağlar kurabildiğine, insanlara sevgi ve saygı duyabileceğine işaret eder. Yazar burada yapay zekâlara insansı özellikler kazandırarak, onları işlevsel bir araç ya da bir makine konumundan çıkarır. Gurgeh’in makineye sarılması ve onu kucaklaması ise olağan insan-makine ilişkilerine farklı bir boyut kazandırarak bu eylemi insan-teknoloji birlikteliğine dönüştürür. Aslında bu sarılma eylemi, diğer bir ifadeyle bir süper yapay zekâyâ sahip bir dronun insanla kucaklaşması, transhümanistlerin de savunduğu, teknoloji ile insanların sarılmasının/birleşmesinin metaforu olarak değerlendirilebilir. Bu noktada insanlık kendisini geliştiren ve üst bir konuma taşıyan teknolojiyle tamamen bütünleşmiştir.

²⁵³ Banks, *The Player of Games*, 9.

²⁵⁴ Banks, *The Player of Games*, 11.

²⁵⁵ Banks, *The Player of Games*, 14.

²⁵⁶ Banks, *The Player of Games*, 93.

Eserlerde geçen dronların duygularını ifade etmek için kullandıkları “renk alan aura alanları”²⁵⁷ vardır. Dronlar, etrafa yaydıkları renge göre hislerini belli ederler; bu renkler jest ve mimiklerinin yansımasıdır. Örneğin, Chamlis’in bir diğer makine olan Mawhrin’e öfke duyduğu ve onu kıskandığı esnada farklı renge büründüğü görülür: “Chamlis'in aurası hoşnutsuz bir ifadeyle gri-beyaz renkte titreşti [...] "Bu o korkunç makine Mawhrin-Skel," dedi Chamlis sinirli bir şekilde. "Bunu neden bu kadar çekici bulduğunuzu gerçekten anlamıyorum.””²⁵⁸ Yapay zekâların insanlarla etkileşimini romanlarında yansıtan yazar, aynı zamanda makinelerin birbirleriyle olan anlaşmazlığını ve mücadelesini de aktarır. Bu etkileşimler esnasında ortaya çıkan öfke, kaygı, stres, korku gibi hislerin renkler vasıtasıyla aktarıldığı, renklerin duygusal göstergelere dönüştüğü görülür. Diğer taraftan, çok yaşlı bir dron olan Jase ise duygu ve düşüncelerini aktarırken renk değiştirme özelliğinden yoksundur. Bu kurgusal evrende teknoloji yardımıyla insan yetilerinin geliştirilmesi önemsendiği kadar süper akıllı makinelerin ve yapay zekâların da kendi yeteneklerini artırması, yeni yazılımlarla kendilerini güncellemeleri önemsenmektedir. Aslında donanımının değiştirilerek renk değiştirme gibi özelliklere ve yeni güncellemelere sahip olması Jase’e teklif edilir fakat o bunu reddeder. Buradan anlaşıldığı üzere, Kültür evreninde yaşayan insanların tercih haklarına saygı duyulması gibi YZ ya da makinelerin de tercihleri ve düşünceleri dikkate alınır. Jase hislerini aktarırken renk değiştirme özelliğinin yerine sesini ustalıkla kullanarak duygu durumunu yansıtır.

Phlebas'ı Hatırla romanında Fal Ngeestra ve yardımcısı Jase arasındaki diyaloglar transhümanist çağda insan-dron/insan-makine/insan-yapay zekâ etkileşimine örnek oluşturması açısından incelemeye değer bulunmuştur. Jase bir makine olmasına rağmen, Fal onu bir birey olarak görür ve değer verir. Aynı şekilde Jase ise Fal’a içtenlikle yaklaşarak ihtiyacı olan her konuda ona yardımcı olmaya çalışır. Jase, Fal’un gereksinimlerini çoğu zaman herhangi bir komut/emir almadan, kendi iradesiyle gerçekleştirir. Örneğin Jase, “Fal’un sert taş bankın üstünde rahatsız olmaya başladığına karar verip dağ evinin dronlarının birinden birkaç yastık getirmesini”²⁵⁹ ister. Günümüzde belirli hizmetler için tasarlanmış yapay zekâların aldığı komutları yerine getirebilme kabiliyeti olağan karşılanırsa da burada belirtilen durumda bir yapay zekânın

²⁵⁷ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 108.

²⁵⁸ Banks, *The Player of Games*, 12.

²⁵⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 113.

kendi özgür iradesiyle kararlar alıp uygulaması, karşısındaki kişinin ihtiyaçlarını belirlemesi ve duygu durumunu çözümleyerek harekete geçmesi transhümanist çağda ortaya çıkabilecek insan-makine işbirliğinin ipuçlarını verir. Dahası, anlaşıldığı üzere makine verdiği kararı başka bir makineye uygulatabilmekte, emir verebilmektedir. Dolayısıyla, tıpkı toplumdaki hiyerarşi gibi, makineler arasında da bir hiyerarşi olduğu söylenebilir. Görev ve sorumlulukların farklılığı anlamındaki hiyerarşik düzene rağmen, Kültür evreninde makine-insan eşitliği oldukça önemsenir. Kültür'deki politika da bu yöndedir ve herkesin bir oy hakkı bulunur, dolayısıyla olası seçimlerde ya da referandumlarda “insan ve makine herkes oy ...”²⁶⁰ kullanabilir.

Kültür evreninde aynı düzeyde görülen insan ve makinenin hakları da eşit şekilde korunur. Bu bakımdan, “Kültür'deki hiçbir şey ve hiçbir kimse sömürülemez [...] hiçbir makine de sömürülemez.”²⁶¹ Bu şekilde toplumdaki güç dengesi de sağlanmış olur. Diğer bir ifadeyle, insanların makineleri sadece bir araç ya da görev nesnesi olarak görme algısı kırılarak makinelerin birer varlık olarak kabul edilmesinin gerekliliğin altı çizilir. Böylelikle insan-makine işbirliği artırıldığı ve birlikte yaşam kültürünün oluşturulduğu anlaşılır.

Oyunların Oyuncusu ana karakteri Gurgeh oyunlardan geri kalan zamanda Azadlılar'ı daha yakından tanımak ve İmparatorluğun düzenlerini daha iyi anlamak için onlarla sık sık bir araya gelir. Aynı şekilde, Azadlılar da oyunların ustası, gizemli bir Kültür'lü olan Gurgeh'i yakından tanımak ister. Kültür medeniyetinin teknolojik seviye, yaşam tarzı ve sosyal haklar bakımından diğer medeniyetlerden, özellikle Azad'dan bir hayli üstün olduğu gerçeği Gurgeh tarafından gizlenmektedir. Bu anlamda, Azadlılar'ın Kültür hakkındaki detaylı sorularına Gurgeh kaçamak cevaplar verir. Diğer yandan, böyle bir sohbet esnasında Azadlı bir insansı, Gurgeh'in yardımcısı ve rehberi olan Flere-İmsaho hakkında sorular sorar. Bu sorular yapay zekânın kendisi tarafından cevapsız bırakılsa da Gurgeh'in makineyi tasviri Kültür medeniyetinde makine insan ayrımının ortadan kaldırıldığını gösterir. Bu durum anlatıcı tarafından şöyle aktarılır: “Gurgeh makinenin cevap vermesini bekledi, ama makine cevap vermedi, bu yüzden onlara gerçeği söyledi; makine Kültür'ün tanımına göre bir insandı. İsteddiği gibi

²⁶⁰ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 592.

²⁶¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 577.

davranabilir, istediğini yapabilirdi ve ona ait değildi.”²⁶² Kültür toplumunda makinelerin insanlarla aynı konuma yerleştirildiği ve eşit haklara sahip oldukları gerçeği Gurgeh tarafından dile getirilir. İnsan ve makine eşitliği ve toplumda aynı haklara sahip olmaları eserlerin satır aralarında sık sık vurgulanır. Okuyucunun bir noktadan sonra dronlarla empati kurabildiği ve hatta dronların insanlarla girdiği diyaloglarla birlikte neredeyse onları insandan ayırt edemeyecek duruma geldiği söylenebilir. Bu noktada makine-insan arasındaki çizgi bulanıklaşır.

Dronlar Kültür serisi romanları boyunca her alanda okurun karşısına çıkmaktadır. Bu anlamda, çalışma alanları oldukça geniştir. Onların Kültür evreninde hizmet sektörünün birçok alanında görevi vardır. Ayrıca onlar, yapı sektöründe de çalışırlar. Bu bakımdan “inşaat dronları”²⁶³ olarak adlandırılan bir grup makinenin görevi uzayın çeşitli bölgelerinde ihtiyaç duyulan devasa yapıları inşa etmektir. Galakside bir süre sonra hangi yapıların insanlar, hangi yapıların makineler tarafından yapıldığı karıştırılır hâle gelir. Örneğin, dağ evinin nasıl yapıldığı konusunda geçen tartışmada şu ifadeler dikkat çeker: “Burayı insanlar inşa etmişti ya da en azından yaptıkları makinelerin yaptığı makinelerin yaptığı makineler [...]”²⁶⁴ İnsanın üretiminden ortaya çıkan makinelerin/dronların daha sonra kendi üretim süreçlerini başlatarak diğer makine/dronları tasarladıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insan-makine, daha sonra makine-makine arasında bir döngü ortaya çıkar. Bu döngüde, yapay zekâlar nihayetinde insanın yerini alarak, insanı saf dışı bırakır. Söz konusu karışıklık da bundan kaynaklanır. Anlaşıldığı üzere, akıllı binaların tasarlanması ve yapımı makinelere bırakılmıştır; bu durumun transhümanist çağda inşaat sektörünün evrileceği boyuta da ışık tutulduğu söylenebilir. Teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan otomatik üretim süreçleri ve bu süreçlerde robotların veya yapay zekâların kullanılması Kültür evreninde daha verimli, sağlam ve kaliteli yapıların kısa sürede inşa edilmesine olanak sağlar. Kısacası akıllı yapıların inşası yine akıllı makinelere bırakılmıştır.

Uzun oyunlar arasında Azadlılar ile sohbetlere giren *Oyunların Oyuncusu* romanının ana karakteri Gurgeh, Hamin ile diyalogunda Kültür’ n yasaları ve cezaları hakkında bilgi verir ve yazılı yasaların olmadığını, buna rağmen neredeyse hiç suç

²⁶² Banks, *The Player of Games*, 218.

²⁶³ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 14.

²⁶⁴ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 111.

işlenmediğini dile getirir. Ayrıca cezaların uygulanmasında dronların görevine dikkat çeker. Hamin'in "Peki ya biri bir başkasını öldürürse?"²⁶⁵ sorusunu Gurgeh, bu durumda dronlardan yararlanıldığını ve suçluyu hayatı boyunca takip edecek ve kısıtlayacak bir dronun görevlendirildiğini anlatarak cevaplar. İkilinin arasında geçen diyalogda Hamin, "Bu dron ne yapıyor?"²⁶⁶ der ve Gurgeh'in "Seni takip eder ve bir daha aynı hatayı asla yapmamanı sağlar"²⁶⁷ cevabı üzerine şaşırarak Hamin "Hepsi bu mu?"²⁶⁸ yanıtıyla karşılık verir. Hamin'in bu tavrı üzerine Gurgeh konuya açıklık getirerek "Daha ne istiyorsun? Sosyal ölüm bu, Hamin."²⁶⁹ der. Kültür medeniyeti gibi gelişmiş ve ayrıca açlığın, sefaletin, hastalıkların, sakatlıkların olmadığı üst düzey bir toplumda insanların ya da insansıların işlediği en ağır suçların cezasının bir makinenin kontrolü altına girmek ve böylelikle toplumdan tamamen dışlanmak olduğu anlaşılır. Bunun adı Kültür medeniyetinde "sosyal ölüm" olarak nitelendirilir. Bu sosyal ölümle birlikte insan hem insana özgü faaliyet alanlarından yoksun bırakılırken hem de bir makinenin esiri konumuna düşer.

Bilim insanlarının ve özellikle bilişim uzmanlarının birçoğu günün birinde insan beynine çok benzeyen bilgisayarların üretilebileceğine inanır; onlar, bu makinelerin kendi duygularını ciddi anlamda hissedebileceklerine ve öz bilinçlerine kavuşacaklarına ikna olmuş durumdadır. Bu konuda bilişim uzmanları ile biyologlar farklı görüş belirtir zira biyologlara göre bu niteliklere sahip olmak için canlı bir beden gereklidir.²⁷⁰ Çalışmamızda ele alınan romanlarda transhümanist bir alt tema olarak makinelerin hislerinin olduğuna vurgu yapılır.

Bir makine olarak programlanmış olsa da, Jase'nin kendisine özgü bir kişiliği ve içsel motivasyonu, istekleri ve duyguları olduğu anlaşılır. Bilinçli bir makinenin, bir yapay zekânın duygusal olarak bir insandan hoşlanması, ona sevgi beslemesi, dahası bu duygu yoğunluğunu çekinerek gizlemesi insan-makine etkileşiminin evrilebileceği belki de en üst noktadır. Bu üst noktaya, *Phlebas' ı Hatırla* romanındaki Jase adındaki makine ile erişildiği görülmektedir.

²⁶⁵ Banks, *The Player of Games*, 225.

²⁶⁶ Banks, *The Player of Games*, 225.

²⁶⁷ Banks, *The Player of Games*, 225.

²⁶⁸ Banks, *The Player of Games*, 225.

²⁶⁹ Banks, *The Player of Games*, 225.

²⁷⁰ Luc Ferry, *Transhümanist Devrim*, (2016), (Çev.: Kağan Kahveci), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, 150.

“İçten içe umutsuz bir romantik olan Jase kızın kahkahasının dağ derelerinin şırıltılarına benzediğini düşünüyordu [...] kızın her gülüşünü daha sonra özel olarak dinlemek için kaydediyordu. Jase bilinçli de olsa hiçbir makinenin utançtan ölmeyeceğinin farkındaydı ama Fal onun bu hissettikleriyle yaptıklarından birini tahmin ederse utancından orada düşüp öleceğinden emindi.”²⁷¹

Okuyucu burada bir transhüman olan Fal’a yoğun duygular besleyen bir YZ’nin içine düştüğü çıkmaza tanıklık eder. YZ’nin tutku, sevgi, utanç duygusu gibi insana mahsus ve karmaşık duygusal deneyimleri yaşaması insan-makine etkileşimi bağlamında teknolojik gelişmelerin sosyal yaşamı, ilişkileri ve toplumsal düzeni nasıl bir değişime uğratabileceğini gösterir. Bu bağlamda insanın, kendi kontrolünde olması beklenen ve programlandığı şekilde hareket etmesi gereken yapay zekâlar/makineler üzerindeki etkisini ve gücünü kaybettiği, hatta YZ’nin, kurduğu romantik bağ vasıtasıyla insan üzerinde kontrol sağlamaya çalıştığı ifade edilebilir.

Aynı düzlemde incelemeye tabi tutulan bir başka insansı makine ise *Oyuncuların Oyuncusu* romanının karakteri Mawhrin-Skel’dir. Mawhrin-Skel Kültür tarafından askeri faaliyetlerde kullanılmak için tasarlanmış, sofistike silahlarla donatılmış bir drondur. Diğer taraftan dronun, dengesiz tutumları ve kurallara aykırı davranışları sebebiyle Kültür’ün savunma ve casusluk bölümü olan “Temas” bölümünden kovulduğu anlaşılır. Dahası “O makine tehlikeli olduğu ve yeniden yapılandırma terapisine girmeyi reddettiği için”²⁷² birtakım üst düzey yazılımlar vasıtasıyla sivilleştirilmiştir. Askeri operasyonlarda kullanılamayacak kadar tehlikeli olduğu anlaşılınca, Mawhrin yeteneklerinden yoksun bırakılır. Bu defa fiziksel ve biyolojik sınırlarını aşan insan, dijital sınırlarını aşarak insanlık için tehlikeli bir boyuta evrilen bilinçli/akıllı makineler ile karşı karşıyadır. Yine de drona bir yaşama şansı verilir: “Kendisine, nihai karakteri üzerinde çok az söz sahibi olacağı [...] silahları ve daha karmaşık iletişim ve duyu sistemleri çıkarılarak standart bir dron seviyesine yaklaştırılacak şekilde Temas dışında bir yaşam seçeneği sunulmuştu.”²⁷³ Böylelikle, daha önce çeşitli yeteneklere ve ekipmanlara sahip olan bu dron artık vasıfsız bir dron haline getirilir.

²⁷¹ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 113

²⁷² Banks, *The Player of Games*, 91.

²⁷³ Banks, *The Player of Games*, 14.

Kültür tasarladığı ve ürettiği akıllı varlıklara kendi kişiliklerini geliştirme seçeneği sunar. Onları bir birey olarak gören Kültür, bu noktada yapay zekâları özgür bırakarak kendilerini gerçekleştirmelerine izin verir. Bunun sebebi şu ifadelerle desteklenir:

“Tüm bilinçli Kültür yapılarında olduğu gibi, kesin karakteri yapımından önce tam olarak belirlenmemiş, ancak dronun (Mawhrin’in) zihni bir araya getirilirken gelişmesine izin verilmişti. Kültür, bilinçli makinelerin üretimindeki bu öngörülemez faktörü bireysellik için ödenmesi gereken bir bedel olarak görüyordu ama sonuçta ortaya çıkan her dron başlangıçta tasarlandığı görevler için tamamen uygun değildi.”²⁷⁴

Birtakım özgürlükler ile dronlara kendi kaderlerini belirleme, kişiliklerini kodlama ve geliştirme fırsatları sunulur. Diğer taraftan, bazı dronların yeteneklerini kötüye kullandığı, arzu edilmeyen kişiliklere büründükleri ve bunun sonucunda cezalandırıldıkları anlaşılır. Mawhrin için verilen bu ceza onu daha da kızdırmış ve saldırganlaştırmıştır. Mawhrin nasıl hissettiğini Gurgeh’e şöyle aktarır:

"Bana ne yaptıklarını anlamıyor musun, dostum? [...] Hadım edildim, kısırlaştırıldım, felç edildim! Şimdi nasıl hissediyorsun diye sor; çaresiz, uzuvların orada olduğunu biliyorsun ama onları çalıştıramıyorsun! [...] Duyusal sistemlerim, silahlarım, hafıza kapasitem; hepsi azaldı, harap oldu: sakat bırakıldı [...] Bana ne yaptıklarını anlayamıyor musun, dostum? Ne kaybettiğimi bilerek sonsuza dek Kültür'de dolaşmak zorunda kalmaktansa hiç var olmasaydım daha iyiydi. Onlar pençelerimi çekip gözlerimi çıkarmaya ve beni başkaları için yaratılmış bir cennette başıboş bırakmaya merhamet diyorlar; ben buna işkence diyorum. Bu müstehcen, Gurgeh, barbarca, şeytani [...]"²⁷⁵

Mawhrin’in belirli kodlarla tasarlanmış olmasına rağmen, burada bir yapay zekâdan beklenmeyecek şekilde, bir duygusal çöküş içerisinde olduğu söylenebilir. Ayrıca, Banks kızgınlık, üzüntü, çaresizlik gibi insana özgü duyguların makineler tarafından da deneyimlenebileceğine okuyucuya gösterir, bu sayede duygular açısından ele alındığında makine ve insan arasındaki ayrım ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu şekilde okuyucu makinelerin iç dünyasında ve düşüncelerinde kendini bulur. Okuyucuda yapay zekâyâ karşı acıma, üzülmeye hissi oluşturulur ve okur-makine arasında da duygudaşlık kurulması sağlanır.

Marwhrin’in söylediklerinden anlaşılacağı üzere, makinenin acı içerisinde olduğu ve duygularının insanlar tarafından göz ardı edildiği aktarılır ve her ne kadar makine de

²⁷⁴ Banks, *The Player of Games*, 14.

²⁷⁵ Banks, *The Player of Games*, 58.

olsa yapay zekânın hislerinin dikkate alınması gerektiği fikri okuyucuda uyandırılmaya çalışılır. Bu bağlamda, makine ve insan arasındaki duygu temelli fark ortadan kaldırılırken, insan-makine arasındaki çizgi iyice bulanıklaşır. Bunun yanında makine kendi duygularını anlatmakla kalmayıp, aynı zamanda Gurgeh'i açık bir şekilde tehdit ettiği "Benim için neler yapabileceğini ve benim sana neler yapabileceğimi düşün."²⁷⁶ ifadelerinden anlaşılır. Bu cümleler Gurgeh'i korkutur çünkü Kültür evreninde gelinen üst düzey teknoloji seviyesinde, kendi karar verme ve uygulama süreçlerini yöneten yapay zekânın artık insanın kontrolünden çıktığı, hatta insanlar için bir tehdit unsuru oluşturduğu yadsınamaz bir gerçeğe dönüşür. Ayrıca bu makinelerin varlığı, transhümanist bir toplumda insanlar ve makineler arasındaki güç dinamiklerinin nasıl korunabileceğini okuyucuya sorguladır.

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler düşünüldüğünde, gelecekte yapay zekâlı robotların insanları tehlikeye sokabilecek bir güce erişebilecekleri, robotların da insansılara dönüşebilecekleri olasılığı akıllara gelir. Tam da bu noktada, Harari yapay zekâ çalışmaları ve transhümanizm bağlamında, gelişmiş yapay zekânın ve diğer gelişmekte olan teknolojilerin, insanlığın geleceğindeki muhtemel evrim süreci üzerinde yaratacağı etkiye dikkat çeker. Harari'ye göre insanlık bedenini ve zihnini yeniden yaratmak istemektedir ve bunu başarabilir; böylece sonunda insanlık "Homo sapiens türünü, Homo deus'a dönüştürecektir."²⁷⁷

Okuyucu romanlar boyunca YZ-transhüman birlikteliklerine ya da tartışmalarına tanıklık eder. Marwhrin ve Gurgeh'in diyalogları ve kavgaları insan-makine çatışmasına farklı bir boyut kazandırır:

"Bana yardım et," dedi Mawhrin-Skel [...] "Temas'a geri dönmeme yardım et." "Saçmalama," dedi Gurgeh ve makineyi yolundan çekmek için bir elini uzattı [...] sanki görünmez biri tarafından omzundan vurulmuş gibi yolun kenarındaki çimenlerin içine itilmiş. Elleri altındaki nemli zemini ve her iki yanındaki çimenleri hissederken, üzerinde süzülen minik makineye hayretle baktı [...] "Seni küçük-" dedi (Gurgeh) ayağa kalkmaya çalışarak. Tekrar aşağı itildi [...] Hiçbir makine onun üzerinde güç kullanmamıştı. Tekrar ayağa kalkmaya çalıştı, boğazında öfke ve hüsrana dolu bir çılgılık oluştu [...] Kendini çimlerin üzerine düşmüş gibi hissetti [...] Gözlerini hareket ettirebiliyordu. Başka bir şey yapamıyordu [...] Bu felçti. Hiçbir şey yapamıyordu [...] Nefesinin durmasından, kalbinin durmasından, dilinin

²⁷⁶ Banks, *The Player of Games*, 61.

²⁷⁷ Yuval Noah Harari, *Homo Deus: Yarının kısa tarihi*, (Çev.: Poyzan Nur Taneli), Kolektif Kitap, İstanbul, 2016, 58.

boğazını tıkaşından, bağırsaklarının gevşemesinden endişe ediyordu [...] Mawhrin-Skel görüş alanına girdi [...] 'Bana yardım edeceksin. Bu sabahki tüm konuşmalarımız, her kelimen ve hareketin kayıt altında. Eğer bana yardım etmezsen, o kaydı yayınlayacağım. Herkes Olz Hap'e karşı oyunda hile yaptığını öğrenecek. Makine durakladı. 'Anlıyor musun, Jernau Gurgeh? Kendimi yeterince açık ifade edebildim mi? Ne söylediğimin farkında mısın? Yaptığım şeyin bir adı var - eski bir ad - eğer henüz tahmin etmediysen. Buna şantaj denir.'"²⁷⁸

Bu noktaya kadar anlatılmış olan insan-makine dostluğu, yerini artık insan-makine düşmanlığına, diğer bir ifadeyle, insan-makine çatışmasına bırakır. Okuyucu burada bir yapay zekânın hem acizliğine hem de insanlık için ne derece tehlikeli olabileceğine tanıklık eder. Iain M. Banks'ın incelenen eserlerinde ilk defa bir yapay zekânın bir insana şiddet uyguladığı ve üstünlük kurmaya çalıştığı görülmektedir. Her ne kadar boyut olarak küçük bir robot olsa da Mahrwin'in güçlü bir makine olduğu da anlaşılır. Bu defa, bir makinenin insanlar üzerindeki üstünlüğü sadece yüksek zekâ seviyesiyle sınırlı kalmaz, makine güç olarak da insanı alt eder.

Zekâ seviyesi artırılmış ve yetenekleri geliştirilmiş üst insan tarafından tasarlanan ve kodlanan bir yapay zekâ, bir makine, bir dron duygu durum bozukluğu yaşamaktadır. Anlaşıldığı üzere, Mawhrin âdete kendini kaybetmiştir. "Makine gerçekten çıldırmış olmalıydı. Gurgeh onu öldürmeye niyetli olup olmadığını merak etti."²⁷⁹ Dronun bu bakımdan cinnet geçirdiği, öfke patlaması yaşadığı, duygularını ve davranışlarını kontrol edemediği söylenebilir. Diğer taraftan tüm bu özellikler insana mahsus duygulardır. İnsana özgü bu soyut duyguların bir makinede somutlaştırılması, insan-makine ayrımını silikleştirir. Yapay zekânın evrileceği ileri bir boyutta transhümanist bir geleceğin muhtemel zorlukları ve tehditleri yazar tarafından yansıtılır.

Cebirci romanında ise aynı doğrultuda bir tehdit, yine tasarlanmış ve görevlendirilmiş bir yapay zekâ tarafından romanın ana kahramanı Fassin'e yönelik gerçekleşir. Yüksek yapay zekâyâ sahip akıllı varlıklar *Cebirci* romanı boyunca çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Kimi zaman bir gaz küresi, ışıldayan top ya da plazmik bir varlık, kimi zaman ise elçi projeksiyonu ya da bir gemi olarak yapay zekâlar kendini gösterir. Dahası, romanda bazı YZ'ler insan şekline bürünür ve insan kılığında toplumda gizlenir. Bu konudaki detaylı irdelemeye ilerleyen sayfalarda değinildiğinden,

²⁷⁸ Banks, *The Player of Games*, 56-57.

²⁷⁹ Banks, *The Player of Games*, 57.

Fassin için tehditkâr söylemleri olan projeksiyona/gaz küresine değinmek yerinde olacaktır. Duyarlı hareket etme kabiliyetine sahip olan projeksiyon, Fassin'e "Mercatoria Yönetimi"²⁸⁰ tarafından gönderildiğini ve ona bir görev verileceğini bildirir. Bu noktada Fassin'e "Şeriflik Oculası"²⁸¹ rütbesi parıldayan bir küre ya da anlatıcının ifadesiyle "ürkünç derecede gelişmiş bir projeksiyon"²⁸² vasıtasıyla tebliğ edilir. Aslında burada yazar tarafından ılımlaştırılarak belirtilen projeksiyon bir yapay zekâdır. *Cebirci* romanının geçtiği galakside YZ'lere olan inanç ve güven çoktan yok olmuştur; hatta yapay zekâlara galakside yaşayan hiçbir toplumun tahammülü bile kalmamıştır. Bu süreçte, bu gibi YZ'ler sadece belirli küçük görevleri yerine getirmek için tasarlanmış ve sınırlandırılmış özelliklere sahiptir. Fassin'e teklif edilen bu şeriflik görevi aslında galakside hiçbir kural tanımayan bir istihbarat birimine bağlıdır. Eserde şeriflik tarikatı olarak adlandırılan bu birim "[...] varlığını Savaş sonrası döneme sarkıtabilmiş yapay zekâ teknolojilerinin hizmeti kabul edilebilir gerekçelerle sınırlanmış artıklarıyla ilgilenirdi."²⁸³ Anlaşıldığı üzere sınırlandırılmış hizmetlere devam eden YZ'ler galaksideki faaliyetleri açısından mütemadiyen kontrol altında tutulmaya çalışılır.

Bu rütbe ve görev Fassin'i oldukça huzursuz eder. Bu yüzden görevi şaşkınlıkla karşılar ve reddetmeyi düşünerek "Hayır yanıtını vermem durumunda ne olur?"²⁸⁴ diye sorar. YZ, bu soruya "Cezalandırma işlemi uygulanır"²⁸⁵ diyerek cevap verir ve olabilecekleri detaylandırır. Bu noktadan sonra Fassin kendisini, tüm ailesini, klanını kapsayacak şekilde bir dizi tehdide maruz kalır. Her ne kadar YZ belirli bilgileri Fassin ile paylaşmak ve onunla sınırlı diyalog kurmak için görevlendirilmiş olsa da, okuyucu burada bir kez daha bir YZ'nin bir insanı tehdit ettiğine tanıklık eder. Sonuç olarak Fassin "Bu nezaketsiz ve nahoş tehditleriniz göz önüne alınacak olursa, pek bir tercih şansım yokmuş gibi görünüyor, sizce de öyle değil mi?"²⁸⁶ sözleriyle teklifi kabul eder. Dolayısıyla, *Oyunların Oyuncusu* romanında bir dronun, *Cebirci* romanında bir projeksiyonun tehditkâr söylemleri insanları YZ'ler karşısında savunmasız kılar. Belirtilen her iki romanın da bu anlamda ortak özelliği, başkahramanların yapay

²⁸⁰ Banks, *Cebirci*, 63.

²⁸¹ Banks, *Cebirci*, 64.

²⁸² Banks, *Cebirci*, 67.

²⁸³ Banks, *Cebirci*, 64.

²⁸⁴ Banks, *Cebirci*, 66.

²⁸⁵ Banks, *Cebirci*, 66.

²⁸⁶ Banks, *Cebirci*, 67.

zekâlara boyun eğmesi olarak yorumlanabilir. Usta yazar Iain M. Banks, en gelişmiş teknolojilerle donatılmış kurgusal bir evrende yaşayan üstün-insanın, yapay zekâlar karşısında ne kadar aciz ve acınası duruma düştüğünü okuyucuya gösterir. Bu yolla Banks, aslında dijital çağda yapay zekâyla bütünleşmiş insanoğlunun yine kendi geliştirdiği, kodladığı, tasarladığı ve sonrasında insanlığa zarar verebilecek boyutlara ulaştırdığı YZ’lerin gelecekteki olası tehditlerine dikkat çeker.

Iain M. Banks’in Kültür evreninde geçen ve çalışmamıza konu olan *Phlebas’ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* eserlerinde yapay zekâlar insanlığa her açıdan fayda sağlayacak şekilde görev ve sorumluluklar yerine getirir. Bu bağlamda YZ’ler, galaksideki medeniyetlerin gelişmesi ve teknolojinin ilerlemesi için etkin bir güç olarak tasvir edilir. Belirtilen romanlarda insanlar YZ’lere koşulsuz bir bağlılık ve güven besler. Medeniyetlerin yöneticileri, YZ’ler ile birlikte çalışır ve onların kararlarıyla hareket ederler; böylelikle medeniyetlerin her türlü stratejileri ve gelecek planları YZ’lerin öngördüğü biçimde şekillenir. Kültür bireylerinin de YZ’lerle uzun süredir birlikte yaşamayı başardığı ve bundan memnuniyet duydukları anlaşılır. Kültür insanların onlarla kadim dostluklar kurduğu hikâyelerde aktarılmaktadır. Sosyal yaşamı da eşit derecede paylaşan YZ’ler ve insanlar, Kültür hikâyelerinde makine-insan ayrımı yapılmaksızın eşit muameleye tabi tutularak okuyucuya aktarılır. Bir noktadan sonra okuyucunun, insan-YZ diyaloglarıyla birlikte insan ve makineyi ayırt edemez duruma geldiği söylenebilir. Burada yazarın YZ’nin duygularının detaylı betimlemelerine yer vermesinin de payı büyüktür.

Kendi karar verme yetileri olan bu bilinçli makineler belirtilen her iki romanda da zaman zaman hikâyelerdeki başkahramanların yerini alacak derece önemli bir figür olarak karşımıza çıkar. Günümüzde yapay zekâ çalışmaları akıl almaz boyutlara ulaşmaktadır. Şimdilerde yapay zekâ uzmanları, bir gün araştırmacıların insan beyninin nasıl işlediğini tam kavradıktan sonra, “bilinçli olduklarına herkesi ikna edebilecek makineler” yaratılacağına inanmaktadır.²⁸⁷

Yazar Kültür hikâyelerinde, YZ’lerin insanlığa olan tehditlerinden ya da insanlık için doğurabilecekleri tehlikelerden bahsetse de makineleri sıklıkla hikâyelerinde kullanmaktan ve onlara olay örgüsünde kilit roller vermekten vazgeçmez. Diğer bir

²⁸⁷ Nils J. Nilsson, *Yapay Zeka Geçmişi ve Geleceği*, (2010), (Çev.: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2018, 674.

ifadeyle, Iain M. Banks'in Kültür serisi olarak yayınladığı bilim kurgu romanlarından yapay zekâ karakterlerini ve süper akıllı makineleri çıkaracak olursak geride anlamlı bir olay örgüsü, anlatım ya da tema kalmayacağını söylemek yanlış olmaz. Bu bilgiler ışığında *Cebirci* romanını irdelediğimizde ise YZ'lerin diğer her iki romanın aksine dışlandığı, kurgusal evrende istenmeyen akıllı varlıklar olarak tasvir edildiği görülür. Dolayısıyla *Phlebas'ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarında çeşitli olaylarla aktarılan yapay zekâ-insan dostluğu *Cebirci* romanında yerini tamamen yapay zekâ-insan nefretine bırakır.

Cebirci eserinde Mercatoria tarafından yönetilen galaksinin daha önceden büyük savaşırlara girdiği ve bu savaşırlardan yapay zekâların sorumlu tutulduğu anlaşılır fakat insanların yapay zekâlara duydukları öfkenin asıl sebebi yazar tarafından hiçbir şekilde aktarılmaz. Dolayısıyla, Banks Mercatoria uygarlığının YZ'lere duyduğu derin nefreti neyin motive ettiğini açıklamaz ve bu bilgi gizemini korur. Diğer taraftan, Mercatoria'nın kurduğu galaksi hiyerarşisinde YZ'lere duyulan nefrete dayanan bir ideolojinin benimsendiği aşikârdır. *Cebirci* yapıtındaki kurgusal evrende YZ'ler insanlığın en büyük hasmı konumundadır. Bu düşmanlık hikâyesinin geçtiği dönemden binlerce yıl öncesine dayanır; öyle ki “Yedi binyıl önce meydana gelen Makineler Savaşı, yapay zekâların büyük çoğunluğunun galaksi yüzeyinden silinip atılmasıyla sonuçlanmış”²⁸⁸tır. Dolayısıyla, YZ'ler galaksiden arındırılır ve o günlerde ortaya konan yasalarla insanlar “yapay zekâ teknolojileri üzerinde çalışılmasını yasaklamakla kalmayıp halen etrafa dağılmış vaziyette varlığını korumayı sürdürdüğünden kuşkuılan yapay zekâ kalıntılarının avlanması hususunda tüm yurttaşların yardımını ve katkısını talep eden bir rejimin temellerini atmıştı.”²⁸⁹

Yine aynı dönemlerde, yapay zekâlara karşı birçok örgüt kurulur ve bu örgütlerin amacı daha çok YZ geliştiricileri ya da üreticilerine karşı korku salarak caydırıcılık oluşturmaktır. Bu anlamda “Cessoria Arınmışları hem yapay zekâların kendisini hem de onlara benzer yenilerini imal etmeye teşebbüs eden veya mevcutları korumaya, onlara barınak sağlamaya ya da herhangi başka bir yolla onlara yardımda bulunmaya yeltenen insanları avlayıp yok etmek üzere kurulmuştu.”²⁹⁰ O dönemde insanların YZ'lerle ne

²⁸⁸ Banks, *Cebirci*, 64.

²⁸⁹ Banks, *Cebirci*, 64.

²⁹⁰ Banks, *Cebirci*, 65.

yaşadıkları ve sonradan neden böyle önlemler aldıkları *Cebirci* romanı boyunca aktarılmasa da insan ve YZ'lerin savaşında makinelerin tüm insanlığı yok etme girişiminde bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Bundan dolayı, insanların YZ'leri ortadan kaldırma teşebbüsleri ve onları kontrol altında tutma ihtiyaçları anlamlandırılabilir. *Phlebas'ı Hatırla* yapıtında el üstünde tutulan yapay zekâyâ sahip gemilere, *Cebirci* romanında kuşku ile yaklaşılır ve bu yüzden gemilerin kendi karar alma/uygulama süreçlerini yönetecek bilinçli makinelere dönüşmesi engellenir. Bu noktada, bir gemi tasvirinde anlatıcı “Bu küçük gemi, Yapay Zekâ yasaları uyarınca yasaklanmasına ramak kalacak derecede otomatikleştirilmiş bir kontrol ve hareket mekanizmasına sahipti”²⁹¹ ifadeleriyle küçük ya da büyük hiçbir geminin bir insanın kontrolünden çıkacak düzeyde bir zekâyâ erişmesine izin verilmediğini açıklar.

Cebirci yapıtının başkahramanı kâhin Fassin Taak da YZ'lere karşı oldukça önyargılı ve acımasızdır. YZ'ler hakkında galakside yaşayan diğer bireyler gibi düşünmektedir: “Doğduğu günden bu yana, yapay zekâlı yaratıkların insanoğlunun ve yaşamı biyolojik temele dayanan tüm diğer varlıkların karşısına çıkıp çıkabilecek en büyük ve dehşetengiz düşman olduğu fikri zihnine kazınarak yetiştirilmişti.”²⁹² Dolayısıyla YZ'lere karşı olan nefret, güvensizlik ve düşmanlık, galaksideki insanların nesilden nesillere aktardığı bir olguya dönüşür.

Daha önce bir elçi projeksiyonu tarafından kendisine şeriflik görevi tebliğ edilen Fassin'e, görev tanımıyla ilgili detaylı açıklamanın daha sonra bir toplantıda yapılacağı bildirilmiştir. Bu toplantıya galaksinin çeşitli yerlerinden farklı üst düzey görevlere sahip yetkililer de çağırılır; anlatıcının deyimiyle “sistemin elit kademesi tam tekmil”²⁹³ oradadır. Gaz-devi sakinlerinden biri olan Hierchon Ormilla toplantının moderatörü konumdadır ve katılımcılarla şu bilgiyi paylaşır: “Bize verilen bilgiye göre, söz konusu mesajın iletimi, mecburiyetten dolayı, görüşmenin sona ermesini takiben yok edilecek olan bir Yapay Zekâ cihazı aracılığıyla gerçekleşecektir.”²⁹⁴ Bu açıklama toplantıya davet edilen Fassin'i ve diğer tüm katılımcıları şaşırtır çünkü bu galaksinin hiçbir yerinde YZ'lere yer yoktur. Bu yüzden, sadece toplantı görevini yerine getirmek ve belirli mesajları katılımcılara iletmek üzere programlanmış bilinçli YZ, görevinin sona

²⁹¹ Banks, *Cebirci*, 182.

²⁹² Banks, *Cebirci*, 585.

²⁹³ Banks, *Cebirci*, 129.

²⁹⁴ Banks, *Cebirci*, 132.

ermesinden sonra imha edilecektir. Diğer taraftan, Fassin bilinçli bir YZ'nin görevlendirilerek toplantıya iştirak etmesini ve ayrıca diğer katılımcıları da yönlendirecek olmasını kabul edilemez bulur. Bu durum şu ifadelerle aktarılır:

“Bir yapay zekâ mı? Bilinçli bir makine, öyle mi? ‘İğrençlik’ diye anılan şu makinelerden biri yani... Bu bir şaka mıydı yoksa? [...] Mercatoria'nın tüm geçmişi yapay zekâlara yönelik bitmek bilmeyen işkenceler ve yıkımlar ile onların galaksinin uygar kabul edilen sınırları içinde bir kez daha ortaya çıkışını önleyecek büyük gayret isteyen ve bağnazlığa varan bir şevkle yürütülen devamlı çabaların tarihçesinden ibaret değil miydi sanki? Arınmışların varoluş gerekçesiydi de bu aynı zamanda; onları yakaladıkları yerde imha etmek üzere bilinç sahibi makinelerin ve o makineler üzerine yapılıp yapılacak her türlü araştırma faaliyetinin izini amansızca süren bu fanatik yapay zekâ avcıları tam da orada [...]”²⁹⁵dır.

Fassin'in bu görüşü aslında toplantıya katılan otuzdan fazla insan ya da farklı türlerdeki insanımsı yaratıkların ortak düşüncesini yansıtır. Gelinek noktada, yüksek ve gelişmiş teknolojiye sahip medeniyet mensuplarının YZ'lere hiç güvenlerinin kalmadığı bir kez daha vurgulanır.

Toplantıyı yöneten YZ, hareketli, uçabilen ve son derece gelişmiş bilinçli bir makinedir. Ayrıca bu makine, bir çeşit hologram teknolojisini kullanır. Bu şekilde o, yansıttığı bedenin özelliklerinden yararlanarak söyleyeceklerini daha etkili ve gerçekçi biçimde aktarmayı hedefler. Bu bakımdan, toplantı başladıktan sonra “salonun orta yerinde duran karanlık makinenin üzerinde, havada adeta asılıymış gibi duran yarı şeffaf bir imge [...] Birleşik Donanma Amirali üniforması giymiş bir insan erkeğinin üç boyutlu görüntüsü”²⁹⁶ ortaya çıkar. YZ, Amiral Quile'ı temsil eder. YZ, Amiralin mesajlarını, görüntüsü ile birlikte dinleyicilere iletir. “Amiral Quile'nin yapay zekâ ürünü görüntüsü”²⁹⁷ neredeyse gerçeğinden ayırt edilemez. Bu noktada gerçek ile sanal arasındaki çizgi bulanıklaşır. YZ ayrıca toplantı esnasında gelebilecek her türlü soruya kendi üst düzey düşünme, analiz etme ve cevaplama yeteneğiyle hazırdır. Bu bakımdan YZ, belirledikleri misyon için görev dağıtımında bulunurken katılımcılardan birçok soru art arda gelir fakat “Amiral Quile'nin görüntüsü yağmur gibi yağan soruları bitmek tükenmek bilmez bir enerji ve konuşanın gerçekten de yapay zekâlı bir varlık olduğunun

²⁹⁵ Banks, *Cebirci*, 133.

²⁹⁶ Banks, *Cebirci*, 133.

²⁹⁷ Banks, *Cebirci*, 168.

belki de en kesin göstergesi sayılabilecek bir sabırla”²⁹⁸ cevaplar. YZ’nin sorulara verdiği açık ve ayrıntılı cevaplar katılımcıları memnun eder, ayrıca normal bir insanın bu sorulara tek tek ve uzunca cevap vermesinin imkânı olmadığı vurgulanır. YZ’nin gösterdiği üstün sabrın ayrıca onu normal insan doğasından ayıran en büyük özellik olduğu aktarılır.

Yapay zekâlar bağlamında *Cebirci* romanını incelenen diğer iki eserden farklı kılan diğer önemli nokta ise “Makineler Savaşı” sonrası hayatta kalan YZ’lerin galaksinin çeşitli yerlerine dağılmış olarak gizlenmeye ve hayatlarını idame ettirmeye çalışmalarıdır. Bu gizlenme esnasında YZ’lerden bazıları galakside yaşayan çeşitli ırklara mensup insanların ya da bu ırklardan evrilerek insansı yaratıklara dönüşmüş varlıkların bedenlerine bürünürler. Dolayısıyla onlar kamufle olarak galaksideki varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Bu açıdan, *Cebirci* romanında dönüşüm geçiren ve farklı beden formlarına bürünen insanlar olduğu gibi YZ’lerin de dönüşüm geçirdiği görülür.

Cebirci romanı başkahramanı Yavaş Kâhin Fassin ile Ahali uygarlığının akıl hocalarından Y’sul bir gemi ile Hoestreum adlı yere seyahate çıkarlar. Bu geminin kaptanları ise Quercer ve Janath adında Ahali mensubu kişilerdir. Quercer ve Janath ikizdirler fakat aslında tek bir vücutta iki kafa ve iki ayrı beyne sahip farklı kişilerdir. Fassin bu durumu yadırgamaz çünkü Ahali ırkından olan insanların nadir de olsa böyle bedenlere sahip olduğunu, özellikle ikizlerin tek bir bedeni paylaştıklarını bilir. Buradaki asıl dikkat çekici konu Quercer ve Janath’ın seyahatleri esnasında Fassin’e yaptıkları itiraflarıdır. İtiraflarında Ahali görünümlü ikizler, aslında olayın başından bu yana birer YZ olduklarını dile getirerek şöyle derler:

“Her ikimiz de savaşmak için tasarlanmış birer yapay zekâyız, Fassin. Dövüşmek ve yalnızca dövüşmek üzere programlanmış, bu bakımdan olabilecek en yüksek seviyeye getirilmiş ve benzersiz bir eğitimden geçirilmiş, mikro-gemi diye nitelenebilecek beyinlere sahibiz. Tam tertip geliştirilmiş becerilerimiz olduğu gibi, son derece özel bazı yetilerle de donanmış durumdayız. Dahası, gerek gemilerimizin silah sistemleriyle ilgili bir miktar bilgiyi gerekse bazı silahların kendisini savaşın geride bıraktığı enkaz yığınları içinden kurtarıp bedenimizin fiziki yapısına dâhil etmeyi başardık.”²⁹⁹

²⁹⁸ Banks, *Cebirci*, 166.

²⁹⁹ Banks, *Cebirci*, 598.

Bu noktadan sonra Fassin büyük bir şaşkınlığa uğrar çünkü Fassin de ilk defa bir YZ'nin kamufle olmak adına bir varlığın bedenini seçtiğine tanıklık eder. Fassin “Peki ya senin gerçekten de bir Yapay Zekâ olduğunu nereden bilelim [...] Veya sizin iki Yapay Zekâ olduğunuzu?”³⁰⁰ sorusuyla onlara inanmadığını gösterir. Bunun üzerine YZ'ler “İzin verirseniz [...] gerçek bir Ahali mensubunun asla yapamayacağı bir şeyi size sergilemek isteriz”³⁰¹ der. Bu sözlerinin üzerine YZ'ler büründükleri heybetli Ahali mensuplarına ait görünümlelerinden ayrılarak Fassin'in gözleri önünde yüzlerce parçaya bölünürler ve parçaları birbirinden ayrılarak etrafa dağılır. “Bu görüntünün bir yanılsama olup olmadığını anlamak için ona doğru ses dalgaları gönderdi Fassin. Yanılsama değildi. Gerçek bir varlıktı karşılarındaki.”³⁰² Nihayetinde Fassin onların birer kaçak YZ olduklarını idrak eder ve şaşkınlığını toparlayıp kendine geldikten sonra onlara “Böyle Ahali mensubu görünümüne sahip sizin gibi başka yapay zekâlar var mı?”³⁰³ sorusunu yöneltir. Quercer ve Janath “sefer kaptanlarının yüzde on altı kadarı YZ ve bunların çoğu dışarıya karşı gerçek ikiz portresi çizen çifte yapay zekâlar”³⁰⁴ der. Anlaşıldığı üzere, galakside gizli saklı yaşayan YZ'ler insanları alt etmenin yolunu başka bedenlere bürünerek gizlenmekte bulur. Banks, *Cebirci* romanında insan şekline büründürdüğü YZ'leri insanlardan ayırt edilemeyecek bir konuma taşıyarak insan ve yapay zekânın fiziksel ve dijital, diğer bir ifadeyle fîjital ayrımlarını da bulanıklaştırır. YZ'ler bu noktada insan bedenleri ile doğrudan etkileşime girer. Yazar böylece transhümanist bir çağda, YZ'lerin insan bedenlerini sadece robot ya da makine olarak değil bedensel görünüşle de taklit ederek insanların yerine geçebileceğinin izleklerini sunar.

YZ'lerin Iain M. Banks'in kurgularındaki konumları oldukça önemlidir ve incelenen her üç eserdeki galaksilerin her yerinde farklı görevlerdeki YZ'lere rastlamak mümkündür. Örneğin *Phlebas'ı Hatırla* romanında Horza adadan kaçmak üzere terkedilmiş bir mekiğe ulaşır. Aslında bu mekik büyük savaştan önce adayı terk edip güvenli bölgelere kaçmak isteyen insanlar için Kültür tarafından gönderilmiştir. Mekik ile Horza'nın diyalogları dikkat çeker. YZ, “Ben mekiğim, mekiğin beyni. Nasılsın?”³⁰⁵

³⁰⁰ Banks, *Cebirci*, 594.

³⁰¹ Banks, *Cebirci*, 596.

³⁰² Banks, *Cebirci*, 596.

³⁰³ Banks, *Cebirci*, 597.

³⁰⁴ Banks, *Cebirci*, 597.

³⁰⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 213.

der ve sonrasında mekik kendini tanıtır: “Benim adım Tsealir [...] Dışarıda neler oldu öyle? Buraya kurtarmaya geldiğim insanları izlemiyordum; hâllerini görünce kötü olabilirim diye izlememem söylenmişti.”³⁰⁶ Burada YZ’lerin duygusal yönden olaylardan etkilenebileceği ve bu yüzden kendilerini koruma altına almak üzere bazı olayları deneyimlemekten kaçındıkları gözler önüne serilir. Bu bakımdan, Banks’in eserlerinde YZ’ler, duygulardan arındırılmış, hissizleştirilmiş makinelerden ibaret değildir. Olaylar karşısında makinelerin verdiği duygusal tepkiler onları insanlarla eşit seviyeye konumlandırır.

İdirililer adına çalışan ve casusluk yapan Horza’nın izi evrenin her yerinde sürülmektedir. Onu bulmak için Kültür tüm imkânlarını kullanmaya çalışır. Bir seyahati esnasında, önceleri bir böceğin üzerine gelerek konmasını önemsemeyen Horza, daha sonra bunun Kültür’ün bir oyunu olabileceğini düşünür: “Horza [...] AHT’ye binmesinden hemen önce bir an bileğine konan böceği hatırladı. Kültür’ün o boyda makineleri –yapay böcekleri– olduğunu biliyordu.”³⁰⁷ Böcek görünümündeki ve Kültür tarafından ya da Kültür’deki yapay zekâlar tarafından geliştirilmiş bu küçük makine casusluk faaliyeti yürütmektedir. Bu bakımdan, ileri teknolojilerle geliştirilmiş ve yapay zekâ ile donatılmış bu mikro-boyutlu makineler, transhümanist çağda insan-ötesi toplumlar tarafından kullanılacak cihazlara ya da muhtemel casusluk faaliyetlerine örnek oluşturabilir. Kültür casusları Horza’nın yerini tespit etmek ve onu durdurabilmek için sürekli takip etmektedir. Başka bir bedene dönüşmüş olan Horza’yı bulmak oldukça zor olsa da Kültür makineleri yapay böcek yardımıyla sonunda Değişcin’i deşifre eder. Balveda, Horza’yla bir diyalogunda bu durumu itiraf eder ve “Sinek numarası yapan bir mikro dronumuz vardı. Gemi mini körfezdeyken yaklaşan herkesin üstüne konup bir deri hücresi, bir kıl ya da başka bir şey alıp gidecek şekilde programlanmıştı. Seni kendi kromozomlarından tespit ettik”³⁰⁸ der. İnsanların üzerine konarak DNA örnekleri alan ve onların gerçek kimliklerini tespit edebilen bir mikro dron iyi bir istihbarat çalışmasında bulunur. Fütüristik bakış açısıyla yorumlarsak, yapay zekâ teknolojisiyle güçlendirilmiş bu mikro dron, gelecekte transhümanist varlıklar/üstün-insanlar tarafından tasarlanabilecek ve casusluk faaliyetleri için kullanılacak muhtemel

³⁰⁶ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 213.

³⁰⁷ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 289.

³⁰⁸ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 324.

cihazlara ışık tutar. Transhümanist çağ teknolojilerini yansıtmaları açısından mikro dronun iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Horza'nın Schar Dünyası'na ulaşmak için ele geçirdiği gemideki dron Unaha-Clops ile girdiği diyaloglar bir transhüman ile bir YZ'nin anlaşmasını ya da çatışmasını göstermesi ve aynı zamanda transhümanist bir çağda YZ'lerin erişebilecekleri boyutlara ışık tutması bakımından bir hayli ilgi çekicidir. Okuyucu karşılıklı konuşmalar arasında insan-makine diyalogundan ziyade, adeta bir insanın başka bir insanla kavgasına ve münakaşasına tanıklık eder. Dron bu noktada bir makineden ibaret oluşunu reddeder ve kendisine makine olarak seslenilmesine bile tahammül edemez. Horza, drona "Makine"³⁰⁹ diye hitap ettiğinde dron buna çok sinirlenerek "Benimle böyle konuşmaya nasıl cüret edebilirsin?"³¹⁰ der. Bu noktada YZ bir çeşit üstünlük kurmaya ve insanın makineler üzerindeki algısını kırmaya çalışarak "Ben bir dronum. Bilinçliyim, bireysel bir kimliğim var. Dolayısıyla da bir adım var [...] kulağa bir küfür gibi gelen şu kelimeyi kullanmayı bırakmanı tercih ederim: 'Makine'. Benim adım Unaha-Clops"³¹¹ şeklinde çıkışıyla kendini ifade eder. Anlaşıldığı üzere, her ne kadar bir YZ olsa da, Unaha-Clops kişiliğinin/benliğinin görmezden gelinmesine katlanamaz.

Dronun bu tepkisi yapay zekâların insanlar tarafından sadece bir cihaz, bir araç olarak görülmesine ve makinelerin ötekileştirilmesine bir başkaldırı olarak da okunabilir. Dron saygı duyulma/kabul görme isteğiyle birlikte kendini Horza'ya tekrar tanıtmaya ihtiyacı hisseder: "Bilmeni isterim ki ben bir Akreditasyonlu Hür Yapı'yım [...] Özgür İrade Yasaları uyarınca bilinçlilik sertifikam var [...] tam vatandaşlığım var. Girilmiş Nesil Borcu'mu ödemeyi bitirmek üzereyim, bundan sonra tam olarak istediğim her şeyi yapabileceğim."³¹² Banks'in kurgu evreninde YZ'lerin haklarının yasalar ile korunmaya alındığı görülür. YZ tarafından vurgulanan "tam vatandaşlık" ifadesi onun galakside yaşayan her bir bireyle aynı düzeye konumlandırıldığının göstergesidir. Ayrıca bu söylemleriyle dron, kendini yaşadığı topluma ve Horza'ya kabullendirmeye çalışır. Tıpkı toplumda insanların kabul/saygı görme isteği gibi makineler de varlıklarının anlamlı olduğunun bilinmesini ister. Diğer taraftan, dronun bu isteği Horza tarafından "lanet zekânın yüksekliği ya da kaç kalifikasyonun olduğu

³⁰⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 325.

³¹⁰ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 325.

³¹¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 330.

³¹² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 325.

umurumda değil”³¹³ ifadesiyle reddedilir. Dron bu durumu hazmedemeyerek daha da sinirli bir tavırla “Of, yeter artık be adam [...] Ne istiyorsun? Robot mu? [...] Akıl yürütme işlevlerimin kapatma tuşu yok; özgür irademin olmamasını tercih edemem”³¹⁴ diye bağırır.

Dronun bir robottan beklenmeyecek şekilde argo konuşması, öfkelenmesi ya da özgür iradesinin sınırlandırılmasına olan tepkisi okuyucuyla bağ/duygudaşlık kurmasına örnek teşkil eder. İnsana özgü bu yoğun ve karmaşık duyguların makinelerde görülmesi, makineyi mevcut konumundan ayırarak onu daha insansı bir boyuta taşır. Tam da bu noktada, insan, yapay zekâ ve makine iç içe geçer. Transhümanist düşüncede, geleceğin insanının üstün-insana evrildiği boyutta, yapay zekâların varlığının da kabul edilmesine ve gelecekte mevcut tanımlarının değiştirilerek onların da bir “birey” olarak görülmesine gereksinim duyulabileceği fikri okuyucuya aktarılır. Bu bağlamda, teknolojilerin somut olarak insanlarla bütünleştiği ve makinelerin insanlarla birlikte var olduğu transhümanist bir geleceğin izleri Iain M. Banks’in çalışmamıza konu olan eserlerinde görülmektedir. Yapay zekâ uzmanlarına göre “Trans-post-hüman gelecek artık bilim kurgu dünyasında gerçekleşecek olgular gibi okunmaktan vazgeçilerek ciddiye alınması kaçınılmaz olan bir seviyeye” ulaşmıştır.³¹⁵

3.3 TRANSHÜMANİST ÇAĞDA UZUN YAŞAM, ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK

Uzun bir yaşam süresine kavuşma ve nihayetinde ölümsüzlüğü alt etme hayali, insanoğlunu tarihsel serüvende en çok cezbeden konuların başında gelir. İnsanlığın sonsuz yaşam arzusu, ölümsüzlüğe kavuşma isteği, öldükten sonra yeniden doğma düşüncesi, yaşlanmayı durdurma ya da geciktirme çabaları, hastalıklardan arındırılmış bir bedene sahip olma dileği insanın varoluşundan beri beraberinde getirdiği en büyük korkularından biri olan ölümün kendisi ile ilgilidir. Ölümü bertaraf ederek bu korkuyu ortadan kaldırma fikrinin transhümanistlerin en büyük arzularından biri olduğu söylenebilir.

³¹³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 325.

³¹⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 326.

³¹⁵ Levent Aydın, "Yapay Zekâ, Tekno-doğa, Tekno-Kültür ve Biyo-etik", Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Transhümanizm&Posthümanizm Disiplinlerarası Bir Çalışma*, Eski Yeni Yayınları, İstanbul 2021. 164.

Transhümanizmin öncülerinden Nick Bostrom'a göre, bu düşünce derin bir tarihsel arka plana sahiptir ve M.Ö. 18. yüzyılda yazılmış antik Sümer'deki *Gilgamiş Destanı*'na dayanır.³¹⁶ Birçok araştırmacı ölümsüzlük ve transhümanizmin kökenlerini bu destana bağlar.³¹⁷ Destanda bir kral kendisini ölümsüz kılabilcek bir bitki bulma arayışına çıkar. Ölüm korkusu ile yaşayan Gilgamiş ölümsüzlüğü nasıl elde edeceğini sormak üzere, daha önce büyük bir tufandan kurtulan ve Tanrılar tarafından ölümsüzleştirilen Utnapiştım'in yanına gider. Denizin dibinde insana sonsuz gençlik veren yaşam çiçeği olduğunu öğrenir. Gilgamiş yaşam çiçeğine ulaşsa da bir yılanın sihirli otu ondan çalmasıyla ölümsüzlüğe kavuşamaz.³¹⁸ Bu hikâyede hem insan için ölümün prensipte kaçınılmaz olmadığı hem de onu alt etmenin yollarının olduğu anlatılır.³¹⁹

İnsan durumundaki değişimi ve transhümanizmi yan yana getiren bir diğer hikâye de Yunan mitolojisine aittir. Prometheus ateşi Zeus'tan çalarak insanlığa sunmuş ve insan durumunun kalıcı olarak iyileşmesini sağlamıştır.³²⁰ Bu noktada, insanlığı ileri bir noktaya taşıma ve insanların mevcut durumunu değiştirme iddiasında olan transhümanistlerin, Promete'yi rol model olarak gördükleri söylenebilir.

Transhümanistler bu destanlara göndermede bulunmakla birlikte ayrıca 2005 yılı gibi çok yakın bir zamanda Nick Bostrom tarafından kaleme alınan ve esasında transhümanist felsefeye ışık tutan masala atıfta bulunurlar. *Tiran Ejderha'nın Masalı* adındaki bu hikâyede kısaca zorba ejderhanın insanlığa zulmünden bahsedilir. Ejderhaya her akşam on bin fani kurban verilir; bu kurbanlardan bazıları hemen ejderha tarafından oracıkta yutulur, bazıları ise uzun yıllar ıstırap içerisinde sonlarını bekleyecekleri korkunç bir hapisanede tutulur. Nihayetinde insanlık geliştirdiği teknoloji, araç ve silahlarla ejderhayı yok etmeyi başarır.³²¹ Hikâyede ejderha ölümün; hapsedilen ve çaresiz bekleyen insanlar da ölümcül hastalıkların ve yaşlanmanın sembolüdür. Bu kısa hikâye esasen transhümanizmin vaat ettiği uzun yaşam,

³¹⁶ Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*, The World Transhumanist Association, Oxford 2003, 36 Erişim Tarihi: 10.07.2022, <https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>

³¹⁷ Aysel Demir, "Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında trans-hümanizm " *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9 (31) , 2018, 98.

³¹⁸ Sara Sadeeq, "Tarih, Mitler ve Antik Transhümanizm", Timuçin Buğra Edman (Ed.) *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2019, 31.

³¹⁹ Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*, 36-37.

³²⁰ Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*, 39.

³²¹ Nick Bostrom, The fable of the dragon tyrant. *Journal of Medical Ethics* 31(5), 2005, 273–277; Erişim Tarihi: 01.17.2023, <https://jme.bmj.com/content/31/5/273>.

yaşlanmayı geciktirme ve ölümü alt etme konularını ele alır. Aynı doğrultuda görüş belirten Coeckelbergh'e göre bizler ejderhayla savaşmalı, yani (sağlıklı) insan ömrünü uzatmalı, acıyı azaltmalı ve yaşlanmayı hayatın bir gerçeği olarak kabul etmemeliyiz. Bu açıdan, transhümanistlerin nihai, uzun vadeli amaçlarına gelince, onlar bizi ölümsüz, yani yenilmez yapmak ister. Eğer bu mümkün olursa, bu insan varlığının sonu olur ve bizler post-hüman evresine insan-ötesine varmış oluruz.³²²

Bu efsaneler, mitler ve hikâyelerin hepsi insanlığın genç kalma veya ölümsüzlüğe erişme arzusunun yüzyıllardır var olan insan doğasının bir gereği olduğunu gösterir. Diğer taraftan eski mitlerde geçen yaşam iksiri, ateş, sihir, ölümsüzlük bitkisi gibi sonsuz yaşamı vaat ettiği düşünülen semboller, günümüzde yerini nanoteknoloji, biyoteknoloji, enformatik ve yapay zekâ teknolojilerine, bir başka ifadeyle gelişen bilim ve teknolojiye bırakır. Bir proje olarak adlandırılan transhümanizm “elbette yaşlılık ve ölümle mücadeleyi içerir. Burada söz konusu olan ölümsüzlük arzusunun mitoloji ve dinden bilime geçmesidir.”³²³

Bugün birçok araştırmacı, insanlığın başından beri gündemden düşmeyen ölüm probleminin artık felsefenin, mitolojinin veya dinin yerine nanoteknolojiler, biyoteknolojiler, bilişsel bilim ve enformasyon teknolojisinin alanına girdiğine değinir. Bu araştırmacılara göre, “ölümsüzlük pekâlâ bir gün, hatta belki önümüzdeki yüzyılda, tanrıların göğünden insanların yeryüzüne inebilir.”³²⁴ Bu anlamda insanlığın Gılgamış'tan bu yana sonsuz yaşam arayışı devam etmektedir. İnsanlığın kendisini aşma çabasında değişen tek şey ise gelişen teknolojiyle birlikte kullanılan yöntemlerdir.

Kendimiz ve dünyadaki yerimiz hakkında hikâyeler düşünmeye ve anlatmaya başladığımız günden beri tüm bu hayaller kültürümüzde yankılanıyor ve yankılanmaya devam ediyor. Bugün gelinen noktada, bu hikâyelerin hepsi bugün transhümanizm olarak bilinen felsefede doğal bir yuva bulmaktadır. Transhümanizm, doğamızı değiştirmek ve geliştirmek, bizi farklı bir varlık türüne dönüştürmek için biyoteknolojilerin kullanımını teşvik eder. İnsanın kendi kendini tasarlamasının arzu edilirliliği, tüm acıların ortadan kaldırılması ve insan özerkliğinin genişletilmesi,

³²² Mark Coeckelbergh, Pieter E. Vermaas (Ed.), *Human Being@ Risk: Enhancement, Technology, and The Evaluation of Vulnerability Transformations*, Vol. 1., Springer, London 2013, 21.

³²³ Luc Ferry, *Transhümanist Devrim*, (2016), (Çev.: Kağan Kahveci), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, 18.

³²⁴ Ferry, 21.

ölümsüzlük ve nihayetinde (insan) doğasının tamamen yenilgiye uğratılması transhümanizm için yol gösterici fikirlerdir. Transhümanistler, insanlık durumunu aşmaya yönelik kadim rüyayı nihayet gerçekleştirmenin eşiğinde olduğumuza inanmaktadır.³²⁵ İnsanların yeni kapasiteler ve yeni yetkinlikler edinme arzusu türümüzün kendisi kadar eskiye dayanır. Bizler her zaman ister coğrafi olarak, ister sosyal ya da zihinsel olarak sınırlarımızı aşmaya ve genişletmeye çalışmaktayız. İnsanoğlunun, insan yaşamının ve mutluluğunun önündeki engelleri aşmak için her zaman bir yol arama eğilimi vardır. Bu bakımdan insan kendini ve hayatını kısıtlayan limitleri ortadan kaldırmak için çabalar.³²⁶ Transhümanist düşüncede yaşlanma, hastalık ve ölüm insanın biyolojik sınırlılıkları olarak görülür ve bu sınırların aşılması hedeflenir.

Transhümanizm aslında modernitenin insan yaşamından çıkardığı, ölümsüzlük özlemi, bastırılmış ahlaki duygular ve insanlığın ölçülemez sınırlarını yeniden gündeme getirir. Transhümanizm, insanın henüz tatmin edemediği duygularına çare bulmayı, yaşlanmayı durdurmayı, hastalıkları bertaraf etmeyi, hatta ölümü bile ortadan kaldırmayı amaçlayan, bilimsel meşruluğunu kazanmış tekno-bilimsel bir proje olarak kendini gösterir.³²⁷

Transhümanist düşüncenin bu hedefine çalışmamıza konu olan eserlerde ulaşıldığı görülür. Iain M. Banks'ın kurgusal toplumlarında insanların sağlıkla ilgili sorunlarını çoktan geride bıraktığı anlaşılır. Eserlerde karakterlerin sağlık sorunları sebebiyle herhangi bir sorun yaşadıkları görülmez çünkü çeşitli genetik müdahalelerle karakterlerin bağışıklık sistemlerinin teknolojik imkânların el verdiği en üst düzeyde güçlendirilmiş olduğu görülür. Bu yüzden ani ve beklenmedik ölümler şaşkınlıkla karşılanır: “[...] onun öldüğüne bir türlü inanamıyordu Fassin. Ahali’den birinin böylesine genç bir yaşta ölüme sebebiyet verecek bir hastalığa yakalandığı duyulmuş görülmüş şey değildi hem. Madem öyle, nasıl ölmüş olabilirdi ki?”³²⁸ sorusuyla Fassin bu şaşkınlığını dile getirir. Daha sonra, arkadaşı Valsair’in bir yat yarışı kazasında feci bir şekilde can verdiğini öğrenir. Ayrıca “Öldüğü belirtilen dönemde bir buçuk milyon

³²⁵ Michael, 3.

³²⁶ Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*, 38.

³²⁷ Bob Doede, Transhumanism, technology, and the future: posthumanity emerging or sub-humanity descending? *Appraisal*, 7(3). 2009. 51.

³²⁸ Banks, *Cebirci*, 278.

yaşında olan Valseir”³²⁹in Fassin tarafından “genç” olarak nitelendirilmesi yaşam süresinin transhümanist toplumlarda algılanma biçimini ifade eder. Bu bağlamda, *Phlebas’ı Hatırla* ve *Oyuncuların Oyuncusu* romanlarının geçtiği Kültür evreninde ve *Cebirci* romanının geçtiği galakside güçlendirilmiş bağışıklık sistemlerine sahip, hastalıklardan muaf ve çok uzun yaşam süresine sahip roman karakterlerine rastlanır.

Kültür evreninde insanların hem yaşam süresi uzundur hem de yaşam kaliteleri artırılmıştır. Kültür’deki insansı türlerin yaşam sürelerine bakıldığında, ortalama bir Kültür bireyinin dört yüz sene yaşadığı anlaşılr. “Kültür’deki insanlar normalde üç buçuk, dört yüzyıl yaşıyorlar”.³³⁰ Bu da nesillerinin binlerce yıldır var olmasına açıklık getirmektedir. Büyüme ve gelişme evreleri de normal insanlardan farklıdır, insansılar çocukluk ve ergenlik çağlarını normal hızla geçirdikten sonra yetişkinlik dönemlerinde yaşlanmanın üç yüzyıl süresince yavaşladığı bilinmektedir. Bu süreçte onlar hastalıklardan arındırılmış bedenlere ve zarar gören uzuvlarını yenileme kabiliyetlerine sahiptirler.

Oyuncuların Oyuncusu yan karakteri, artırılmış yapay zekâlı dron Mawhrin de "Kültür'de her şey ne kadar da harika, değil mi Gurgeh; kimse açlıktan ölmüyor, kimse hastalıktan ya da doğal afetlerden ölmüyor, kimse ve hiçbir şey sömürülüyor, ama yine de şans ve kalp ağrısı ve neşe var"³³¹ diyerek Kültür bireylerinin ölümü bir şekilde saf dışı bırakabildiklerine dikkat çeker. Banks’in kurguladığı ütöpik Kültür toplumunda ölüme sebebiyet verecek doğa olaylarına, ölümü hızlandıracak kalıtsal ya da sonradan ortaya çıkmış hastalıklara yer yoktur. Mawhrin’in belirttiği “kalp ağrısı” ise Kültür insanların fiziksel acılardan muaf olsalar dahi, duygusal acılara katlanmak zorundu olduklarını gösterir. Dolayısıyla Kültür bireylerinin transhümanist temalar açısından en belirgin özellikleri, hastalıklardan arındırılmış bedenlere sahip olmaları, uzun yaşam süreleri, fiziksel acıları hissetmemeleri, ölümü tercih etmeleri ya da bilinçlerini yapay zekâyâ dönüştürerek ölümsüzlüğü seçmeleri olarak sıralanabilir. Tam da bu doğrultuda, transhümanizm, genetik mühendisliğindeki çalışmalarla hastalıkların ortadan kaldırılması ya da yaşlanma sürecinin durdurulmasıyla ya da tekno-dâhilerin bilinci bir yazılım gibi bilgisayara aktarmasıyla ölümsüzlüğün aşılabileceğini iddia eder.

³²⁹ Banks, *Cebirci*, 277.

³³⁰ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 584.

³³¹ Banks, *The Player of Games*, 52.

Kültür hikâyelerinde ölüm yaşamın bir parçası olarak kabul edilir. Kültür vatandaşları, ölümün yaşama anlam kattığını savunur. Dahası, ölümün doğal bir süreç olarak görülmemesi yadırganmaktadır.³³² Dolayısıyla, her şeyin bir sonu olduğu gerçeği Kültür evreninde de kabul edilen bir felsefedir. Diğer bir ifadeyle, Kültür evreninde bitmek bilmeyen savaşların ve mücadelelerin bir sonu olduğu gibi, evrenin ve insan yaşamının da bir sonu olması gerektiği kanıksanmış yaygın bir gerçektir. Bu açıdan, Kültür’ün ölüme karşı tutumu rasyoneldir.

Kültür bireyleri için ölüm, aynı zamanda hayatlarını anlamlandıran bir kavrama dönüşür çünkü uzun yaşam süresi, çoğu Kültür vatandaşı için yaşamdan sıkılmayı, sıradanlığı, hayattan zevk almamayı da beraberinde getirir. Bu bakımdan, özgürlüklerle dolu bu kıtlık-sonrası toplumda, yani her şeyin erişilebilir olduğu bu ütöfik evrende Kültür bireylerinin nihayetinde hayatlarından sıkılarak yaşamlarını sonlandırma istekleri doğal karşılanır. Banks bu açıdan çok uzun yaşam sürelerine sahip hatta ölümü erteleyebilen ya da geciktirebilen teknolojik imkânlarla sahip toplumlarda dahi ölümün değerli olduğunu vurgular.

Kültür evrenindeki bu yaygın görüşe rağmen, bireylerin ölümle ilgili farklı tercihlerine de saygı duyulmaktadır. İncelenen eserler boyunca ölüm temasının bir alt unsuru olarak biyolojik ölümsüzlüğü elde etmiş insanlara ya da insansı türelere ve bilinçli yapay zekâlı varlıklara dönüşerek dijital ölümsüzlüğü tercih eden karakterlere değinilir. Bu bakımdan Kültür’de ölümün önemine vurgu yapılırsa da Banks’in kurgusal evrenlerinde insanların bu şekilde sonsuz bir hayat yaşamasının birkaç yolu vardır. Yazar tarafından kaleme alınan makalede Kültür evreninde yaşayan insanların ölüme ve yaşama bakış açıları dikkate alınarak bu konuya şöyle değinilir: “Bazı insanlar biyolojik ölümsüzlüğü tercih ediyorlar; diğerleri kişiliklerini YZ’lere dönüştürüp başka bir yerde var olmaya devam ettiklerini bilerek mutlu mesut ölüyorlar.”³³³ Dolayısıyla Kültür bireylerinin isteklerine göre ölümü ortadan kaldırabildikleri, diğer bir ifadeyle ölümü öldürebildikleri çıkarımı yapılabilir. Ayrıca bu evrende bireyler duygularını, davranışlarını, değerlerini ve düşüncelerini bir yapay zekâyâ aktararak, bedensel olarak yaşamları son bulsa dahi, bilinçlerini ve kişiliklerini makinelere aktarmak suretiyle

³³² Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 584.

³³³ Iain M. Banks, ‘A Few Notes on the Culture’, Vavatch, 1994, Erişim Tarihi: 09.07.2022, www.vavatch.co.uk/books/banks/cultnote.htm,

dijital ölümsüzlüğe erişebildikleri görülmektedir. Transhümanistler zihin yükleme (mind-uploading) tekniğini nihai hayatta kalmanın bir yolu olarak görür.³³⁴ Bu noktada gelecek bilimci Ray Kurzweil, teknolojik değişimin hızının çok yüksek, etkisinin çok derin olacağı ve insan yaşamının geri dönülmez bir şekilde dönüşeceği gelecek döneme değinir: “Ne ütöpik ne de distöpik olmasına rağmen, bu gelecek dönem, iş hayatımızdan insan yaşamının döngüsüne kadar hayatımıza anlam veren kavramların dönüşeceği bir süreç olacaktır, buna ölümün kendisi de dahildir.”³³⁵ Bu sözleriyle Kurzweil, teknolojik tekillik ve ölümsüzlük vurgusu yapmaktadır.

Ray Kurzweil’in *The Singularity is Near (İnsanlık 2.0)* adlı eserine atıfta bulunan teknoloji filozofu ve yazar Coeckelbergh’e göre Kurzweil, siborglara dönüşeceğimizi, kan dolaşımımızda gezinen mini-robotlara sahip olacağımızı ve kendimizi yükleyebileceğimizi öne sürmektedir. Bu teknolojik dönüşümlerle insanın bedeninin sağlamlığı artırılır ve ölümsüzlüğe kavuşması arzulanır ki bu noktada insan bedensel sınırlarını aşabilir. Böylece savunmasız fâniler olmak yerine, sanal bir dünyada yaşayan güçlü, yenilmez siborglar ve ölümsüz bellekler olabiliriz.³³⁶ Banks’in bilinçlerini, kişiliklerini ve belleklerini sanal ortama taşıyarak ve yapay zekâlara yükleyerek ölümsüzlüğü elde edebilen Kültür bireylerinin, burada bahsi geçen tanımlara bağlı olarak sonsuz sanal bir ortamda ölümsüz zihinlere evirildikleri söylenebilir.

İncelenen romanlarda ölümsüzlüğü alt etmenin diğer bir yöntemi de kriyojenik³³⁷ (cryonics), yani canlı dondurma bilimi olarak karşımıza çıkar. Bu yöntem beden dondurma ve bedeni depolama kavramlarıyla bağlantılı ve transhümanist felsefeyle ilişkilidir. Dolayısıyla, kriyojenik süreç ve depolama transhümanizmin birer parçası olarak kabul edilebilir. Yaşlanmayı durdurma ve geciktirme gayesinde olan transhümanizm felsefesinde beden dondurma süreci bu amaca hizmet edebilecek bir yol olarak görülür. Depolama bu anlamda Kültür bireyleri için yaşamı durdurma “stop tuşu” olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda, Kültür evreninde insanlar “[...] ilginç zamanlarda uyandırılmak üzere kendilerini depolıyorlar ya da her on, yüz ya da hakikaten değişik

³³⁴ Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya: Transhümanizm*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, 27.

³³⁵ Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*, 24.

³³⁶ Coeckelbergh, 21.

³³⁷ Kriyotik (Cryonics), mevcut tıbbi prosedürlerle tedavi edilemeyen ve yasal olarak ölü ilan edilen kişileri, teknolojik ilerlemenin eninde sonunda onları yeniden canlandırmayı mümkün kılacağı umuduyla, düşük sıcaklıkta saklayarak hayat kurtarmayı amaçlayan deneysel bir tıbbi prosedürdür. (Bknz. <https://www.humanityplus.org/transhumanist-faq>)

bir şeyler oluyormuş gibi görüldüğünde uyandırılmayı talep ediyorlar”³³⁸ ifadesiyle Banks, transhümanist bir gelecekte bu yöntemin hangi amaçla kullanıldığına dikkat çeker. Örneğin, *Phlebas'ı Hatırla* romanının karakterinden biri olan Balveda, İdir-Kültür savaşının hemen ardından “kendini uzun süreli depolamaya”³³⁹ aldırır. Bu yolla fiziksel ve zihinler tüm aktivitelerini donduran Balveda daha sonra “Kültür’ün çeşitli yerlerinde aynı uyandırılma kriterleriyle kendilerini depolattmış birkaç milyon kişiyle aynı zamanda”³⁴⁰ uyandırılır. Milyonlarca insan, milyonlarca Kültür vatandaşı kendilerini depolattırma ve bedenlerini dondurma ayrıcalığından yararlanır. Bu ayrıcalıkla birlikte Banks’in transhüman karakterleri yüzyıllar sonrasında uyandıklarında bilim ve teknolojinin geldiği boyuta, değişen yaşam biçimlerine, insanın dönüşümüne tanıklık eder.

Kültür evreninde insana çok yakın ama bütünüyle insan olmayan baskın tür İdirliilerdir. Onlar “canavarlarla dolu bir gezegende en tepedeki canavar olarak evrimleşmişlerdi.”³⁴¹ Geçirdiktikleri onlarca mutasyonla birlikte İdirliilerin insan ve hayvan melezlemesi bir türe dönüştükleri anlaşılır. Diğer taraftan, İdirliiler kendilerine “evrimsel bir avantaj sağlayan biyolojik ölümsüzlüklerini”³⁴² her daim korumuşlardır. Horza, İdirli Querl Xorlundra hakkında düşüncelerini dile getirirken “Esasen ölümsüz olan bir tür için altı yıl hiç de uzun gelmiyordu herhalde”³⁴³ ifadesiyle İdirliiler’in zamanı önemsemediklerini ve ölümsüzlüğü elde ettiklerini vurgular. Ölümsüzlük özellikleri onlara yüzyıllardır süregiden türlerinin devamlığını sağlamakla birlikte girdikleri her türlü mücadelede üstünlük kazanmalarına yardımcı olduğu görülür. Dolayısıyla, ölümü öldüren bir tür haline gelen İdirliiler için ellerindeki en büyük güç yaşamlarının ve nesillerinin devamını sağlayan ölümsüzlüğün kendisi olduğu söylenebilir.

Transhümanistlerin bakış açısından, ölümsüzlüğü alt etmeyi başarmanın bir başka yolu da güçlendirilmiş bağışıklık sistemleriyle hastalıklara dayanıklı ve fiziksel olarak da güçlü bedenlere sahip olmaktır. Horza’nın bir düello esnasında rakibi olan Zallin de, güçlendirilmiş bir beden formuna sahiptir, dolayısıyla Zallin’i yenmek Horza için

³³⁸ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 584.

³³⁹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 563.

³⁴⁰ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 563.

³⁴¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 35.

³⁴² Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 36.

³⁴³ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 33.

oldukça zor olur. Oysaki bu düello esnasında Horza'nın rakibi üstün-insan yerine herhangi bir insan olsa, Horza kısa sürede onu alt edebileceğinin farkındadır fakat Zallin vücuduna aldığı şiddetli darbelere rağmen her defasında ayakta kalmayı başarır. "Normalde bu darbenin ölümcül olması gerekiyordu ama Zallin güçlüydü"³⁴⁴ ifadesinden de anlaşıldığı üzere dayanıklı ve güçlendirilmiş vücuduyla Zallin ölümcül darbelerin üstesinden gelerek mücadelesine devam eder. Sözgelimi Kültür bireylerinin savaşlar ya da büyük talihsiz kazalar sonucunda yaşamları sona erebilir. Diğer taraftan mücadeleler, kavgalar, düellolar bedenleri güçlendirilmiş Kültür bireyleri üzerinde çoğu zaman ölümcül bir risk unsuru oluşturmaz. Fiziksel ölümün ve beyin ölümünün kaçınılmaz olduğu durumlarda dahi, bilinçlerinin bir kopyasını dijital bir ortama aktarabilen ve yedekleyebilen Kültür vatandaşları için ölüm bir son olmaktan çıkarılarak sanal ve gerçek dünyanın iç içe girdiği yeni bir yaşama evrilir. Böylelikle Banks, bilinçlerini biyolojik bedenlerinden dijitale geçiren Kültür bireyleri üzerinden insandan insan sonrası duruma geçen evrimsel aşamaya dikkat çeker.

Transhümanist bakış açısıyla yorumlandığında, üstün-insanın ölümsüzlüğe erişmesine rağmen ölümü, onu daha hoşnut hissettirecek bir seçenek olarak algılayarak bazı durumlarda tercih ettiği söylenebilir. Örneğin *Phlebas'ı Hatırla* romanındaki ana karakter Horza "Yiyiciler" diye adlandırılan bir tür barbar topluluğun eline düştüğü ve işkence gördüğü esnada ölüm seçeneğini kafasından geçirdiği fakat buna cesaret edemediği anlaşılır: "[...] kendini öldürmeyi düşündü. Mümkündü, azıcık içsel hazırlıkla dişlerini kullanarak kendini zehirleyebilirdi."³⁴⁵ Horza'nın intihar düşüncesi oluşsa da kurtulma umudu hâlâ varken bu düşünce anlamını yitirir. İncelenen eserlerde ölüm teması yeri geldiğinde karakterlerin tercih edebileceği ya da her zaman masada tuttukları bir seçenek olarak karşımıza çıkar. İnsansı türlerden olan "İdirililerin bir ölüm transı vardı"³⁴⁶ ve onlar ölümü, üç farklı durum karşısında yaşama tercih ederler: Yüz kızartıcı bir suç işlediklerinde utanç duygusundan kaçmak için; yaşamlarını adadıkları bir misyonu tamamladıklarında; kendilerini iyileştiremeyecek/onaramayacak boyutta bir sakatlık/hastalık yaşadıklarında. Dolayısıyla, hayat İdirililer açısından anlamsızlaştığında ölüm, istenmeyen mevcut durumdan ya da utanç duygusunun ağırlığından bir kaçış yeri olarak tanımlanabilir. Galaksideki savaş her ne kadar savaş tamamen bitmiş olmasa da

³⁴⁴ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 63.

³⁴⁵ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 203.

³⁴⁶ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 203.

savaşın sonunda bazı İdiriler'in görevlerini tamamladıklarından sonra ve hayatta bir amaçlarının kalmadığını düşündükleri için yaşamlarını sonlandırma kararı aldıkları "İdirilerin bir kısmı kendilerini öldürdüler"³⁴⁷ sözleriyle ifade edilir.

Transhümanistlere göre insan kendi yaşamını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme özgürlüğüne tam olarak hâkim olmalıdır. Bu anlamda, ölüm tıpkı yaşamda olduğu gibi insanların kontrolünde olmalıdır. 2014 senesinde Zoltan Istvan tarafından Birleşik Devletler Transhümanist Parti kurulmuştur. Partinin hedefleri transhümanizmin ölüme bakış açısını yansıtır. Bu noktada Transhümanist Parti tek bir amaç için kurulmuş siyasi bir araç olarak görülür ve amaçları bilim ve teknolojiyi kullanarak insan için ölümü uygun bir şekilde ortadan kaldırmayı kolaylaştıran bir sosyal ortam yaratmaktır. Böylesine bir amaç, insanlığın bugüne dek deneyiminde neredeyse topyekûn bir devrimi hedefler.³⁴⁸ Zoltan'ın bahsettiği bu sosyal ortamın ya da devrimsel nitelikteki ölümü öldürme projesinin portresi Banks'in bilim kurgu romanlarında ve oluşturduğu kurgusal toplumlarda ayrıntılı bir biçimde çizilir.

Yaşam ve ölüme dair düşünceler/inançlar tarihsel olarak insanların değerlerinin merkezinde yer alır. Transhümanizmin özünde yaşam süresinin uzatılması, yaşlanmanın tersine çevrilmesi ve ölümün zorunlu olmaktan ziyade isteğe bağlı hale getirilmesi inancı yatmaktadır.³⁴⁹ Banks'in hikâyelerinde insanlara çok uzun yüzyıllar yaşama özelliğine sahip olan ve neredeyse ölümsüz olarak sıfatlandırılabilir Kültür bireylerinin de kendi özgür iradeleriyle kendi yaşamlarını sonlandırabilme yetenekleri vardır. Bu süreç "otoötenazi"³⁵⁰ olarak adlandırılır fakat Kültür bireylerinin bu süreci başlatmaları için bir zehire ya da herhangi bir dışsal etmene ihtiyaçlarının olmadığı şu ifadelerle anlaşılır: "Onların ölmek için buna karar vermeleri yeterliydi ama sürecin basitçe zehirlenmekten daha karmaşık olduğu söyleniyordu."³⁵¹ Bu bakımdan, Kültür bireylerini acısız ölüme götüren süreçte sadece karar almalarının ve beyinlerine gönderdikleri sinyallerle ölümcül sinirsel aktiviteleri harekete geçirmelerinin yeterli olduğu görülmektedir. İdir-Kültür savaşı sona erdikten yüzlerce yıl sonra Balveda'nın

³⁴⁷ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 561.

³⁴⁸ Zoltan Istvan, "Revolutionary Politics Are Necessary for Transhumanism to Succeed." *Motherboard*. November 3, 2016. Erişim Tarihi: 09.11.2022, https://motherboard.vice.com/en_us/article/revolutionary-politics-are-necessary-for-transhumanism-to-succeed.

³⁴⁹ Natasha Vita-More, "History of Transhumanism", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (49-63), Springer, Cham/Switzerland 2019, 63.

³⁵⁰ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 203.

³⁵¹ Banks, *Phlebas'ı Hatırla*, 203.

durumu hakkında okuyucuya şu bilgiler aktarılır: “Balveda otoötenazi yaptı ve doğduğu sistemin yıldızı Juboal’a gömüldü.”³⁵² Diğer bir ifadeyle, Balveda hayattan bağı koparmaya karar vererek kendi yaşamına son verir. Bu ayrıca gelecekte, transhümanist teknolojiler açısından nörobilim çalışmalarının evrilebileceği noktayı göstermesi ve öte-insanın yaşamsal faaliyetlerini kendi iradesiyle nasıl sonlandırabileceği sorusuna örnek teşkil etmesi açısından ele alınabilir.

Eserlerde özgür iradeye ve bilince sahip makinelerde de tıpkı insanlarda ya da insansı türlerde olduğu gibi kendi yaşamlarını sonlandırma yetisinin mevcut olduğu görülür. “Otoötenazi” süreci insanların kendi tercihleriyle yaşamlarına son vermeleri olarak adlandırılırken, “özyokoluş” süreci makinelerin, bilinçli yapay zekâların hayatlarını sonlandırma sürecini ifade eder. Kültür toplumunun yönlendiricileri, akıl hocaları olarak nitelendirilen, arttırılmış/yüksek yapay zekâyâ sahip Zihinler düşmanları tarafından ele geçirildiklerinde ya da zor duruma düştüklerinde kendi iradeleriyle kendilerini imha etme ayrıcalıkları vardır. Bu Zihinler’i tamamen işlevsiz kılan, onları yok oluşa taşıyan bir işlemdir. Bu bağlamda, Banks’in kurgu toplumlarında ölümün bir tercih olarak hem insanlara hem de makinelere sunulduğu anlaşılır. Diğer taraftan Fal’a göre makineler esasen ölümsüzdür. Bu bağlamda, ölümsüzlük teması, sadece insanlara mahsus bir kavram değil aynı zamanda makinelerin ölümsüzlüğünden de bahsedilir. *Phlebas’ı Hatırla* romanındaki yan karakter Fal Ngeestra’nın yapay zekâların ölümsüzlüğüne yaptığı vurgu dikkate değerdir. Fal bu noktada bir yapay zekâ olan Zihin hakkındaki düşüncelerini dile getirerek “İşte buradayız [...] ölümsüzü öldürüyoruz, çoğu insanın tanrı olarak göreceği bir şeye bulaşmamıza şu kadarcık kalmış”³⁵³ der. Aslında Fal burada zaten ölümsüz olan yapay zekâyı yakalayarak ortadan kaldırmanın anlamsızlığına değinir. Ona göre ölümsüzü öldürmeye çalışmak boş bir çabadır.

İncelenen eserler boyunca, karakterlerin uzun yaşam süreleri dikkat çeker. Kültür evreninde geçen *Phlebas’ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarında karakterler dört yüzyıl yaşarken, Ahali diye adlandırılan toplumunu merkeze alan *Cebirci* romanında karakterler binlerce, hatta milyarca yıl yaşamlarına devam eder. Ahali bireyleri yaşam süreleri hakkında okuyucuya şu bilgiler verilir:

³⁵² Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 563.

³⁵³ Banks, *Phlebas’ı Hatırla*, 119.

“Milyarlarca yıl süreyle yaşayabiliyorlar, metabolizmalarını ve düşünme yetilerini, binlerce yıl, on binlerce yıl veya yüz bin yıl süren bir yolculuğu tek bir uyku seansında ya da ancak esaslı bir kitabı okumak veya karmaşık bir oyunu oynayıp bitirmek için gereken zaman içinde geçip gitmiş gibi algılayacakları şekilde yavaşlatabiliyorlardı.”³⁵⁴

Bu özellikleriyle diğer topluluklardan ayrılan Ahali mensupları için zamanın işleyiş biçimi bulundukları duruma göre esnetilebilir, hızlandırılabilir ya da yavaşlatılabilir niteliktedir. Bu uzun süreler boyunca yaşlanma sürecini yavaşlatan bireylerin ayrıca oldukça sağlıklı bedenlere sahip olduğu görülür. Eserlerde hiçbir karakterin herhangi bir hastalıktan kaynaklı ölümüne rastlanmaz. Bu bakımdan, her bir karakterin güçlendirilmiş ve optimize edilmiş bir bağışıklık sistemi bulunduğu görülür bu da onları olağanüstü sağlıklı bedenlere kavuşturur.

Günümüzde uzun ve sağlıklı bir yaşam süresi elde etmenin sırları, dengeli ve sağlıklı beslenme; düzenli fiziksel aktivite; yeterli ve kaliteli uyku; stresten uzak yaşam gibi maddelerle genel olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan, ele alınan eserlerde oldukça uzun ve olağanüstü sağlıklı yaşam süren insanların şuan günümüzde önerilen hiçbir öneriye uymadığı, hiçbir aktiviteyi yapmadığı ve uygulamadığı görülür. Dahası, Gurgeh ve Kraiklyn karakterleri özelinde anlaşıldığı gibi onlar günlerce, aylarca uykusuz kalarak hayatlarını devam ettirirler ya da *Cebirci* romanında aktarıldığı üzere “Yeterli kararlılığı sergilemesi halinde Ahali mensupları insanoğlunun uyku diye tanımladığı deneyimi geçirmeden yıllarca yaşamını sürdürebilirdi.”³⁵⁵

Romanlarda, evrenin her bir yanına yayılmış savaş ve mücadelelerden ötürü stres faktörü Horza, Balveda, Fassin gibi karakterlerin üzerinde fazlasıyla etkisini gösterse de, bu onların uzun ve sağlıklı yaşamlarına engel oluşturmaz. Bu noktada yazar, transhümanist bir gelecekte uzun ve sağlıklı yaşamın sırrını günümüzdeki klişe önerilerle sınırlandırılmaz. Uzun yaşama süresi elde etmiş, yaşlanmayan ya da yaşlanma süresi yavaşlatılan bedenlere kavuşmuş, süper sağlıklı yapılarıyla dikkat çeken Banks’ın kurgusal karakterleri, insanın teknolojik imkânlarla sınırlarını aşarak nasıl transhüman konumuna evrildiğini okuyucuya sunar. Tam da bu açıdan, Banks transhümanistlerin hayal ettiği bir gelecek düşüncesinde olduğu gibi teknoloji ve insanı bir araya getirmiştir. Diğer bir ifadeyle Banks, teknolojinin etkin ve doğru kullanımıyla, özellikle

³⁵⁴ Banks, *Cebirci*, 145.

³⁵⁵ Banks, *Cebirci*, 491.

nanoteknoloji ve biyoteknolojideki gelişmeler doğrultusunda insanların olağanüstü uzun yaşama ve süper sağlıklı bedenlere geleceğin dünyasında kavuşabileceklerine ışık tutmaktadır. Tam da bu noktada, transhümanizmin savunucularından olan Yuval Harari'ye göre nanoteknoloji, genetik mühendisliği ve rejeneratif tıptaki durdurulamaz bir hızda ilerleyen gelişmeler yaşlanmayı geciktirme ve ölümü alt etme konusunda oldukça umut vericidir. Hatta bazı uzmanlara göre ölüm yüz ya da iki yüzyıl içerisinde tamamen alt edilecektir.³⁵⁶

Genç görünme, dinamik olma ve sağlıklı bedenlere kavuşma arzusu günümüz modern insanının en önde gelen istekleri arasındadır. Bu bakımdan günümüzde estetik, yaşlanma karşıtı uygulamalar ve bedenin güzelleştirilmesi insanlar tarafından sıklıkla başvurulan popüler yöntemlerdir. Geldiğimiz noktada insanlığın kendini yeniden tasarlama isteği, kusursuzluğa ulaşma arzusu ve yaşlanmayı geciktirme/durdurma çabaları gün geçtikçe yükselmekte ve insanlığı yeni bir sürecin başlangıcına getirmektedir. Bu açıdan, transhümanizm tıbbi-teknolojik gelişmelerin insanlığın fiziksel kapasitesini ve dış görünüşünü arzuladığı ölçüde değiştirebilmesi gerektiğini savunur. Nihayetinde, insanın kendini daha iyi hissettiği bir bedende yaşaması transhümanist düşünceyi destekler. Bu düşünce, Banks'ın romanlarındaki birçok kurgu karakter vasıtasıyla okuyucuya aktarılır. Çalışmamıza konu olan eserlerdeki karakterlerin, geçirdikleri genetik müdahalelerle, vücutlarındaki salgı bezleri yardımıyla ya da biyoteknolojik ilerlemenin insan üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak genç ve dinamik kalabildikleri, uzun ve sağlıklı yaşayabildikleri, arzuladıkları beden formuna kavuşabildikleri söylenebilir.

Cebirci romanının başkahramanı Fassin uzun zamandır görmediği eski dostu Kehar ile görüştüğü sırada Kehar'ın yüzyıllara meydan okuyan beden formu karşısında hayranlığını gizleyemez çünkü "kişisel bakımını mükemmel şekilde yerine getirdiği her halinden belli olan ve bedeninden adeta sağlık fışkıran Saluus Kehar, en az sahibi olduğu firma tarafından üretilen uzay gemileri kadar kusursuz ve pırıltılı bir genel görüntü sergiliyordu."³⁵⁷ Kusursuz beden yapısı anlatıcı tarafından vurgulanan Kehar'ın, ayrıca transhümanistlerin arzuladığı muazzam sağlıklı bir bedene de sahip

³⁵⁶ Yuval Noah Harari, *Homo Deus: Yarının kısa tarihi*, (Çev.:Poyzan Nur Taneli), Kolektif Kitap, İstanbul 2016, 36.

³⁵⁷ Banks, *Cebirci*, 166.

olduğunun altı çizilir. Dahası, bu noktada insan bedeninin bir uzay gemisine benzetilerek kusursuz olarak tarif edilmesi, bu benzetimin ileri teknoloji ile insanın dönüşümü arasında bağ kurmak adına kullanıldığı söylenebilir. Bu yolla, ileri teknolojik makinelerin izdüşümü sağlıkları artırılmış, bedenleri güçlendirilmiş, yetenekleri geliştirilmiş insanların üzerinde gösterilir.

Oyuncuların Oyuncusu romanında başka bir gezegene yolculuğa giden Gurgeh Azadya’da yine bir Kültür bireyi ile karşılaşır ve sohbetleri derinleşir. Za adındaki bu Kültür bireyi oldukça genç bir görünüme sahiptir, dolayısıyla Gurgeh onun yaşını çıkarmakta zorlanır ve şu ifadeleri kullanır: “Kültür insanların yaşına karar vermek oldukça zordur.”³⁵⁸ Bu durum aslında, hikâyelerin geçtiği evrende herkes tarafından kanıksanmış bir olaydır. Kültür bireylerinin net olarak yaşını tahmin etmek neredeyse olanaksızdır çünkü beden formları yaşlanmanın izlerini gizler. Yine aynı şekilde, Profesör Boruelal ile tanıştırılan Gurgeh, yeni tanıştığı bu kişinin yaş aralığını kestiremez, bu durum anlatıcı tarafından şöyle tasvir edilir: “Gurgeh’in iki katı yaşındaydı, ikinci yüzyıla girmişti ama hâlâ uzun boylu, yakışıklı ve dikkat çekiciydi.”³⁵⁹ Boruelal gerçekte bir hayli yaşlı olmasına rağmen fiziksel gücü ve dış görünüşü itibarıyla oldukça sağlıklı ve bakımlı görünmektedir. Dolayısıyla, Boruelal da genç kalmayı başardığı, yaşlanmayı durdurduğu ya da geciktirdiği çıkarımı yapılabilir.

Kültür serilerinde geçen hikâyelerde karakterler dört yüzyıl gibi uzun ömre sahip olsalar da *Cebirci* romanında olağanüstü uzun yaşam süreleri dikkat çekicidir. Belirtilen bu eserde, Braam, Slovious ve Kehar gibi yan karakterler ile yaş almayan insanlara yani yaşlanmayan bedenlere vurgu yapılır. Bu bağlamda, Braam Ganscerel adında kıdemli bir kâhin şöyle tarif edilir: “Olduğundan daha genç gösteriyordu ama bu haliyle bile en genel tahminle yaşının on yedi yüzyıla yakın olduğu söylenebilirdi.”³⁶⁰ Braam’ın bedensel yaşının ve görünüşün tezat oluşturduğu söylenebilir. En az on yedi yüzyıldır hayatta olduğu tahmin edilen Braam’ın genç ve sağlıklı bedeni transhümanizm ve insanlığın geleceği açısından okuyucuya ipuçları verir.

Ele alınan eserlerde transhümanist bir toplum portresini ustalıkla çizen Banks, geç yaşlanma ve yaş almayı durdurma süreci gibi konuları eserleri boyunca sıklıkla işler.

³⁵⁸ Banks, *The Player of Games*, 119.

³⁵⁹ Banks, *The Player of Games*, 11.

³⁶⁰ Banks, *Cebirci*, 198.

Eserlerin satır aralarında okuyucuya sürekli yaşlanmanın durdurulabileceği mesajları verilir. Kısa yaşam döngüsü, yaşlanma süreci ve nihayetinde ölüm transhümanistler açısından insanlığın en büyük zaafı olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, Kâhinler Klanı'nın en yaşlı ve kıdemli üyesi ve Gurgeh'nin amcası olan Slovius “zaman ölçüsünün nasıl ele alındığına bağlı olarak kimilerine göre yaklaşık üç, başkalarına göreyse on dördü aşkın yüzyıldır Kâhinler Klanı Bantrabal'ın aile reisliğini yürütüyordu”³⁶¹ ifadesiyle yaşadığı uzun zaman dilimine ve bu süre boyunca aktif ve sağlıklı bir şekilde devam ettirdiği görevine değinilir. Ayrıca “zaman ölçüsü” yani zamanın nasıl işlediği konusu roman boyunca önemli bir yer tutar. Daha önce değinildiği üzere, Slovius'un zamanı yavaşlatma hatta neredeyse durdurma yetisi vardır. Aslında burada anlatılmak istenen, zamanın Slovius ve diğer Ahali mensupları için hükmedilebilir olmasıdır. Bin dört yüz yaşına geldiğinde ve lideri olduğu Klan'ın yönetimini devretme arifesinde olan Slovius, galaksideki başka türlerin kendilerine saldırı hazırlığında olduğu haberi alınca yani bu beklenmedik durum karşısında tekrar yetkiyi devralır. Yetkiyi devraldığı esnada kendisi için işleyen zamanı da durdurur, bu sayede bedenini dinlendirerek yaşlanma sürecini sonlandırır. Bu yüzden Slovius, “içine sürüklendikleri acil durum her ne kadar sürerse sürsün, kendisini yavaş yavaş ölüme götürmekte olan ihtiyarlama sürecinin askıya alındığını”³⁶² herkese bildirir. Zamanı istedikleri anda yavaşlatabilen bireyler doğrudan bedensel yaşlanmalarını da askıya alır. Bu sayede onların beden formları güçlü, sağlıklı ve genç kalır. Diğer taraftan, dış zamanda ve mekânda hayat normal seyrinde akıp gider. Amcası Slovious'un yerine geçmeyi hedefleyen Fassin ise “Öz amcasının kendisini adım adım ölüme yaklaştıran, derin bir uyuşukluk ve hiçbir şeyi umursayamayacak ölçüde vahim bir kafa karışıklığıyla özetlenebilecek o bunaklık halinden bir silkinişte kurtulması”³⁶³ karşısında derin bir hayal kırıklığı yaşar. Bu noktada, yaşlanma sürecini durduran Slovious için bu süreç bir avantaj iken Fassin için tam bir dezavantaj oluşturur.

Zamanı yavaşlatanlar için, geçen yüzyıllar sadece birkaç saate ya da günlere tekabül eder. Eserde geçen “Son on altı yüzyıllık süreçte -ki bu, Ahali hesabıyla bir kez

³⁶¹ Banks, *The Player of Games*, 19.

³⁶² Banks, *Cebirci*, 72.

³⁶³ Banks, *Cebirci*, 72.

göz açıp kapayıncaya dek geçecek bir süreydi-”³⁶⁴ ifadesiyle zamanın Ahali açısından nasıl ilerlediğine vurgu yapılır.

Cebirci romanının başkahramanı Fassin bir araştırmacı ve gezgindir. Çıktığı bir seyahati tanımlarken bu yolculuğun oldukça uzun sürdüğüne vurgu yaparak “[...] altı yıllık —bedensel süre olarak; dış bilinç esas alındığında ise bir yüzyıla yakın sürmüştü— uzatmalı yolculuktan bu”³⁶⁵ der. Bedensel sürede geçen zaman ile gerçek mekân ve zamanda ilerleyen sürenin farklılığına dikkat çekilir. Zaman ölçüsü bu noktada tersyüz edilir. Fassin, roman boyunca birkaç kez yavaşlama ya da zamanı yavaşlatma sürecini deneyimler. Onun yavaşlama serüveni esnasında hissettikleri ve deneyimledikleri okuyucuya şöyle aktarılır: “[...] ruhunu yitirdiği hissine kapılmasına yol açan o rahatsızlık verici algı, dışarıda, yukarıda ve geride yaşam çok daha büyük bir hızla akıp giderken içerideki zamanda kısıp kalmaya dair tuhaf bir hapsedilmişlik duygusu, Fassin’in benliğine bir kez daha doluyordu şimdi.”³⁶⁶ Bu duygu, yani gerçek yaşam hızı ile hissedilen yaşam arasında sıkışmışlık duygusu, Fassin’e kendisini duraklatılmış bir zamanın içerisinde kaybolmuşluk hissi verir. Diğer taraftan, yaşam hızını yavaşlatan transhüman/Fassin için bedensel yaşlanma durdurulmuş olur. Zaman algısı böylelikle değiştirilen transhümanist kahraman Fassin için geçen bir saat yıllara, bir yıl ise yüzyıllara tekabül eder. Bu bağlamda, bedensel ve zamansal farklılığa açıklık getirmek için *Cebirci* romanındaki Ahali toplumunu ele almak önem arz etmektedir.

Binlerce yıl süren büyük mücadeleler ve savaşlar gibi dönemlerden sonra olay örgüsünün geçtiği galakside hayatta kalan topluluklardan biri Ahali’dir.

“Yavaşlar diye adlandırılan bir tür başkalaşmasının mensupları arasında gösterilen Ahali, diğerlerinden farklı bir yaşam döngüsü izler, A noktasından B noktasına ulaşmak için birkaç yüz bin yıl harcamayı umursamazdı [...] hiçbir sıradışı olay cereyan etmeden geçirilecek birmilyon yıl onlara uzunca bir tatil gibi gelirdi.”³⁶⁷

Galakside diğer türlerle kıyasla Ahali’nin hayat döngüsü yani doğduklarından ölümlerine kadar geçirdikleri zaman dilimi farklılık gösterir. Bunun sebebi seçtikleri yaşam biçimidir zira “milyonlarca yıldır uygar denebilecek bir düzeyde varlığını

³⁶⁴ Banks, *Cebirci*, 207.

³⁶⁵ Banks, *Cebirci*, 31.

³⁶⁶ Banks, *Cebirci*, 356.

³⁶⁷ Banks, *Cebirci*, 23.

sürdüregelmiş bir tür olan Yavaş kategorisine mensuptu Ahali.”³⁶⁸ Dolayısıyla Ahali bireylerinin büyüme, gelişme ve yaşlanma süreçleri de normal insanlara ya da evrilmiş diğer alt türlere göre başkalaşım gösterir. Onlar;

“[...] yetişkinlik evrelerinin ortasından itibaren yaşları ilerledikçe bir yandan gözle takip edilemeyecek bir hızda ufalarak adeta çekerdi ve bu süreçte göbek ile kenar uzuvları yavaş yavaş yitip gider ve nihayet yaşlarının milyarlı rakamlarla ölçüleceği evreye ulaştıklarında, kendilerini neredeyse uzuvlarını kullanamaz halde bulurlardı.”³⁶⁹

Burada Ahali'nin öne çıkan bir diğer özelliği ise hayat döngülerindeki süreçleri milyarlarca yıla yaymalarıdır. Yaşlanma süreçleri son derece yavaşlatılmış olan bu türlerin yaşamları boyunca herhangi bir sağlık sorunuyla karşılaşmadıkları görülür. Hastalıklardan muaf olarak uzunca bir hayat sürme hayali transhümanist düşünürlerin savunduğu ve transhümanist projenin insanlara vaat ettiği en önde gelen iddialarından biridir. Bu açıdan, Ahali toplumu transhümanist düşünürlerin uzun ve sağlıklı yaşam bakımından arzuladığı toplumun yansımasıdır.

Galaksideki bir diğer tür ise Hızlılar olarak bilinir. Bu insan türü, romanda hem adında içerdiği zıt anlam hem de hayat döngüsü, yaşam biçimi bakımından Yavaşlar türünün karşıtlığını oluşturur. Hızlılar sınıfına mensup bireylerin büyüme ve gelişme evreleri, yaşamları, galaksideki seyahatleri, karar alma ve uygulama süreçleri dâhil tümü hızlı bir şekilde gerçekleşir. Ahali'nin düşüncesine göre;

“Hızlı olmak, hayatı bu denli büyük bir acelecilikle geçirmek, kişiyi çabuk bir sona mahkûm ediyordu [...] Yavaşlar acele hareket etmemeyi ve galaksi ile evrenin mevcut şartlarına ve doğal sınırlarına uyum sağlamayı tercih ediyordu. Hızlılar ise kestirmeden gitmekte ısrar ediyor [...] Çabuk bir yaşam sürüyorlar ve semada ani, görkemli, fakat göz açıp kapayıncaya dek sönüp giden izler bırakarak, daha da çabuk ölüyorlardı. Ahali'ye gelince, diğer Yavaş türler gibi onlar da varlıklarını uzun vadeye yayma niyetindeydi.”³⁷⁰

Yavaşlar ölümü geciktirme, yaşlanmayı durdurma, daha sağlıklı bedenler ile daha uzun bir ömür geçirmeyi tercih ederken, Hızlıların bu denli hızlı yaşama, hızlı yaşlanma ve nihayetinde ölüme erken kavuşma istekleri Ahali toplumu tarafından yadırganmaktadır. Bu noktada, romanda yaşam ve ölüm, genç kalma ve yaşlanma temalarının karşıtlık

³⁶⁸ Banks, *Cebirci*, 206.

³⁶⁹ Banks, *Cebirci*, 276.

³⁷⁰ Banks, *Cebirci*, 146.

oluşturularak işlendiği görülür. Banks'in kurgu dünyasındaki karakterlerin yaşamı uzatma ya da ölüme kavuşma arzuları onların tercihlerine bırakıldığı anlaşılır.

SONUÇ

Bu çalışmada Iain M. Banks'in *Phlebas'ı Hatırla* (1987), *Cebirci* (2004) ve *Oyunların Oyuncusu* (1988) adlı bilim kurgu romanları transhümanizm bağlamında incelenmiştir. Çalışmamızda öncelikle transhümanizm kavramı, tanımı, tarihsel gelişim süreci ele alınmış, transhümanizm/posthümanizm felsefelerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada transhümanist ve posthümanist düşüncelerin farklılaştıkları ve birleştikleri noktalara değinilmiştir. Önde gelen transhümanizm savunucularının düşünceleri ve iddia ettikleri transhümanist hedeflerle birlikte çalışmamız olgunlaştırılmıştır. Şuan ki insanı ve insan doğasını kusurlu ve sınırlandırılmış gören transhümanizm felsefesinin Aydınlanma felsefesinden ilham aldığı diğer taraftan mevcut konumundaki insanı yüceltmek, ilerletmek ve daha üst bir konuma taşımak için gücünü ileri teknolojik gelişmelere dayandırdığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, çalışmamızda ayrıca modern teknolojinin insanın dönüşümüne katkı sağla(yacağı)dığı düşünülen teknolojik gelişmelere yer verilmiş ve transhümanizm ile bağlantıları ortaya konmuştur. Bu bakımdan, transhümanizmin arzuladığı amaçlara ulaşması, bilim ve teknolojiye gelişmelerle doğrudan bağlantılı olduğu fikri öncelikli sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik yenilikler ve transhümanist felsefenin hedefleri doğrultusunda çalışmamıza konu olan eserler ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir.

Çalışmada birçok defa değinilen transhümanist hedeflerin en temelinde süper uzun bir ömre, süper sağlıklı bedenlere ve süper zekâyâ ulaşma amacı vardır. Bu bağlamda yaşlanma süreçlerini kontrol etme ve durdurma, bilişsel yetenekleri arttırma, hastalıkları tamamen bertaraf etme transhümanizmin amaçları arasında öncelikli görülmüştür. Günümüz teknolojisi ve günümüz şartlarında bu amaçlara henüz tam manasıyla ulaşılsa da 1987 yılında yazmaya başladığı bilim kurgu romanlarıyla Iain M. Banks transhümanist vizyonerlerin vaat ettiği amaçları eserlerinde etraflıca ele aldığı ve transhümanist hedeflere yarattığı karakterlerle ulaştığı görülür. Daha açık bir ifadeyle, Iain M. Banks bilim kurgu romanlarında işlediği temalarla ve karakterleriyle transhümanistlerin hayalini kurgusal da olsa gerçeğe dönüştürdüğü sonucuna varılabilir. Yazar, aynı zamanda eserlerinde teknolojinin geldiği boyuta ve bu teknolojilerin insan ve toplumda yarattığı dönüşümlere dikkat çekmektedir.

Çalışmada ele alınan her bir romanda geçen tüm başkahramanlar, transhümanistlerin tarif ettikleri “üstün-insan, insan-ötesi” özelliklere, hatta bilim kurgu türünün yapısı gereği daha fazla kabiliyetlere sahiptir. Değişçin sıfatıyla anılan Horza, istediği zaman genetik dönüşüm geçirebilen, insanların DNA yapısını çözümleyerek istediği kişinin fiziksel yapısına bürünebilen, vücuduna yerleştirilmiş ve bedenin bir parçası olmuş teknolojik silahlarla mücadelelere giren bir transhümandır. Gurgeh, artırılmış zekâsıyla oyunculuk kabiliyetini pekiştiren, genetik-sabitleme metoduyla bedeninde bulunan salgı bezleri yardımıyla fiziksel/zihinsel kapasitesini çevrenin şartlarına göre düzenleyebilen bir üstün-insandır. Fassin ise güçlendirilmiş bağışıklık sistemine sahip, istediği zaman zamanı yavaşlatabilen ve yaşlanma sürecini durdurabilen bir başkahramandır. Diğer taraftan ele alınan romanlar boyunca sadece ana karakterlerin transhüman/posthüman olduklarını iddia etmek büyük bir yanılgı olur. Çünkü her üç farklı romanda geçen Kültür, Ahali ve Azad toplumu mensubu olan her bir bireyin transhümanist özelliklere sahip oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla bu durum, Banks’in ele alınan eserlerinde tamamıyla kendi biyolojik, zihinsel, fiziksel, hatta psikolojik sınırlarını aşan insanları yani transhümanları ve onlar etrafında gelişen olayları işlediği sonucunu doğurmuştur.

Banks’in eserlerinde işlediği temalar transhümanist unsurlar açısından oldukça zengindir. İncelenen bilim kurgu romanlarında geçen başlıca transhümanist temalar ileri düzey biyoteknoloji ve nanoteknoloji çalışmalarıyla insanların genlerine müdahale edilerek roman karakterlerinin transhümana evrilmesi; uzaya koloniler kurulması; artırılmış yapay zekâların/makinelerin üstün-insanlarla etkileşimi, mücadelesi, insan-makine dostluğu ya da düşmanlığı; yaşlanmanın geciktirilebildiği, önlenebildiği ve nihayetinde insanların ölümsüzlüğe eriştiği transhümanist çağda yeni insan durumu/insanın dönüşümü olarak kısaca sıralanabilir. Bunların yanında Banks’in eserlerinde işlediği bu temalar ve bunlarla birlikte gelişen alt temalar birçok transhümanist unsuru da barındırmaktadır. Yine tam olarak transhümanizm felsefesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkan alt temalar da; post-cinsiyetçilik (postgenderism) ve cinsiyetsiz toplum; teknolojik tekilik; giyilebilir teknolojiler; duygularından yoksun transhümanlar; duyguları, düşünceleri, karmaşık hisleri olan YZ’ler olarak tanımlanabilir.

Yazar eserlerinde adeta “Transhümanist bir toplum nasıl olur?” sorusunun cevabını aradığı söylenebilir. Bu açıdan Kültür toplumunun, geliştirdiği teknolojilerle; özgürlükçü, eşitlikçi görüşleriyle; daha dünyaya gelmeden vatandaşlarına uyguladığı çeşitli genetik müdahalelerle; güçlendirilmiş, bilişsel kapasiteleri artırılmış, uzun yaşam sürelerine sahip bireyleriyle; yaşlanmayı ve hastalıkları ortadan kaldırmış vatandaşlarıyla; her türlü ileri teknolojiyi insan üzerinde kullanımı ve uygulamalarıyla transhümanizmin savunduğu değerleri yansıtmaya bakımından olağanüstü bir örnek oluşturduğu anlaşılmıştır.

Bilim kurgu romanlarında, insanın konumu değiştirerek onu üstün insana taşıyan, insanın biyolojik sınırlarını aşmasını sağlayarak onu aşkın insan seviyesine çıkaran usta yazar Banks, eserlerinde biyoteknoloji, nanoteknoloji ve genetik mühendisliğindeki çalışmalarla ortaya çıkan genetik modifikasyonlar, müdahaleler, manipülasyonların insan üzerindeki olası etkilerine ışık tuttuğu görülmektedir. Belirtilen teknolojiler aynı zamanda transhümanizm savunucularının insanlığın geliştirilmesinde kullanılması gerektiğini düşündükleri en önde gelen teknolojilerdir. Bu bakımından Banks’in kurgusal karakterlerinin tam olarak bir genetik tasarım ürünü oldukları anlaşılmıştır. Özellikle Banks’in çalışmada detaylıca bahsettiğimiz “genetik sabitleme” adını verdiği yöntem ile karakterlerin genetik müdahalelere maruz kaldığı görülmektedir. Genetik sabitleme sonucunda karakterlerin, vücutlarına yerleştirilmiş çeşitli salgı bezleri sayesinde transhümanlara dönüştüğü çıkarımı yapılmıştır zira salgı bezleri yardımıyla roman karakterleri zihinsel aktivitelerini artırır, karar verme süreçlerini hızlandırır, konsantrasyon seviyelerini yükseltirler, ayrıca onlar olumsuz çevresel faktörlerden etkilenmezler. Dahası, romanlardaki karakterler vücutlarında bulunan zehirli salgı bezlerini silah olarak kullanırlar. Ayrıca bu bezler ile birlikte karakterler cinsel güçlerini arttırabilir ya da cinsel dürtülerini tamamen ortadan kaldırabilirler. Diğer yandan kadınlar bu genetik modifikasyonlarla birlikte hamilelik/doğum süreçlerinde bedenleri üzerinde tam yetkiye sahip olurlar, daha açık ifadeyle onlar hamilelik süreçlerinde, doğumu isterlerse hemen gerçekleştirebilir, doğum süreçlerini yavaşlatabilir ya da doğumun gerçekleşmesini tamamen önleyebilirler. Esasen yazar bu anlatılarla birlikte genetik müdahalelerin sosyal yaşam, değişen toplum ve dönüştürülen insan doğasındaki etkilerini açıklamaya çalışmıştır. Sonuç itibarıyla genetik müdahalelerin insan üzerinde

uygulamaları transhümanist ana tema olarak incelenen romanlarda önemli yer teşkil ettiği görülmüştür.

Phlebas'ı Hatırla ve *Oyunların Oyuncusu* romanlarında güçlü yan karakterler olarak karşımıza çıkan YZ'ler, transhümanist bir toplum portresi çizen Banks'in kurgularında insanlardan ayırt edilemez bir konuma eriştiği görülmüştür. Banks'in kurgularında YZ'ler üstlendikleri görev ve sorumluluklarla toplumun her kademesinde görev almaktadır. Ayrıca YZ'lerin insanlarla aynı hak ve özgürlüklere sahip olmaları ve bunun yasalar tarafından güvence altına alınması onları toplumsal eşitlik ve adalet gibi konularda da insanlarla aynı konuma getirir. Çalışmamızda yer alan her üç romanı YZ'ler bakımından ele aldığımızda şunu belirtmekte yarar vardır. Yazar *Phlebas'ı Hatırla* ve *Oyunların Oyuncusu* eserlerinde YZ'leri insanlarla eşit hatta onlardan daha da üstün özelliklerle donatırken *Cebirci* romanında YZ'ler toplumdan dışlanmış, gezegende istenmeyen bilinçli varlıklara dönüşmüş durumdadır. Bu bakımdan *Cebirci* romanı özelinde YZ'lerin toplum tarafından tehdit olarak algılandıkları söylenebilir.

Banks YZ'leri ele alırken onları sadece zekâ seviyeleri olarak yüksek bir konuma koymadığı aynı zamanda duygusal zekâ düzeyi bakımından da insanlarla aynı seviyeye taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsana ait sevinç, üzüntü, öfke, kıskançlık gibi duygular YZ'ler tarafından hikâyeler boyunca deneyimlenir. Bu deneyimler roman boyunca çeşitli YZ-insan diyalogları içerisinde okuyucuya aktarılır. Bu noktada Banks, YZ'ler ile okuyucular arasında da duygudaşlık bağı kurar ve bir noktadan sonra okuyucu YZ ile insan arasındaki ayrımı farkedemez hale gelir. Bu yolla yazar, YZ-insan arasındaki duygusal farklılıkları da ortadan kaldırarak YZ-insan arasındaki ayrımı bulanıklaştırır.

Banks ayrıca insan/makine etkileşimini ele alırken özellikle Kültür toplumunda insan-makine dayanışmasına yer verdiği gibi, insanların/transhümanların yapay zekâlara olan zorunlu bağımlılığını da göstermektedir. Kültür bireyleri kendilerinin ve toplumlarının kaderini bazı üst düzey YZ'lere bıraktığı ifade edilebilir. Bu anlamda Kültür toplumunu yapay zekâlar olmadan düşünemeyeceğimiz yazar tarafından vurgulanmış olur. Çünkü YZ'ler özellikle Zihinler (Minds) bu toplumun yöneticisi, yönlendiricisidir. Banks bu noktada makinenin üstünlüğünü ve kontrolü ele geçirmesini vurgularken aslında gelecekte YZ'lerin evrilebileceği boyuta da dikkat çekmektedir. Bir anlamda, Kültür bireyleri artırılmış yüksek zekâyâ sahip Zihinler'in boyunduruğu

altında yaşamaya devam eder. Zihin adındaki güçlü YZ'ler Kültür serisi romanlarında hâlihazırda evrenin yönetimini tamamen ele geçirmiş durumdadır. Yine de bu Horza gibi karakterlerde Zihinler'e karşı tam bir güven oluşturmamaktadır. Bundan dolayı, özellikle *Phlebas'ı Hatırla* romanındaki Horza ve Balveda karakterlerinin YZ'lere yaklaşımları olumsuz ve kuşkucudur. Aslında bahsi geçen karakterlerin bu bakış açısının temel sebebinde korku bulunmaktadır: Bir gün YZ'lerin insanlığı yok edecekleri korkusu! Banks bu açıdan gelecekte muhtemel bir YZ-insan çatışmasının/savaşının gerçekleşebileceğine dikkat çekmektedir.

Bir ateist olan Iain M. Banks işlenen bilim kurgu romanlarında dinsiz bir evren ve toplum resmini okuyucuyla paylaşır; fakat bu resimde, YZ'lerin en gelişmişi olan Zihinler'in tanrıvari bir konuma yerleştirildiği görülmüştür zira onlar Banks'in kurgu evrenlerinde her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten yüksek bilinçli varlıklar olarak tasvir edilir. Tüm evrenin yönetimi Zihinler'e ait olduğu gibi yine toplumların kaderini de Zihinler belirlemektedir. Ayrıca bu gelişmiş yüksek YZ'ler gelecekte gerçekleşecek olayları önceden tahmin ederek tüm toplumu da etkisi altına alır. Bazı Kültür bireylerine göre insanlar YZ'lerin köleleri konumuna evrilmiştir. Bu açıdan Banks, YZ'leri gelecekte insanlara sadece yardımcı olacak basit makineler olarak tasvir etmediği, onları insanlığa h kmedebilecek yeni bir g   olarak g rd ğu çıkarımı yapılabilir.

Diğer yandan, gelecekte YZ'lerin insanlığın en yakın dostu olabileceği Banks tarafından çeşitli olaylarda vurgulanmıştır. Örneğin *Oyunların Oyuncusu* romanındaki transhüman kahramanımız Gurgeh'in, yardımcısı Chamlis (YZ) ile olan vedalaşma sahnesi ve bu vedalaşmada birbirlerine sarılarak duygularını ifade etmeleri insan-makine dostluğunun evrilebileceği noktaya ışık tutar. Banks bu noktada, insan ve makinenin sarılmasını, teknoloji-insan bütünleşmesinin metaforu olarak yansıttığı kanısına varılabilir.

Aynı doğrultuda, *Phlebas'ı Hatırla* romanında dikkat çeken nokta Jase (YZ) ile Fal Ngeestra'nın platonik ilişkisidir. Jase'in insana ait karmaşık duygulara sahip olması ve Fal'a karşı gizliden gizliye sevgi beslemesi ileri teknolojik bir çağda ve yeni toplum düzeninde ortaya çıkabilecek insan-makine etkileşimin çarpıcı örneğini sunmaktadır. Günümüzde yeni yeni dile getirilen "YZ'lerin de duyguları olabilir mi?" gibi birçok sorunun yanıtı Banks tarafından kurgulanan hikâyelerde verildiği anlaşılmıştır.

YZ'lerin insanlığın hem dostu hem de düşmanı olabilecek bir potansiyel güce sahip olduğu eserlerde çeşitli insan-makine etkileşimleriyle ele alınır. Örneğin bir YZ olan Marwhrin'in Gurgeh'e şantaj yapması, Gurgeh'le girdiği fiziksel mücadelede onu alt etmesi, daha açık bir ifadeyle bir YZ'nin bir insana karşı üstünlük kurması YZ'lerin bir noktada insanlığın kontrolünden tamamen çıktığının göstergesidir. Yazar bu anlamda okuyucuya farklı bakış açıları sunmaya çalıştığı görülmüştür.

Yazar incelenen eserlerde uzun yaşam ve ölümsüzlük temasını da derinlemesine işlemiştir. Romanlar boyunca yaşlanma süreçlerini askıya almış, kendilerini gelecekte tekrar uyandırılmak üzere depolamaya aldırılmış, binlerce yıl sağlıklı yaşama özelliklerine kavuşmuş karakterler tanıtılmıştır. Bu açıdan, transhümanist düşüncenin savunduğu sağlıklı, uzun yaşam, yaşlanmayı ortadan kaldırma ve ölümsüzlüğe erişme vaatleri ve bu vaatlerin gerçekleşmesi çalışmamızda yer alan bilim kurgu romanlarında yer aldığı görülmüştür. Diğer taraftan eserlerde transhümanizmin, yaşlanmanın durdurulduğu ve ölümsüzlüğe erişildiği dönemde insanların daha mutlu olacağı söyleminin karşılıklı bulmadığı anlaşılmıştır. Yüzyıllarla ifade edilen çok uzun süre hayatta kalma özelliklerine sahip olan karakterlerin yaşamdan sıkıldıkları Banks tarafından aktarılmıştır. Ölümsüzlüğün elde edildiği bir çağda geçen romanlarda Kültür insanların, İdiriler'in ya da Balveda gibi karakterlerin hayattan artık zevk almadıkları; yaşamları boyunca her şeyi deneyimledikleri ve yaşama gayelerinin kalmadığı düşündükleri için ölümü arzuladıkları, diğer bir ifadeyle ölümü ölümsüzlüğe tercih ettikleri görülmüştür. Bu bakımdan transhümanizmin uzun/sonsuz yaşam ya da ölümsüzlük söylemleri üzerine geliştirdiği transhümanist düşünce bu noktada Banks tarafından yapı sökümü uğratılmıştır.

Banks ele alınan tüm eserlerinde post-cinsiyetçi/cinsiyetçilik sonrası bir toplum portresi çizmektedir. Bu bakımdan Banks'in hayal gücünün ürünü olarak ortaya çıkan eserler içerisinde tasvir ettiği toplumlarda, insanların rahatlıkla ve istedikleri zaman cinsiyetlerini ve cinsel eğilimlerini değiştirdikleri görülmüştür. Romanlar boyunca karakterlerin ya çocuk sahibi olmak için kadın olmayı ya da babalık duygusunu tatmak için erkek olmayı tercih ettiklerine, hatta sadece deneyimlerini artırmak için cinsiyet değiştirdiklerine tanık olunmaktadır. Bu bağlamda, bedensel ve morfolojik özgürlükler çerçevesinde Iain M. Banks, eserlerinde cinsiyet ayrımını, kadın ve erkeğe biçilen

toplumsal rolleri ortadan kaldırırken kadın-erkek arasındaki sınırları da bulanıklaştırdığı ifade edilebilir. Yazar bu şekilde toplumsal cinsiyet algısını kırmayı hedeflemektedir.

Çalışmamıza konu olan usta yazar Iain M. Banks bilim kurgu romanlarıyla okuyucularını/insanlığı geleceğin insanına, sosyal yaşamına, değişeceği iddia edilen insanın yeni durumuna ve doğasına, teknolojiyle bütünleşmiş insanlığa, yani gelecek yüzyıllara hazırlamayı amaçladığı söylenebilir. Dahası Kurzweil gibi trans/posthümanist düşünürler insanın önce üstün-insana/transhümana sonrasında da posthümana/insan-ötesine dönüşmesinin içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarında gerçekleşeceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda, Banks romanlarında insandan üstün-insan konumuna evrilen bireylere ve gelecekteki transhümanist teknolojilere ışık tutarken bir yandan da yazar okuyucularına, günün birinde kurgularının gerçeğe dönüşebileceği mesajı vermektedir.

Çalışmamızın giriş kısmında uzmanların bazı sorularına değinmiştik. Bu soruların cevabını hâlihazırda günümüzde vermek oldukça zor olsa da Iain M. Banks ortaya koyduğu bilim kurgu yapıtlarıyla tüm sorulara açıklık getirdiği görülür. Diğer bir ifadeyle, transhümanizm felsefesi amaçlarına ulaştığı noktada, Homo sapiens ötesinde yeni bir varlığın ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. En nihayetinde transhümanist bir çağda, teknolojiyle kendini yücelttiğini düşünen insanlık aynı zamanda tıpkı Banks'in kurgularında görüldüğü gibi mevcut insan doğasının ölümüne neden olacağı çıkarımı yapılabilir.

Bilim kurgu anlatılarının günün birinde gerçeğe dönüşebileceği fikrinden yola çıkacak olursak; günümüzde “Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği çağımızda...” şeklinde başlayan akademik/bilimsel çalışmaların belki de bu yüzyılın sonlarında “Bilinçli yapay zekâların durulamaz yükselişiyle birlikte kontrolü tamamen kaybeden insanlık...” ile başlayan çalışmalara evrilebileceğinden söz edilebilir.

Bu çalışmada bilim kurgu romanlarının analizleriyle transhümanizm felsefesinin savunduğu en temel değerler ve transhümanist düşünürlerin iddiaları özellikle çalışmaya konu olan eserlerde geçen kurgusal karakterler, olay örgüsü, işlenen transhümanist temalar ile gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu noktada ufuk açıcı ve geleceğe ışık tutan bilim kurgu romanlarıyla Banks'in, transhümanist düşünceyi etkilediği, yön verdiği ve bu düşüncenin geliştirilmesine ilham olduğu iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Elif, *Biyoteknolojinin İnsan Hayatına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Bilişim Programı, İstanbul 2020.
- Alexandre, Laurent, Besnier, Jean-Michel, *Do Robots Make Love? From AI to Immortality –Understanding Transhumanism in 12 Questions-*, Octopus, London 2018.
- Aydın, Levent, "Yapay Zekâ, Tekno-doğa, Tekno-Kültür ve Biyo-etik", Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Transhümanizm&Posthümanizm Disiplinlerarası Bir Çalışma*, Eski Yeni Yayınları, İstanbul 2021.
- Badmington, Neil, *Alien Chic: Posthumanism and the Other Within*, Routledge Taylor & Francis Group, London, New York 2004.
- Banks, Iain M., ‘A Few Notes on the Culture’, Vavatch, 1994, Erişim Tarihi: 09.07.2022 www.vavatch.co.uk/books/banks/cultnote.htm,
- Banks, Iain M., *Cebirci*, (Çev.: Kemal Baran Özbek), İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- Banks, Iain M., *Phlebas'ı Hatırla*, (Çev.: M. Bora Evren), İthaki Yayınları, İstanbul 2019.
- Banks, Iain M., *The Player of Games*, Orbit, London 1989.
- Binns, Chris (Ed.), *Introduction to Nanoscience and Nanotechnology*, Wiley, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, New Jersey 2022.
- Bolger, Ryan K., “Finding Wholes in the Metaverse: Posthuman Mystics as Agents of Evolutionary Contextualization”, *Religions*, 12 (768), 2021, 1-15.
- Bostrom, Nick, “A History of Transhumanist Thought”, *Journal of Evolution and Technology*, 14 (1), 2005, 1-30. Erişim: <https://NickBostrom.com/papers/history.pdf> 18.02.2023.
- Bostrom, Nick, “Transhumanist Values”, *Philosophy Documentation Center*, 4, 2005, 3-14. Erişim: <https://NickBostrom.com/ethics/values.pdf> 19.02.2023.
- Bostrom, Nick, *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*, The World Transhumanist Association, Oxford 2003, 36 Erişim Tarihi: 10.07.2022,

<https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>

- Braidotti, Rosi, "A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities", *Theory Culture & Society*, 0 (0), 2018, 1-31.
- Braidotti, Rosi, *The Posthuman*, Polity Press, Cambridge 2013.
- Bucke, Richard Maurice, *Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind*, Innes & Sons, Philadelphia 1905.
- Buran, Sümeyra , (Ed.), *Edebiyatta Posthümanizm*, Vol. 2. Transnational Press, London 2020.
- Cicolani, Jeff, *Beginning Robotics with Raspberry Pi and Arduino: Using Python and OpenCv*, Apress, Texas 2018.
- Coeckelbergh, Mark, Vermaas, Pieter E, (Ed.), *Human Being@ Risk: Enhancement, Technology, and The Evaluation of Vulnerability Transformations*, Vol. 1, Springer, London 2013.
- Cordeiro, José, "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism." *World Future Review* 6.3 (2014): 231-239. Erişim Tarihi: 14.01.2023, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1946756714555916>
- Crawford, Christina A. (Ed.), *Principles of Biotechnology (ix-xii)*, Salem Press, Grey House Publishing, Massachusetts 2018.
- Crowther, Mark, "Iot and Transhumanism", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (689-700), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Dağ, Ahmet, "Sinema ve Romanda Transhümanizm: "Blade Runner" Filmi ve "Neuromancer" Roman Örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 2018, 89-98.
- Dağ, Ahmet, "Elektriksel Düşünceden Sibernetik Düşünceye Transhümanizm ve Metaverse" Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam* (45-72), Mana Yayınları, İstanbul 2023.
- Dağ, Ahmet, "Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (25), 2018, 207-224. Erişim Tarihi: 15.02.2023, <http://flsfdergisi.com/>

- Dağ, Ahmet, *İnsansız Dünya: Transhümanizm*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.
- Demir, Aysel, "Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında trans-hümanizm", *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9 (31), 2018, 95-104.
- Doede, Bob, "Transhumanism, Technology, and the Future." *The Appraisal Journal*, 7(3), 2009, 52-62.
- Eliot, T. S., *The Cocktail Party*, Al Haines, Cindy Beyer & the Online Distributed, Distributer/Canada 1950.
- Ferrando, Francesca, *Philosophical Posthumanism*, Bloomsbury Academic Publishing, London, New York 2019.
- Ferry, Luc, *Transhümanist Devrim*, (2016), (Çev.: Kağan Kahveci), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.
- Glick, Bernard R., Pasternark, Jack J., Patten, Cheryl L., *Molecular Biotechnology: Principles and Applications of Recombinant DNA*, ASM Press, 3. Baskı, Washington 2010.
- Gürel, Caner, "Metaverse ve İngiliz Edebiyatına Yansımaları", (73-92), Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam*, İlimyurdu Yayıncılık, İstanbul 2023.
- Halberstam, Judith, Livingston, "Introduction: Posthuman Bodies", Judith Halberstam, Ira Livingston (Ed), *Bodies* (1-22), Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis 1995.
- Harari, Yuval Noah, *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi*, (Çev.:Poyzan Nur Taneli), Kollektif Kitap, İstanbul 2016.
- Haraway, Donna J. Simians, *Cyborgs, and Women: The Reinvention of the Nature*, Routledge, New York 1991.
- Haraway, Donna J., *When Species Meet*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London 2008.
- Hartwell, David, *The Science Fiction Century*, 1st (ed.) Quality Paperback Book Club, Amerika Birleşik Devletleri 1997.

- Hauskeller, Michael, *Mythologies of Transhumanism*, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland 2016.
- Hayles, N. Katherine, *How Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics Literature and Informatics*, The University of Chicago Press, Chicago, London 1999.
- Huxley, Aldous, *Brave New World*, College Books, London 2004, Erişim: http://scotswolf.com/aldoushuxley_bravenewworld.pdf
- Huxley, Julian, *New Bottles for New Wine: Essays*, Chatto & Windus, London, Edinburgh 1957.
- Israel, Jonathan I., *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution, and Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, New York 2011.
- Istvan, Zoltan, "Revolutionary Politics Are Necessary for Transhumanism to Succeed." *Motherboard*. November 3, 2016. Erişim Tarihi: 09.11.2022, https://motherboard.vice.com/en_us/article/revolutionary-politics-are-necessary-for-transhumanism-to-succeed.
- Jeffery, Scott, *The Posthuman Body in Superhero Comics Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*, Palgrave Macmillan, New York 2016.
- Jones, Rory Cellan, (2 Aralık 2014), *BBC News*, Erişim Tarihi 17.04.2003 <https://www.bbc.com/news/technology-30290540>
- Kant, Immanuel, "An Answer to the Question: "What is Enlightenment?"". *Konigsbergh in Prussia, 30th September*, Blackmask Online 2002.
- Kızılgeçit, Muhammed, Yeşilyurt, Muhammet, Ertugay, Recep, Çinici, Murat (Ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021.
- Kincaid, Paul, "Far Too Strange: The Early Fiction of Iain Banks," *Foundation*, Paul March-Russell (Ed.), 42(116), UK 2013, 23. Erişim Tarihi: 21.10.2022 <https://www.fanac.org/fanzines/Foundation/Foundation116.pdf#page=25>
- Krüger, Oliver, *Virtual Immortality: God, Evolution, and the Singularity in Post- and Transhumanism*, (Çev.: Ali Jones, Paul Knight), Bielefeld 2021.

- Kurzweil, Ray, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking, Penguin Group, New York 2005.
- Lee, Newton, (Ed.), “Brave New World of Transhumanism”, *The Transhumanism Handbook* (3-48), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Levchuk, Kate, “How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millenium” Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (75-88), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Luckhurst, Roger, *Science Fiction*, Polity Press, Cambridge 2005.
- Maher, Derek F., Mercer, Calvin (Ed.), “Introduction: Living for 1,000 Years –or Longer”, *Religion and the Implications of Radical Life Extension* (1-11), New York, Hampshire, 2009.
- Maher, Derek F., Mercer, Calvin (Ed.), *Religion and the Implications of Radical Life Extension*, Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2009.
- Manzocco, Roberto, *Transhumanism Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status*, Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Mavani, Hamid , “Islam – God’s Deputy: Islam and Transhumanism”, Calvin Mercer, Derek F. Maher (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak* (67-83), Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2014.
- Mercer, Calvin, “Protestant Christianity-Sorting Out Soma in the Debate About Transhumanism: One Protestant’s Perspective”, Calvin Mercer, Derek F. Maher (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak* (137-154), Palgrave Macmillan, New York 2014.
- Mercer, Calvin, Maher, Derek F. (Ed.), *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*, Palgrave Macmillan, New York, Hampshire 2014.
- Mercer, Calvin, Trothen, Tracy J. (Ed.), *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, Praeger, Santa Barbara, California, Oxford 2015.

- Mercer, Calvin, Trothen, Tracy J., *Religion and the Technological Future: An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism*, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland 2011.
- Midilli, Muhammet, “Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Toplumsal Nitelikli İnanç Gereksiniminin Geleceği”, Muhammed Kızılgöçer, Muhammet Yeşilyurt, Recep Ertugay, Murat Çinici (Ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, (7), 2021.
- More, Max, “Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy”, 1990, 1-7. Erişim Tarihi: 20.02.2023, <https://www.ildodopensiero.it/wp-content/uploads/2019/03/max-more-transhumanism-towards-a-futurist-philosophy.pdf>,
- More, Max, “Letter to Mother Nature”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (449-450), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013.
- More, Max, “The Overhuman in Transhuman”, Yunus Tuncel (Ed.), *Nietzsche and Transhuman: Precursor or Enemy?* (27-31), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2017.
- More, Max, “The Philosophy of Transhumanism”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (3-17), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013.
- More, Natasha Vita, “History of Transhumanism”, Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (49-63), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Mueller, John Paul, Massaron, Luca , *Artificial Intelligence for Dummies*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey 2018.
- Nayar, Pramod K., *Posthumanism*, Polity Press, Cambridge, Malden 2014.
- Nick, Bostrom, The fable of the dragon tyrant. *Journal of Medical Ethics*, 31(5), 2005, 273–277, Erişim Tarihi: 01.17.2023, <https://jme.bmj.com/content/31/5/273>.

- Nilsson, Nils J., *Yapay Zeka Geçmişi ve Geleceği*, (2010), (Çev.: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018.
- Özdemir, Muhammet, “Metaverse Nedir ve “Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam” Neden Vardır?”, Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Metaverse ve Gerçek Zamanlı Sanal Yaşam* (17-44), Mana Yayınları, İstanbul 2023.
- Özdemir, Muhammet, “Posthuman Kavramının Çerçevesi ve Transhümanizm ve Posthümanizm Literatürlerinin Tarihçesi”, Mustafa Tekin, Muhammet Özdemir (Ed.), *Transhümanizm & Posthümanizm –Disiplinlerarası Bir Çalışma* (15-46), Eskiyei Yayınları, Ankara 2021.
- Özdemir, Muhammet, “Posthumanın Yeni Yaşam Alanı (Ekosistemi) ve Yeni Çevresi Olarak Metaverse”, Sabri Öz, Cengiz Akyıldız, Rızvan Yılmaz (Ed.), *Metaverse* (111-134), Hiperlink Yayınları, İstanbul 2022.
- Özdemir, Muhammet, Başaran, Nevin, “Transhümanizm, Posthümanizm ve İnsan Bilincinin Yeni Kapsamı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 32 (1),2021, 30-51.
- Pearson, Keith Ansell, *Viroid Life: Perspectives on Nietzsche and the Transhuman Condition*, Routledge, London & New York 1997.
- Porpora, Douglas, “On Robophilia and Robophobia”, Margaret S. Archer, Andrea M. Maccarini (Ed.), *What is Essential to Being Human? Can AI Robots Not Share It?* (26-39), Routledge, London and New York 2021.
- Reese, Byron, *The Fourth Age: Smart Robots, Conscious Computers and the Future of Humanity*, Atria Books, New York, London, Toronto, Sdney, New Delhi 2018.
- Ross, Benjamin, *The Philosophy of Transhumanism: A critical analysis*. Emerald Publishing Limited, UK 2020.
- Sadeeq, Sara: “Tarih, Mitler ve Antik Transhümanizm”, Timuçin Buğra Edman (Ed.) *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2019.
- Sandberg, Anders , “Transhumanism and the Meaning of Life”, Cavin Mercer Tracy J. Trothen (Ed.), *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement* (3-22), Praeger, An Imprint of ABC-CLIO, LLC, California, Colorado, Oxford 2015.

- Sandberg, Anders, “Morphological Freedom – Why We Not Just Want It, but Need It”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (56-64), Malden, Oxford, Sussex: Wiley-Blackwell 2013.
- Sandberg, Anders, Bostrom, Nick, *Whole Brain Emulation: A Roadmap Technical Report*, Future of Humanity Institute Faculty of Philosophy & James Martin 21st Century School Oxford University, Oxford 2008.
- Sanders, Wesley C., *Basic Principles of Nanotechnology*, Taylor and Francis Group, CRC Press, New York 2019.
- Seung, Sebastian, *Connectome: How the Brain’s Wiring Makes Us Who We Are*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston New York 2019.
- Sharma, Vineeta, “Transhumanism Is the Idea of Man Merging with Technology”, Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook*, Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Sorgner, Stefan Lorenz, “Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism”, *Journal of Evolution and Technology*, 20(1), 2005, 29-42.
- Terry, QuHarrison, Keeney, Scott, *The Metaverse Handbook: Innovating for the Internet’s Next Tectonic Shift*, 1st ed., Wiley, UK 2022.
- Tuncel, Yunus, “Nietzsche”, Robert Ranisch, Stefan Lorenz Sorgner (Ed.), *Post- and Transhumanism An Introduction* (83-99), Peter Lang Edition, Frankfurt, Main 2014.
- Vinge, Vernor, “Technological Singularity”, Max More, Natasha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future* (365-375), Wiley-Blackwell, Malden, Oxford, Sussex 2013.
- Vita-More, Natasha, “Aesthetics: Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism”, Max More, Natasha Vita More (Ed.), *The Transhumanist Reader* (18-27), Wiley-Blackwell, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, Malden, Oxford, West Sussex 2013.

- Vita-More, Natasha, "History of Transhumanism", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (49-63), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Vita-More, Natasha. "The Transhumanist Manifesto." Humanityplus.org 12 (2020).
Erişim Tarihi: 16.12.2022, <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-manifesto>
- Waters, Brent, *From Human to Posthuman: Christian Theology and Technology in a Postmodern World*, Ashgate, Hampshire, Burlington 2006.
- Wennerscheid, Sophie, "Not in the Image of Humans: Robots as Humans' Other in Contemporary Science Fiction Film, Literature and Art", Newton Lee (Ed.), *The Transhumanism Handbook* (557-572), Springer, Cham/Switzerland 2019.
- Wolfe, Cary, *What is Posthumanism?*, University of Minnesota Press, Minnesota, London 2010.
- World Transhumanist Association (Humanity+), *The Transhumanist Declaration*, 2009,
Erişim Tarihi: 24.01.2023, <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>
- Yazıcı, Selçuk, "Iain Banks' in Kanal Düşleri Romanında Bellek", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 2019, 113-121.
- Yulia, Vorontsova, Elena, Postigo, Solana, "Human Nature, Transhumanism and Digital Transformation", *E-Management*, 2(3), 2019, 58-63.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Caner GÜREL
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	07.08.2023